

ZALÁN TIBOR

„Alkalmi versek” gyerekekhez

Bobó forog

Bobó ha jobbra fordul,
a világ jobbra fordul.

Bobó ha balra fordul,
a világ jobbra fordul.

„Hogy van, hogy én
akármerre,
a világ meg csak
ugyanarra?” –

kérdi Bobó,
s fülig mosoly
kicsi arca

Bobó hintázik

Bobó alatt száll a hinta,
ő a hintán a palinta,
kezében egy palacsinta.
Csupa lekvár mindene.

Ég felé száll, énekelget,
igen víg a lekvár-gyermek,
számára még minden csoda,
minden szívárványos permet.

Hinta-linta-palinta,
ég felé röpül a hinta,
zöld és kék és barna a föld,
és mint Bobó szeme – tiszta,

s illatos, mint a lekváros
palacsinta.

Bobó beolvas

Valaki igazán megmondhatná
a felnőtteknek, hogy komolyabban kéne
venni ezt a mi viszonyunkat!
Mire gondolk?
Ne hívjanak például Tütyikémnek,
Mutyikámnak, Kis Bűdösbogaramnak
és Tündérvirágomnak se!
Csakúgy tartózkodnék a helyükben
a Kis Dagadék, a Pufikám, a Gömböcke
és a Döbrögi elnevezésektől is.
Ne gyűgöjjenek hozzám, mintha
félkegyelmű lennék, mert attól herótom van,
megvan nekem a magamhoz való eszem!
Ne paskolják ezerrel popómon a pelenkát,
mert bár nem fáj, semmiképpen sem méltó
az ilyesmi hozzám, leendő férfihoz.
Ne csipkedjék pirosra az arcocskámat,
hogy közben azt mondják mézesen: Kis Pampuskás,
Bucifejú Kisszentem, Én Picinyem, Hörcsögöm.
Ne gyűljenek össze visongva, ha
végre sikerül kiadósat kakálnom, nem az
én érdemem, a természet végzi bennem a dolgát.
Ne kacagjanak egymást
túlvisongva akkor sem, ha
elersztek egy-egy harsányabb pukit,
ne simogassák utána a hasamat, ne gratuláljanak,
ilyenkor nem én produkálom magamat,
csak a szelek dolgoznak önfeledten bennem.
Ne csókolgassanak össze, se vissza, mert
olyankor ragadok és egészen más szagom lesz,
mint amihez normálisan hozzá vagyok szokva!
Azt se mondják, hogy az anyukámra
hasonlítok, máskor meg, hogy az apukámra,
vagy egyszerre mind a két nagymamámra,
keresztanyámra, keresztapámra, mert
én senkihez sem hasonlítok
magamon kívül, legfeljebb a nagyapámra,
mert neki szakálla van, és nekem is lesz
szakállam, ha nagy leszek, csak nem teljesen
olyan, mint az övé, mert az övé egészen ősz már.

Sorolhatnám hosszan. Nem teszem.
Talán megteszem majd máskor.
De tényleg! Vegyük egymást komolyan!
Különben előbb-utóbb felmondok,
és elszegődöm egy másik családhoz gyerekeknek!

Árnyak tánca

Éjjelente a plafonon
huncut árnyak járnak,
táncolnak meg huzakodnak,
olykor furulyáznak.

Néha békát formáznak meg,
néha lusta macskát,
máskor sárkányt, lángot fújót,
vagy egy medve mancsát.

Van, hogy bőgő elefántot,
egér rezgő bajszát,
van, hogy lógó hasú kutya
lassú vonulását.

Egyszer pingvin totyog át a
szélben hajló hídon,
másszor bálna púposkodik
fönn a habzó vízen.

Olykor hajó ringatózik
végtelen tág égen,
máskor bohóc karikázik
egyetlen keréken.

Árnyak táncát nézi Bobó,
tátva marad szája,
ablakon túl ezüst dalát

a Hold dudorássza

Szabó Zalán Árpád, 2014. augusztus 3.

Leonardo első vászna

Leonardo
első vásznán
a nagyapa
feje búbján
ül egy légy.

Leonardo
első vásznán
a nagymama
szemüvegén
lepke lép.

Leonardo
első vásznán
anya folyton
zongorázik –
cefetül.

Leonardo
első vásznán
apa éppen
gitározik –
cudarul.

Leonardo
első vásznán
cukorból van
szék az asztal,
a szoba.

Leonardo
első vásznán
Leonardó
ból a világ –
s így van jól.

La prima tela di Leonardo.

Sulla prima tela di Leonardo c'è il nonno con una mosca sulla cima della testa. Sulla prima tela di Leonardo c'è la nonna che ha sugli occhiali una farfalla. Sulla prima tela di Leonardo c'è la sua mamma che continuamente suona il pianoforte - appassionatamente. Sulla prima tela di Leonardo c'è il suo papà che suona la chitarra - forsennatamente. Sulla prima tela di Leonardo c'è una sedia, un tavolo, una stanza fatti di zucchero. Sulla prima tela di Leonardo c'è un mondo fatto di Leonardo - e così va bene.

Alexa-Lazzari Leonardo, 2009. november 16.

Vaszerit Bokányi Anna verse

Barna hajnal xlymes hangja
Otdja benned mit az álmod,
Kéklék más lent az ég alja,
Álom-cukok át- meg átmos,
Nyugtalan lenel...

*

Indul benned új napj felé
A sok szin és iz is illat.
Néhaug megis átjut rejtek,
Néhaug sóhaj még csillan...
Aztán fingle lép.

¶

Amikor mentél

Zoltán

Budapest, 2011. június 8.

MOHÁCSI JÁNOS

Egy kalandos élet

HATÁR GYÖZŐ ÉLETÚT KÖTETEIRŐL

Határ 1988 áprilisában, 18 évvel halála előtt, egy hét alatt mondta tollba Kabdebó Lórántnak élettörténetét, ami azután három kötetben jelent meg *Életút* címen, Magyarországon 1993 és 1995 között.

Miért épp a nyolcvanas évek végén ült le Kabdebó Lóránt Határt életéről faggatni? A válasz valószínűleg egészen prózai. Már csak két év kellett ahhoz, hogy lezáruljon egy kifáradt politikai korszak, amely Határt nem kívánatos személynek tekintette Magyarországon. Határ csak az *Életút* anyagának rögzítése után egy évvel, 1989-ben léphetett hivatalosan magyar földre. A kötetek elkészítésének másik oka lehetett, hogy 1988-ban Határ már 74 éves volt és hatalmas életmű állt mögötte. Ha műalkotásai szempontjából tekintjük, utolsó nagy, szintetizáló regényét 1984-ben már lezárta és megjelentette. 1988 után „már” csak filozófiai jellegű esszékötetek, versek kerültek ki a keze alól.

Az *Életút* dialogikus formában, riportszerűen megírt szöveg. Az élet-történesek dialogikus formában való elbeszélése több előnnyel is jár. Természetesnek, jelenvalónak érzelmi az olvasó. Tanú van jelen, Kabdebó Lóránt, aki kérdéseivel tereli a széles mesélésre hajlamos író. Így a kérdezővel folytatott dialógusban létrejövő elbeszélés még inkább valóságközelivé válik. Kabdebó közvetetése segítik a szerzőt és az olvasót is kizökkenteni az áradó elbeszélés menetéből.

Ha riportkönyvként tekintünk a három kötetre, azaz mint funkcionális szövegre, akkor elmondhatjuk, hogy befejezetlennek tekinthető, hisz 18 év anyaga hiányzik. Mégis, ha olvassuk, kerek egésznek érezzük. Vajon miért? Határ aktív korának történetéről szól bennük, megpróbáltatásairól, sikereiről, kudarcairól, amely egybeesett a XX. század történelemrengető eseményeivel. Mesél a korszakra jellemző politikai, irodalmi, művész alakjaihoz fűződő viszonyáról, és ennek ürügyén e szereplőket sokszor új aspektusból mutatja be. Az sem közömbös, ahogyan önmagát látja és láttatja hibáival, erényeivel egyetemben.

E három kötet valószínűleg sohasem készült volna el, ha Határ általa nem valami újat akart volna létrehozni. Korábban ugyanis többször is hangoztatta, nem szívesen beszél önmagáról. Gömöri Györgynek adott interjúbán mondja: „ez nem az én esetem – nem tartom természetesnek, ösztönösnek a visszapillantás kényszerítő ingerét... én mindent az eredeti alkotáseszmenyéhez mérek s ezért pl. a magam memoárjaira fikarcnyi időt sem volnék hajlandó vesztegetni – hacsak az alkotást közvetve nem szolgálja.”¹ Azaz, ha az *Életút* kötetei nem az alkotást szolgálnák, nem adna olyan hosszú interjút, hisz alkotó természet lévén „az emlékiratok, az önéletírás a lehető legtávolabb van a *par excellence* alkotástól az irodalom műfajregiszterén”².

A formai jegyek, mint például a kötetek bibliográfiai adatai is arra utalnak, hogy Határ, életének adott fázisában, tudatosan hozta létre az emlékekből létrejövő szövegtestet. A bibliográfiai adatok között jelzésszerűen sem szerepel, hogy a szöveg

egy kérdező, Kabdebó Lóránt segítségével jött létre, azaz – úgy tűnik – Határ az *Életút* saját alkotásának tekintette. Határ vérbeli író. Ahogy maga is mondja: „Alkotó természet vagyok, mindenkől csinálni akarok valamit – ez parancsoló ösztönöm.”³ Megteremti az „önmesélés” műfaját és ennek poétikai szabályait maga alkotta meg öntörvényűen a szemünk előtt.

Az *Életút* kötetei a vallomásos irodalmat gyarapítják, még ha el is térnek az elsők között számon tartott Szent Ágoston alapmodelljétől. De a később keletkezett Cellini-, Cardano-, Szent Teréz-, Rousseau-, Goethe-, Tolsztoj-, Gorkij-féle változatoktól is. Sem stílusában, sem formájában nem követi ezeket. Paul de Man szerint a tapasztalat, és az elmélkedés is azt mutatja, hogy az önéletrajz nemigen vehető alá műfaji behatárolásnak,⁴ hisz „a műfaj fogalma nemcsak esztétikai, hanem történelmi funkcióval is rendelkezik, itt nem pusztán az önéletrajz saját élményétől megóvó távolság a tét, hanem esztétika és történelem esetleges egybeesése is”. Mivel az önéletrajz, mondja Paul de Man: „zavarodottsággal párosul, hiszen a tragédiához, az eposzhoz, vagy a lírai költészethez képest az önéletrajz mindig kissé gyalázatosnak és önmagába merülőnek tűnik, ami talán éppen azt mutatja, mennyire összeférhetetlen az esztétikai értékek monumentális méltóságával.”⁵

Határ Győzőnek azonban – ellenkezése ellenére is – ez a forma is igazán megfelelt. Hisz magát a KISZAKADÓK, az ÖNKERESŐK közt tartotta számon. KISZAKADÓ volt, aki egy lezárt kor hangulatától igyekezett megszabadulni; ÖNKERESŐ volt, aki már az elején belátta, hogy amúgy sem lelné magát az önkeresés bevett kategóriáiban. Valamint természetes állapota volt – ahogy ő fogalmazott – a SZABAD LENGÉS, ami egyet jelentett azzal, hogy elutasította minden műfaj, és minden kész megoldás mágnese terét.⁶

Az *Életút* köteteit olvasva érdekes jelenségre figyel fel az olvasó. Ez pedig Határ saját életeseményeit mitizáló gesztusa, az, ahogyan bizonyos jelenségeknek kiemelt fontosságot ad. E mítoszoknak a könyvben se szeri se száma. Jung szerint a mítoszok jelentősége abban áll, hogy általa szimbolikusan fejeződik ki a lélek belső és tudatalan drámája. A mítoszok olyan pszichikus manifesztációk, amelyek a lélek lényegét fejezik ki.⁷ A teljesség igénye nélkül, csupán példaként említem a Határ önmaga és bizonyos jelenségek köré alkotott mítoszainak némelyikét. Ilyen a dajkájába szerelmes, csintalan gyermek mítosza, amit azután egész életében ismételtget: „Elsőnek, aki a Dajkám volt és Szerelmesem, de sohasem láttam, mert a pólyából felnézve rá még fókuszolni is alig tudtam, s akit soha nem teperhettem le úgy, ahogy férfiember nőt kedves-gorombán magáévá tesz, mivel az erőszakátételhez kicsiny voltam, valamíg a karján ringatott?” – mondja. Másik, tipikus Határ-féle mítosz a nőkhöz való viszonyát érinti. Magát a „nők bálványának” tartotta, és beszámol – sok más eset részletezése mellett – arról az időszakról, amikor párhuzamosan három nővel is tartott fenn szexuális viszonyt. Nem egy szeretőjének szájába adja a „gyereket akarok tőled” kiáltást. De mítoszt teremt a Horthy-korszak ellen lázadó éneke köré is, és a börtönben töltött korszak, valamint az ott betöltött szerepe is mitikusá nemesedik. Maga az is mitizáló gesztus, amilyen részletességgel visszaemlékszik életének apró eseményeire. Határ e mítosz-láncolatok segítségével éri el azt, amit a széles közönségnél nem érhetett el műalkotásai segítségével, érthetővé válik. Tudatosan mitizál. Érdeke az, hogy olyan információkat és olyan formában közöljön magáról, ami a

többségnek is érthető és érdekes, hisz személye és munkássága így válik ismertté, azaz reklám célját is szolgálja. Mindez azért is volt lényeges számára, mivel – be kellett látnia – művei a nagyközönség számára, de sokszor a vájt fülűek körében is olvasatlanok maradtak.

Nem csak a nagyközönségnek és reklám szempontból, de az irodalomtörténész számára is lényeges momentum lehet az, ahogy az író saját maga értelmezi életét. Ennek ellenére súlyos kérdés is felmerül Határ önéletírásával kapcsolatban: Valóban forrás értékű az *Életút* három kötete? Hol vannak a határai? Kabdebó Lórántnak egy előadása alkalmával tett megjegyzése egyes önéletírásbeli információk valóságértékét kérdőjelezi meg. Felhívta a figyelmet: vigyázni kell Határ Győző írói fantáziájával felépített életrajzi emlékezéseinek forrásként való felhasználásával. Ennek bizonyítékául hozza fel az *Anibel* c. regény esetét. Fehér Zoltánnal Kabdebó Lóránt révén ismerkedtem meg egy a Határ Győzőről rendezett konferencián. Fehérnek birtokába jutott egy Határ Győző által írt *Attisz* c. regény gépírásos, dedikált példánya. Ahogy Fehér erről beszámolt, ezt először maga is egy ismeretlen Határ-regénynek tartotta, mert első fejezetei az *Anibel*-hez képest fel lettek cserélve. De tovább olvasva rájött, hogy az *Anibel* eddig ismeretlen, korai változatát találta meg. Az eredeti regényhez képest változtatást is felfedezett a szövegen, aminek azután – úgy néz ki – jelentősége is lehet. Az *Anibel* esetében nemcsak pontatlanságról, hanem – Kabdebó szerint – akár tudatos „átejtésről” is szó lehet. Kabdebó Lóránt kétségbe vonta, hogy Határ Győző ne emlékezett volna arra, hogy *Attisz* címmel regényt írt, mivel egész pontosan emlékezett korábbi, elveszett regényeire cím és évszám szerint, sőt elveszett verseire is. Vajon mi motiválta a szerzőt az „átejtésre”? Ez talán idővel, a regény megkerült változatának vizsgálatával kideríthető.

Határ kalandos élete, műveinek érdekes formája, egyéni szerkesztésmódja, nyelvezete, alkotó erejének bizonyítéka: műveinek polcokat betöltő száma, konferencia-előadásainak végtelennek tűnő hossza nem csak Kabdebó Lóránt figyelmét keltette fel. Már az *Életút* kötetének megjelenése előtt is számtalan beszélgetés hangzott el vele, készült el írott formában. A teljesség igénye nélkül említtem a Gömöri Györggyel, Hegyi Bélával, Kabdebó Tamással, Rónay Lászlóval, Sárközi Mátyással folytatott beszélgetéseket. Ám ezek az *Életút* kötetéhez mérten, funkciójukat tekintve, lehetőségeikhez képest is csak töredékesek lehettek. Határ vallomásai között az *Életút* kötetei szintézisül szolgálnak.

Az *Életút* három kötetének felosztása meglehetősen logikusnak látszik. Az első, a legkarcsúbb, a legtávolabbi eseményeket, a gyermek és a fiatal férfikor eseményeit rejti, ami Határ 1943. május 1-i letartóztatásával zárul. A második kötetben a horthysta börtön-korszakot, a szökés utáni időszakot, a tiltott határátlépés miatt kommunista börtönben töltött periódust, a börtönből való szabadulás időszakát, az 56-os időszak körüli eseményeket, és disszidálásának körülményeit dolgozza fel. A legtestesebb, harmadik kötet az emigrációban töltött életszakasról mesél.

Ha az *Életút* kötetek tartalomjegyzégeit tanulmányozzuk, ugyanazt a precíz tagolást találjuk benne, mint az Határ regényeiben is fellelhető. Ahogy esszéibe, regényeibe, úgy az *Életút* szövegébe is hatalmas a körmondatok közé értelmezésként, jelentéstágítóként, a gondolatmenet megszakítása céljából, sokféle szövegfajta il-

leszt, amelyek egyidejűleg magasabb szintre is emelik az elmondottakat. Arra például, hogy hogyan is válaszolhatna az interjúkészítő kérdéseire, válaszként Rabelais egy komplett dialógusát idézi, a Panurge és Dudolita⁸ közt lezajló beszélgetést hozza fel mintának. A zenéről mesélve saját kompozíciójának kottarészletét találjuk a kötetben. Levélrészleteket idéz barátaitól, ismerőseitől egy helyzet magyarázatául, a levelezőtárshoz való viszony érzékeltetésére. A korabeli sajtóban megjelent támadó kritikák szövegeinek idézetei a hivatalos kurzus hozzáállására utalnak. Szabó Lőrinc és Weöres Sándor levelei fontos adalékok szolgáltatnak művei recepciójához. A Határnál megszokott módon, Genette által paratextusok⁹ között számon tartott mottó vezet be az *Életút* fejezeteit. Genette a mottó alkalmazását néma gesztusként fogja fel, amelynek interpretációját az olvasónak kell megoldania. Ezek Határnál saját és másoktól idézett versek, saját regényeiből vett idézetek, más irodalmi, filozófiai művekből vett szövegszegmensek. Határnál a mottók mindig az utána álló szövegtest tartalmára, hangulatára tesznek utalást, egyfajta felütésként szolgálnak.

Történeteinek középpontjában önmaga, vagy épp világlátását meghatározó írók, filozófusok, művészek állnak. Az, ahogy a körülötte levőkről nyilatkozik és saját maga történetét beszéli el, szuggerálja a világról és a róla kialakítandó képet. Határ a vallomások irodalomban megszokott módon élettörténetét nem, vagy csak ritkán helyezi el történelmi kontextusba ágyazva. A széles történelmi kontextusba ágyazás teljes mértékben hiányzik az *Életút* köteteiből. Elbeszélésén nem érzékeljük, hogy tudomást vett volna a Magyarországot ért történelmi kataklizmákról, mint a Trianoni veszteség következményeiről, az ószirózsás forradalom előzményeiről, a Tanácsköztársaság Kun Béla – Szamuely Tibor nevével fémjelzett horror történetekről, vagy a harmincas évek nagy gazdasági válságáról, a második világháborúról, a Rákosi-rendszerrel, vagy akár 56-ról. A történelem eseményei legfeljebb csak kulisszaként szolgálnak életeseményei bemutatásához, értelmezéséhez. Mindent saját sorsa alakulása mentén mutat be: saját szellemi haladását, fiatal korának kilengéseit, íróvá válásának folyamatát, majd az ezeket támogató vagy épp megakasztani szándékozó eseményeket kísérhetjük figyelemmel. Visszaemlékezéseiben tág teret ad és aprólékosan mutatja be élete villoni mélységeit, mint pl. szexuális kilengéseit, ami még az új korszak szexuális forradalma előtt következett be; börtönmélységeit, amelyek központi helyet foglalnak el elbeszélésében. Alapélményeiről olyan gátlásoktól mentesen beszél, hogy még a mai korszak sokat látott olvasóját is meghökkenti.

Határ elbeszéléseiből hiányzott a túlzott óvatosság. Adódott ez Határ emigráns helyzetéből. Megengedhette magának azt, amit a Magyarországon élők történelmi és szituációs beágyazottságuknál fogva nem tehettek meg: mondta, amit gondolt, nem járt a fejében, melyik politikai felekezetnek kell megfelelnie, nem járt a fejében a „mi lesz akkor ha...”. Megtehetette, mert abban az országban, ahol lakott, nem a magyar történelem törvényszerűségei voltak a mérvadók. Semmi sem volt tabu számára.

Fasisztaságára feltett kérdésre nem kapkodó választ ad, mintha lelkiismeret-furdalása lett volna, hanem azzal kapcsolatban vezet le szellemi világrajööttének lépéseit, ami azután az 1943-as letartóztatásában kulminált: „Nietzscheánus korszakomban csak természetes, hogy „értettem a nyelvét” jobboldali barátainknak s még a fasisztoidoknak is, hiszen kire tévesztette volna el a hatását az a történelmi tény, hogy a háború 1939-es kitörése utolsó pillanatáig Nyugat-Európa versenyt cso-

dálta megalázkodásában a tengelyhatalmakat, és minden igyekezete kimerült... a kiegyezés... politikájában bármi áron. (gondolj csak az Astor –klikk profasiszta intrikáira a kulisszák mögött), mialatt az egyesült Államok át-átrendezte kirakatait, de mindig a semlegesség jegyében.” – mondja.¹⁰

Nem rejtette véka alá a *marxi* filozófiával, és az azt vallókkal szembeni ellen-szenvét: „rühelltem Marxot”¹¹, „Nem voltam marxista, még véletlenül sem. Átrágtam magam rajta és megutáltam Marxot... agyonütő unalomtömeg... Sötét alak.”¹² – mondja. Marx nem volt bölcsező számára, mert nem felelt meg a filozófusokat osztályozó kategóriáinak. „Miféle bölcsező az, aki nem magyarázni akarja a jelenséget, hanem „megváltoztatni” a világot?” – kérdezi. Lukács Györgyöt – akihez azon túl, hogy személyes okokból ellenszenv fűzte – a Marxiarkheion takarítózemélyzete-ként, vagy Marx előimádkozójaként tartotta számon.

Nem hangzik el az *Életút* köteteiben, de Mezey Katalinnal folytatott beszélgeté-seim során tudtam meg, hogy Határ apja szabadkőműves páholy tagja volt. Apja gondolkodásmódján, Voltaire *keresztényellenes* vitairatain nevelődve kérlelhetetlen bírálója volt a kereszténységnek és mindenfajta vallásnak. Noha a „zsidókeresztény-ség metafizikai batyuja értéktelen cókók és melléfogás”¹³, mégis be kell látnia, hogy a világvallások „történelmi léptéken élnek le életidejük évezredeit s ezen az emberlépték átsuhanása olyan, mint a pille megvillanása lángközelben. Be kell látnia, hogy a zsidókereszténység könnyűszerrel megemészti, és feledésre kárhozhatja a filo-zófus-pillék támadását. Ami végez a kereszténységgel, az nem a támadók, hanem: önmaga befele-temetkezése.”¹⁴ Teljes meggyőződéssel vallja, hogy az ég üres.¹⁵ és csak a buddhisták monizmusát érezte magához közeleink.

A *metafizika* teljes elutasítása mellett meglepő, hogy teozófus ismerőseinek rej-télyeskedése megbénította. Hátha – gondolta – a falon, azaz Cusanus falán túl mégis van egy világ, a szellemvilág. Ekkor meséli el kalandját a Kerepesi temetőben: „Mind közelebb keringtem nemzeti nagyjaink óriásemlekeihez s ahogy a Kossuth-mauzó-leumhoz közeledtem, lépcsőzeteivel, szoboralakjaival mindegyre vonzott. Lassan, roskatag ünnepélyességgel mind feljebb hágdaltam lépcsőin, mind emelkedettebb lélekkel, mígnem a pillanat nagyszerűsége teljesen hatalmába kerített. A „szellem-világ” kis híja meglegyintett s már-már szárnyak suhogásával tévesztettem össze a madársurrogást; transzba még nem estem, de szörnyen szerettem volna felfedezni magamon a médiumnitás első jeleit, a gégefő „kölcsonadását” a befészkelődőnek, a lehunyt szempillán keresztül a „látást”; és amikor a mauzóleum felső teraszán a kripta vaskapuzatához értem és a homályderengésben felfedezni véltem a szarko-fágon üldögélő nagyangyalt, hát-ámbátorsággal akkor még mit sem hallottam a Kierkegaard ajánlotta „hitbeugrásról”, menten beláttam, hogy az „igazat” az angyalról „ki kell kényszerítenem”. Nekifeszültem a rácsozatnak és legnagyobb csodálkozá-somra, a magam ismerős hangján bömbölést hallottam, majd az ordítás kongó krip-tavisszhangját.”¹⁶ A spiritizmus az *Anibel* c. regényében már neveltség tárgyát képezi.

Már az első kötet elejétől kezdve ismerhetjük a *filozófia iránti vonzalmát*. „Hazám, a filozófia” – vallja.¹⁷ Mindenek felett csodálta a görögöket a görög kultúrát – szinte nincs oldal, ahol ne hivatkozna rájuk, ne idézne egy görög gondolkodótól. Nemcsak értette, de érezte is őket.

Nem fogadott el egy filozófust sem. Műveiket agnosztikusként olvasva azt kereste, hol is hibáznak. Első tanult nyelve a német volt, így nem volt Nietzschének olyan

műve, amit ne olvasott volna el. Kívülről tudta verseit. Hosszú utat kellett bejárnia, amíg túljutott Nietzsche rajongásán, de sohasem szabadult meg igazán Nietzsche-től. Életművét olvasva itt is ott is feltűnik Nietzsche szóhasználata. A hermeneutika egyik modernkori úttörőjét Schleiermachert ködevőnek, az „aufklaerista” Christian Wolffot száraznak, beporosodottnak, viszont Hamannt észak mágusának nevezte. Elismerően emlékezett meg Eduard Hartmannról, a „tudatalatti” fogalmának megalkotójáról. Kiemelte Nicolai Hartmannt, a jeles ontológust, mivel számára is e terület volt a legkedvesebb. Heidegger csak úgy aposztrofálja, mint „aki a maga anyanyelvének beépített idiotizmusaira alapozza bölcséletét”.¹⁸ Elítélően szolt Pascal fogadásáról is, akit filozófushoz méltatlan pragmatizmussal vádolt.¹⁹

A modern nyelvelmélet egyik nagy alakjával, Chomskival így vitatkozik: „Nem osztom Chomsky elméletét, hogy akármilyen nyelven beszél az ember, a nyelv fenntartott idegpályái azonosak és minden nyelv számára eleve adva vannak.”²⁰

A *magyar irodalom* hivatalos kurzusát provinciálisnak tartotta: „Ne felejtsd el, – mondta Kabdebó Lórántnak – hogy... Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc – anyagilag igen küszködve, az ár ellen, a hivatalos irodalom ellenében éltek” és „ez az aulikus irodalom hihetetlenül provinciális volt annak, akinek – Balzac és Stendhal után – Jules Romain, Giraudoux, Roger Martin Du Gard, André Gide, Jouhandeau, Céline, Carco” volt a mindennapos tápláléka”.²¹

A három kötetben jelentős helyet foglalnak el Határnak *művész kortársairól* szóló történetei, a rájuk tett megjegyzései, sokszor éles kritikái. Az *Életút*, az esetek többségében, nem az irodalomtörténetek kanonizált alakjait rajzolja elének, hanem azokat Határ személyes élményeinek kontextusába állítva. Művész kortársainak jellemzése során egyértelművé válik, kivel szimpatizált, kivel nem. Alig akadt olyan személyiség, akire ne tett volna csípős megjegyzést, akiről kizárólag pozitív véleménnyel lett volna. Rácz Aladár, Füst Milán, Jászi Oszkár, Weöres Sándor, Vas István, Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Pilinszky, Hamvas Béla, Szentkuthy Miklós, és az Újholdasok például **többnyire** pozitív kontextusban fordulnak elő. De jól érezhető, hogy nem tudott megbocsátani Gerő Ernőnek, aki miatt kiesett az irodalomból²², Király Istvánnak a Csillagban megjelent Héliáne-kritikája miatt, ami végül könyve bezúzásához vezetett. De Illyésnek sem, akire rábízta az *Őrző könyve* kéziratát, és aki emiatt durván rátámadt, majd Határnak életének veszélyeztetését róta fel.²³ Cs. Szabó Lászlónak sem, aki saját kötetének elkészülte érdekében – állítólag hazugság árán – Határ amerikai körútjára nyomdába küldött könyveinek munkálatait állíttatta le²⁴, Major Tamásnak sem, akit egyszerűen a Major Tamás-féle párt-*maffia* vezetőjének aposztrofált, aki megakadályozta darabjainak színre vitelét.²⁵ Verseivel kilincselve nem felejtette el elmesélni az „Új hang” szerkesztőségében, 1956-ban a kétperces beszélgetését Csoóri Sándorral, akit idéz is: „– Határ elftárs! Mik ezek? Hát versek ezek? Vegye tudomásul, Határ elftárs, hogy ezek nem versek. Ezt én mondom, elftárs, aki Kuczka Péter költészetén nevelkedtem.”²⁶

Határ kötetének befejező részét is mindig alaposan kidolgozza. Az *Életút* esetében is így van ez. A Kabdebó Lóránttal folytatott dialógust egy episztola formájú *Haragos epilógus*, majd egy vers zárja. A függelékben Kabdebónak Határ feleségével folytatott rövid beszélgetése és Határ életéből, kéziratairól készült fényképek találhatók. A *Haragos epilógus* kedélyes hangvételű, évődő stílusú szöveg, ahol Határ – szokásához

híven – listáz. Listázza Kabdebónak címzett szemrehányásait. Így kezdi: „Köszönet Kabdebó Lórántnak – akire minden okom megvan, hogy haragudjak”, majd indoklással folytatja: „Mivelhogy most még telibb van az emlékezőkém szütyője, mint az elején volt, amikor kiürítéséhez hozzákészültem...”²⁷ De hiába minden, ahogy ezt *A partra vetett bálna* című versében összegzi: „A bálna hasonlatot nem tűr el; / de mikor énekel, hallgatni kell.”

JEGYZETEK

- 1 HATÁR Győző, *Az ige igézetében*, Aurora könyvek, 1990, 177.
- 2 HATÁR Győző, *Életút I, Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993, 7.
- 3 HATÁR Győző, *Életút I, Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993, 7.
- 4 Paul de MAN, *Az önéletrajz mint álarcjáték*, Ford. Fogarasi György, Pompei, 1997/2-3. 94.
- 5 Paul de MAN, *Az önéletrajz mint álarcjáték*, Ford. Fogarasi György, Pompei, 1997/2-3. 93.
- 6 HATÁR Győző, *Szavak túlvilága*, Hága, Mikes International, 2005, 1-2.
- 7 JUNG, C.G, *Alapfogalmainak lexikona II.*, Bp., Kossuth, 1998, 52.
- 8 HATÁR Győző, *Életút I, Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993, 8.
- 9 Gérard GENETTE, *Paratexte, Das Buch vom Beiwerk des Buches*, Frankfurt am Main, Surkamp, 2001, 152.
- 10 HATÁR Győző, *Életút I, Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993, 115.
- 11 *Uo.*
- 12 *Uo.*138.
- 13 *Uo.*117.
- 14 HATÁR Győző, *Életút I, Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993, 106.
- 15 HATÁR Győző, *Életút III.: Partra vetett bálna*, Szombathely, Életünk könyvek, 1995. 379.
- 16 HATÁR Győző, *Életút I, Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993, 117.
- 17 HATÁR Győző, *Életút II.: Minden hajó hazám*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1994, 121.
- 18 HATÁR Győző, *Életút I, Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993, 136-37.
- 19 HATÁR Győző, *Életút II.: Minden hajó hazám*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1994, 426.
- 20 HATÁR Győző, *Életút I, Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993, 137.
- 21 HATÁR Győző, *Életút I, Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993, 114.
- 22 HATÁR Győző, *Életút II.: Minden hajó hazám*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1994, 129.
- 23 *Uo.* 190.
- 24 HATÁR Győző, *Életút III.: Partra vetett bálna*, Szombathely, Életünk könyvek, 1995, 280-281,
- 25 HATÁR Győző, *Életút II.: Minden hajó hazám*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1994, 99.
- 26 *Uo.* 425.
- 27 HATÁR Győző, *Életút III.: Partra vetett bálna*, Szombathely, Életünk könyvek, 1995, 409.

VASADI PÉTER

Hiába döngettem

ADY ENDRÉNEK

Emeleti balkonon állva
nézte, gépkocsi-hullámaival
hogy torlódik lent az autó-
folyam négy kanyargó csíkban,
gáz, vész, baj, tűz, sok bűz,
hörgő ráng csöpp kis levegőért,
csikorgás dudakórusban, kiabálás
meg-meghasogatja, pléh döng,
por-köd kavarog, kocsiszáj
harap, rág meg kocsiszáját –
végre elindul verseivel a
hóna alatt, lépcsőn lefelé.

+

Hány éves maga elvtárs?
Negyvenhét. Dülöngéltek
az elvtársak a nevetéstől
az M. szerkesztőségben, hová
óvatosan benyitott... Tessék?
... Negyvenhét. A hűvös kérdésre,
Mit óhajt?, derűsen válaszolt:
verseket hoztam... Vagy öten
nézték őt... Becslésre?
Hát arra is, szeretném, ha
megjelenhetnének... Épp itt?
Csak úgy idetoppan, mi meg
kapkodjuk ki a kezéből?
... Mutassa, sóhajtotta
megadón egy pocakos ifjú
gárdista... Lassan elképedt.
... Ezeket? Arra biztat minket,
hogy fussunk tüstént a leg-
közelebbi templomba mea-
kulpázni? Na-nee...
Biggyesztett. Sekrestye-líra.
Nyújtotta a papír kazlat.
Itt nem. Hogy képzeli. Ha
nem tudná, Pilinszky jó
nagy zsákutca (sic!)...
Megszólt egy tekintélyes
elvtárs: Figyeljen, uram.

Ennyi idősen simán neki-
menne a pályának, mikor...
S jött a sámán-lista.

X. és Y., K. és Z. magakorúak,
de már nagy költők, ember!
...Mit tegyek, szólalt meg
halkan, ennyi ideje élek.
... Honnan eresztették ide,
elvtárs, így egy szemüveges,
megvetőleg. Na, aszondom,
feledje csak el a címünket.
... Azért vannak itt jó sorok
is... Ne csináld, Tom. Persze,
hol nincsenek, egy rossz hímezésben
is akadnak! No, elég, meglátjuk,
ha lesz még hozzá kedve... El-
ballagott. Lefelé. Újra s újra,
el s lefelé... Akkor még nem
tudta, csak később Keresztes
Jánostól, el s lefelé rejlik
az, amit úgy hívnak: szellem.
Le kell ereszkedni érte, sőt
egyenest hozzá, a pincsesötétbe.

+

Nem volt benne szemernyi
harag. Kárpálás visszafelé.
Olcsó kielégülés: mégse
nekik lett igazuk.
De neki sem. Abban
volt bizonyos, a tét
nem más; maga a költészet,
ez a megvehetetlen főhercegi
dáma, aki vad, feslett, ám
igen finnyás ágyasa a
kiválasztottnak. Egyszer
aztán futólag, hanyagul,
teli szájjal ránevetett.
Micsoda villámos fogazat.

+

Idővel ő kapta mindig a
többet. Az utolsó, néha
legutolsó pillanatokban.
Azt akarát az Ég, legyen
türelme kivárni a balsors
túl primitív szorítását;
nem, ne siessen.
Fokról fokra fényesedett
szemében a kérlelhetetlen
figyelem fűrófeje. Ez forog
azóta többfajta csöndjében.

Azóta galoppban a játék,
szavak, szerelem, szavak
sétalovaglása benne, ír,
van levegője, mái magyar,
a szabad, szabad, szabad.

A hallgatás extázisa

Pőrén születél, pőrén távozol

Hogy utáltam gyerekkoromban azt a nyarat, amikor anyámmal a Liliom étterem kerthelyiségében meglátogattuk Pieber Lacit, aki ott tangóharmonikázott, és énekelt:

– „Szeressük egymást gyerekek, a szív a legszebb kincs. Ennél szebb szó, hogy szeretet a nagyvilágon nincs.”

Szénsavbuborékokkal teli málnaszörpöt szürcsölvé, legszívesebben befogtam volna fülemet, hogy ne halljam.

– Az élet úgyis tovaszáll, a sír magába zár. Szeressük egymást gyerekek, hisz minden percért kár!

Lehet, hogy csak az érzelgős előadásmód volt számomra kibírhatatlan. Persze, meg az is, amikor az asztalnál ülők a refrént énekelni kezdték, és közben egymás feje mellett, felett elnéztek. Tátogó, fogatlan szájukat figyeltem: Szeressük egymást! Korábban már hallottam hasonló badarságot. Szeressünk! Parancsra? Miközben a harmonikás ismétli a dallamot, felszisszenek. Egy félrecsúszott hüvelykujj, hamis hang. Anyám kérdően néz rám. Intek, hogy semmi. Jut eszembe, Mama sohasem mondta azt, hogy szeret. Biztosan úgy gondolta nem kell azt mondani. Beszéd helyett átölelt, megsimogatott. Azt éreznem kell. Talán ezért volt úgy, én sem mondtam neki soha. Pedig szerettem.

A dal végén páran összecsapták tenyerüket. Valaki félhangosan még megjegyezte, ennél szebb szó, hogy szeretet a nagyvilágon nincs.

*Csúcsra ne építs, irigy a világ,
nagyot zuhan, ki túl magasra hág.
Tekintsd kölcsönnek, mit felhalmozol,
pőrén születél, pőrén távozol.*

Morus Tamás

Párás reggelekre ébredünk. Az élet mozgásba lendül. Rejtélyes fényben észrevétlenül lomha ködvilággá formálódik a nyirkos természet. Csak bámulok. Madár röppen. Belevész a tejszerű ködbe. A fák tülvelein parányi folyékony cseppecskék csillannak. Felhő alja lóg a hegyre. Szemem hiába keresi a távoli határokat. A környező ipartelepekből kikerülő por, korom, füst nedves ködfátyolként gomolyog. A Saar-vidék már csak ilyen.

Amikor a házból kilépek, halványan világítanak az utcai lámpák. A környező hegyekbe, völgyekbe alkonyat oson. Pára somfordál a fák között. Kettesbe kapcsolok, miközben autóm Saarbrücken egy külső kerületének meglehetősen meredek, kanyarokkal tarkított, nehezen belátható útján kapaszkodik felfelé. Igyekezni kell. Fenn a hegytetőn, a szürkületben, lassan jön felém, egyre nő a modern épület. Ide igyekszem, a nemrég felépült Szent Morus Tamás templomba. Hangokra figyelek.

A fülemben doboló zenei hangokra. Már a hátsó bejáratnál tartok, amikor a szívem felugrik a torkomba, ott lüktet tovább. Szokatlan, hogy ennyire izgulok, pedig már több mint egy éve, itt a templomban zenélek. Nyugtatni próbálok magam. Minden rendben lesz. Csak semmi izgalom.

Az esti misén – kórusommal – újszerű „műsorról” mutatkozunk be. Egy addig ismeretlen jellegű, vagy legalábbis ebben a városban még sosem, a liturgikus hangzást figyelmen kívül hagyó zene csendül fel nemsokára a felszentelt falak között. Több hete mennek a próbák. Az alkalomra írt beat-misémmel lesz a bemutatója. A várakozó autók között a templomhoz érek. Amikor bent vagyok, lépéseim visszhangoznak a hosszú keskeny folyósón. Eszembe jut a sokszor késő estig tartó próbák izgalma, amikor a kórustagok, harminckét fiatal lány és fiú, vezényelem alatt, orgonajátékomba figyelve feszülten tanulja, odaadó lelkesedéssel énekl, az e falak között szokatlanul hangzó zenét. Kintről hosszú sorokban jönnek a hívők. A templomhoz tartozó gyülekezet katolikusai. A modern templom pár évvel ezelőtt (1968) felavatott belső tere színültig megtelik a hívőkkel.

Most, évekkel később azon gondolkodom, miféle szándék vezette az illetékeseket, hogy az újonnan megépült templom védőszentjének Morus Tamást válasszák. Ha jól emlékszem, a többé-kevésbé kisvárosnak számító Saarbrückenben (180 000 lakos) kilenc vagy tíz, kisebb-nagyobb templom működik. Van közöttük, ami a XIII. században, de nagy részük 1700–1800 körül, vagy még később épült. Tehát miért éppen Morus Tamás?

A szent életének majd minden részlete jól ismert. A tehetséges fiú tizenhárom éves korában egy érsek udvarába került apródnak, aki hamarosan az oxfordi egyetemre küldte. Huszonhárom éves korában Tamás már ügyvéd volt. Három évvel később, 1504-et írtak akkoriban, kezdte politikai pályafutását, tagja lett a parlamentnek. Mindenütt kedvelték, ő meg humanistának vallotta magát. Mivel vallásos életet élt, korán életre szóló barátságot kötött a későbbi rochesteri püspökkel Fisher Jánossal. 1509-ben VIII. Henrik lépett az angol trónra. A király azt remélte, hogy Sir Thomas személyében (akit kancellárrá nevezett ki) szövetségesre lel az első házasságának érvényességéről folyó vitában, de hamarosan belátta, hogy csalódott. Amikor a király kényszeríteni próbálta a papságot, ismerjék el őt, az angol egyház oltalmazójának és fejének, Morus, annak ellenére, hogy jól tudta mi a tét, a lelkiismeretére hivatkozva ellenszegült. 1532. május 16-án Sir Thomas benyújtotta lemondását. Később, amikor megtagadta a király hűségnyilatkozatának aláírását, a hírhedt londoni Towerba zárták Itt, állítólag a börtön kapitányának a következőket mondta: „Uram, megígérem Önnek, hogy nem fogok panaszkodni ellátásra, lakásra és elhelyezésre. Ha mégis megszegném ígéretemet, vagy bármiben is terhére lennék önnek, akkor megengedem, hogy kíméletlenül tegye ki a szűrőmet.” 1535. július 6-án vették a vesztőhelyre. Nyugodt és derűs volt, mint mindig, belsőleg készen állt a vértanúságra. A Katolikus Egyház mellett kitartó Morus Tamás, Anglia első világi kancellárja, a lelkiismeretének engedelmeskedve vállalta a (világi) zsarnok kezéből a halált. „Először Istenre kell tekintenünk, és Isten után a királyra.”

Barátjával és sorstársával, Fisher János bíborossal együtt 1886-ban boldoggá avatták. 49 évvel később, pedig XI. Pius pápa mindkettőjüket szentté avatta. 1935-ben egy olyan időben zajlott a szentté avatási eljárás., amikor a fasizmus és náciizmus

felemelkedésének, a bolsevikok végleges berendezkedésének árnyéka sötétedett Európa felett. Valószínűleg a pápa felismerte az ebben rejlő veszélyeket. És később? 1936-ban elgondolkodott azon, hogy Maurice Thorez, a francia kommunisták vezetője miért „nyitott” a francia katolikusok felé. Micsoda fordulat. XI. Pius pápa, aki pápaságának kezdetén a szélsőjobboldali rendszereket bátyjának tekintette a liberális szekularizmussal és a kommunizmussal szemben, miként változtatta meg álláspontját. „Ön elfogadja a kezet, amelyet mi Ön felé nyújtunk, mi is kinyújtjuk kezünket és kérjük Önt, fogadja el. Persze, szó nincs ideológiai keveredésről. Szó nincs kompromisszumról azokat az elveket illetően, amelyeket az egész világ ismer és elismer a katolikus egyházzal kapcsolatban. Csak arról van szó, hogy jót tegyünk az Ön révén.” Persze a pápa engedékeny hangját az is segítette, hogy ebben az időben már mind nyilvánvalóbbá vált a faszizmus és a náciizmus okozta határtalan veszély konkrét volta. A pápának már évek óta nehéz döntéseket kellett hoznia. 1933 áprilisában, nem sokkal Adolf Hitler hatalomra jutása után, levélben kérte Keresztes Terézia Benedikta nővér XI. Pius pápát, hogy foglaljon nyilvánosan állást a német nemzeti szocializmussal szemben. Levelére választ nem kapott.

Most, amikor a Vatikán a titkos levéltárának azt a részét megnyitotta, amely az Apostoli Szentsek és Németország 1922–1939 közötti kapcsolataira vonatkozik, megtalálták Edith Stein (Keresztes Terézia Benedikta nővér) elveszettnek hitt leveleit.

1937-ben újabb levél íródott: „Hetek óta várjuk és reméljük, nemcsak zsidók, hanem hívő németországi katolikusok ezrei, sőt az egész világ, hogy Krisztus egyháza felemeli a hangját, és véget vet a Krisztus nevében zajló igazságtalanságnak.” Ezután Edith Stein felteszi a kérdést: „Vajon a faj és az állami erőszak istenítése, amellyel a rádió naponta bombázza a társadalmat, nem tekinthető-e nyilvánvaló eretnecségnek?” Majd így folytatja: „Szentatyám, mint a zsidó nép gyermeke, aki Isten kegyelméből 11 éve a katolikus egyház gyermeke, bátorkodom a kereszténység atyjának tudomására hozni azt, ami németek millióit bántja.”

A pápa válasza most is késett. Erről Edith Stein később említést tett. Feljegyzéseiben ezt írta: „Bizonyos idő után pápai áldást kaptam a magam és hozzátartozóim számára. Más egyéb nem történt.” Emlékeztetőül: a karmelita rendbe lépett Edith Steint, a náci az auschwitzzi megsemmisítő táborba hurcolták, ott pusztult el egy gázkamrában, 1942 augusztusában.

Térjünk vissza Morus Tamáshoz. 2001-ben II. János Pál az államférfiak és a politikusok védőszentjének nyilvánította Morus Tamást, aki életével és mártíriumával tanítja, hogy sem az embert Istentől, sem a politikát az erkőlctől nem lehet elválasztani. A vallási és a politikai élet összekeverése ellen II. János Pál számtalanszor felemelte a szavát. „A politikai élet független a vallástól és az Egyháztól, de nem lehet független az erkőlctől.” Az Egyház tudatában van annak, hogy a demokrácia csak akkor lehet sikeres, ha az ember valós természetének megértésére alapul. A XX. század megmutatta, hogy azoknak volt igazuk, akik az emberi természetből fakadó erkölcsi törvények létezésében hittek.

Morus Tamás példája azt is mutatja, hogy ő egyike azoknak, aki a lelkiismerete parancsára a világi zsarnokkal szembe mert szállni, még ha elhatározása az életébe került is.

Azt hiszem, a mai ideologizált világban nehéz azokat meggyőzni, akik a lélek, a lelkiismeret, a szabad akarat és az erkölcsi döntés létét – valamelyik politikai kényserből – nem ismerik el. Pedig ezzel – az ellenállás létét kétségbe vonva – az evilági zarnokságok számára készítik elő a terepet.

Kezem az orgona billentyűin. A visszapillantó tükörben látom, hogy nyílik a hátsó ajtó, a hívők felállnak. A gyülekezet fiatal papja már az oltár előtt áll, amikor megszólal az orgona. Szemem, a körém sereglett kórustagok figyelő szempárjaival találkozok. Felcsendül a mise.

Évről évre – az újságok tele vannak aggódó jegyzetekkel –, hogy mennyire megváltozik a hívőknek az egyházakhoz kötődő viszonya. Hódítani kezdett az a fölfogás, hogy a vallás magánügy. Sőt, sokak szerint csak az egyénre tartozik, hogy Mohamedben, Jézus Krisztusban vagy Krisnában hisz-e. Az állam ebbe ne szóljon bele. A történelemből azt állapíthatjuk meg, hogy különböző korokban nagyon sokféle kapcsolat alakult ki a kereszténység és a politikai hatalom között. A királyok és az egyház hosszú küzdelmében mind az uralkodók, mind a pápák evilági gazdagságra és hatalomra törtek. A szegénységnek, a gazdagságnak, a hatalomnak és az elnyomásnak a kérdése ma is aktuális. Tudjuk, hogy a „felszabadítás teológiája” – latin-amerikai ferencesek indították el a hatvanas-hetvenes években –, a Vatikán elítélő nyilatkozatai ellenére is egyre terjed az egész világon. Véleményem szerint ennek nincs sok köze az általánosságban hangoztatott liberalizáláshoz. Háború után felnőtt (Németországban) egy olyan új generáció, aki másképpen gondolkodik, mint az autoritáshoz szokott szülei. Ezek közé tartozik a már említett Morus Tamás templom fiatal papja is.

Házvezetőnőjével nagyon gyakran jöttek hozzánk vendégségbe. A város feletti hegyen (Winterberg) lakunk. Az ebéd, vagy vacsora után kiülünk a széles erkélyre, és miközben a Saar folyó fényesen csillogó vizét nézzük, beszélgettünk. Ritkán, a közös templomi teendőkről, gyakrabban apró emberi (világi) dolgokról. A katolikus pap többször megemlíti, hogy már gyerekkora óta mennyire szeretett volna magának egy igazi motorkerékpárt. Hogy tudna száguldozni, repülne azzal! Szegények voltak, így még ábrándozásaiban sem jelenhetett meg egy rohanó motorbicikli képe. Szerette a zenét. Amikor odaült mellém a zongorához, valami klasszikus darabot játszottam, vagy valami saját, dzsesszes hangvételt. Egy ilyen alkalommal merült fel a „modern-mise” gondolata. Rögtön benne volt.

Még volt valami, ami később is foglalkoztatott, mély benyomást gyakorolt rám. A misék menete, hónapról hónapra egy meghatározott ritmusban, természetesen követve a liturgiához kapcsolódó rendszert, haladt tovább. Kétszer történt, hogy egy idős, idegen pap jött „hozzánk” misézni. Mindkét esetben fel kellett szentelni, meg kellett áldani a templom új adományát. (kereszt, kép) Amikor később megkérdeztem, véletlen volt-e, hogy ő mindkét alkalomkor nem volt ott, magyarázkodásba kezdett. Lassan megértettem, hogy a megáldás rítusával van baja. Semmi esetre sincs problémája, a miséhez tartozó szertartással. A szentmise végén természetesen mindig adott áldást, mert ez a kegyelmek megerősítésére szolgál, melyekben a hívek a szent áldozat bemutatásánál részesültek. Az áldoztatás után adni szokott áldás vi-

szont az egyházi törvényekkel ellenkezik. Ha jól emlékszem, nála erre nem is került sor. (Hozzá kell tenni: ahol régi idők óta kegyeletes szokásban van, tűrhető.) Az áldás formája a legrégebb keresztény emlékeken a kéznek kinyújtása a fölé, aki az áldásban részesül. Rendesen keresztvetéssel párosul, annak jelül, hogy a kereszten történt megváltás forrása mindannak a természetfölötti erőnek és kegyelemnek, amelyben az áldás részesíti. Láthatóan nehezebbre esett magyarázatát folytatni. Aztán csak röviden annyit mondott, pappá avatása után világossá vált számára, a második világháborúban a keresztény egyházak által „megáldott” fegyverekkel gyilkoltak. Ez olyan mélyen megrendítette, hogy e felismerés óta nem lenne képes az áldásadás e formáját elvégezni.

„Ha egyedül vagy, akkor is veled van Isten és a lelkiismereted.”

Morus Tamás esetében a lelkiismeret szaváról beszéltem. Az általa elfogadott, felállított erkölcsi norma egyezett egyházának erkölcsével. Az évszázadok (negatív) tapasztalata, azóta ebben a tekintetben is sokban megváltoztatta az egyén és az egyház kapcsolatát. Miben lehetünk biztosak? A lelkiismeret egymaga ezer tanú. Nem csálóka az a természetes megérzés, ami megmondja nekünk mi a jó, és mi a rossz? Miféle természetes megérzés irányítja, vezeti tettünket arra az útra, ahol el kell döntenünk, hogy mi az erkölcsös és erkölcstelen, igazságos és igazságtalan? Térjünk vissza arra, hogy mi indította be a lelkiismeret szavát papunkban, hogy az inkább részlegesnek mondható, mégis látható ellenállást tanúsítson. Azóta a pápa nyilvánosan is bocsánatot kért, hogy egyháza fegyvereket, bombákat áldott meg. Az egyházfő nem tért ki arra, hogy a Hirosimára ledobott atombomba is áldást kapott, pedig az illetékes katonai lelkipásztor George Zabelka feladatához híven megtette azt.

Előjáróban tehát, természetesen a tábori lelkész nem maga oldotta ki, dobta le a bombát. Kérdés persze, hogy amikor a bűnösség nagyságára kérdezzük, a kódo-bálót vagy annak a tettere való felbujtóját kell elítélnünk.

1945. augusztus 5-én a bombát szállító egység a bevetés előtt, a következő imát mondta a lelkipásztor Zabelka után: Mindenható Atyám, aki imánkat meghallgatod, mi, akik szeretünk, kérünk Téged, segíts azoknak, akik a Te magasságos mennyei országodhoz közelítve az ellenségig merészkednek. Benned bízva járjuk utunkat, mert mi tudjuk, most és mindörökké a védelmed alatt állunk. Ámen.

George Zabelkára gondolva, most egy aforizma jut eszembe: „Rossz házőrző az olyan lelkiismeret, aki a hibája megtörténte után ébred.” Ő ugyanis később, hosszú „beismerő” levélben próbálta magyarázni tettét. Most ebből egy pár részlet. „Mi semmit nem tudtunk az atombombáról. Csak azt tudtuk, hogy egy nagy erejű bomba ledobását készítik elő. Az, hogy egy atombombáról volt szó, érthető okokból, csak 1945. augusztus 6-án tudtuk meg. Beismerem, nem mondtam semmit a ledobás ellen, mert mit is mondhattam volna. Én is, mint többnyire mindenki a Tinian szigeten, nem tudtunk semmiről. Valószínűleg majd Isten előtt az Utolsó Ítélet napján, amikor a tudatlanságommal védekezem, ő majd az irgalmasság oldaláról és nem az igazság felől bírálja tetteimet. Mint katolikus papnak az volt a feladatom, hogy a fiúkat felkészítsem a katolikus egyház és Jézus Krisztus nevében a háborúra. Ha ma visszatekintek, nem vagyok biztos abban, hogy a feladatomat nem rendesen végez-

tem volna. Értem ezalatt, hogy mint katonai lelkipásztor becsülettel teljesítettem hivatásom. Én mindig arról prédikáltam, amit az egyházam elvárt tőlem. Mint ahogy tanultam, igyekeztem a fiúkhoz szólva nemcsak a szexuális életükről beszélni. De beszéltem nekik a kínzásokról, a foglyok megöléséről. Persze voltak olyan dolgok, amiről ennyire nyíltan nem beszéltünk. A civil lakosság kiirtása mindig a tiltott dolgok közé tartozott. Ha egy katona tőlem megkérdezte volna, mi van akkor, ha egy gyerek fejébe golyót röpíték, biztosan azt mondtam volna neki, hogy az, halálos véteknek bizonyul.”

A Tinian szigeten működő, a világ legnagyobb katonai repülőteréről percenként három repülőgép startolt. Ezek közül sokan Japán felé repültek, hogy ott a civil lakosság százait, ezreit öljék halomra.

– És én, hallgattam, – mondja Zabelka.

A tábori lelkész gyakran találkozott számára megmagyarázhatatlan dolgokkal. Olyanokkal, amiket a háború szörnyűségei okoztak, vagy idéztek elő. „Emlékszem egy fiatalemberre, aki egy Japán város bombázásában vett részt. A sziget egyik lazarettjében ismertem meg, ahova pszichikai összeomlása miatt került. Elmesélte, hogy parancsot kapott a város feletti mélyrepülésre, ahol aztán nagyon alacsonyan egy főutca felett repült. Egyszerre, mintha előtte lenne, egy kisgyereket pillantott meg az utcán állva. A csöppség tágra nyílt szemmel nézte a repülő csodát. A pilóta tudta, hogy pillanattal később a kisgyerek, a kioldott napalmbomba martaléka lesz.” A lelkész még keserűbben folytatja: „Igen, én tudtam, hogy a civil lakosságot is gyilkolják. Sőt, talán jobban tudtam, mint sokan mások. Mégsem tartottam egyetlen prédikációt ellene azoknak, akik ezt tették.” Ezután azt részletezi, miként kapott már „kiképzése” alatt agymosást. De – mint mondja –, már előtte sem tapasztalta, hogy egyetlen bíboros, vagy püspök felemelte volna szavát, vagy akár említette volna az US hadigépezet háborús bűneit. „Ezen kívül, ők nagyon is jól tudták, milyen kiképzést (agymosást) kap egy magamfajta tábori lelkész. Mégis, Boston püspöke, Cushing, pappá szentelt engem. Elég világosan beszélek?” Egy elkeseredett keresztény hangja ez. Egy feje tetejére állított világot vádol? Hogy vegyük elő újra a klérus és az állam szerepvállalásait? „Kudarcot vallottam mint pap, de még nagyobb kudarc az, hogy nem igaz keresztényként viselkedtem.”

1945 után hatvanöt évvel ki emlékszik még Zabalkára? Időről időre felröppennek hírek, mint például azt hiszem 2003-ban, hogy „az áldozatok hozzátartozói és a háborús veteránok tiltakozása ellenére kiállították a washingtoni Smithsonian Repülési és Űr Múzeumban az Enola Gay-t, azt a repülőgépet, ami 1945-ben ledobta az első atombombát Japánra. (Állítólag, azóta 4 millió ember nézte meg a repülőgépet.) A háborús veteránok mellett túlélők is hallatják hangjukat: „Ez egyértelműen egy embereken végrehajtott kísérlet volt, ami gyerekeket, felnőtteket, öregeket és nőket gyilkolt meg válogatás nélkül” – mondja Akito Suemune, egy atombomba elleni szervezet elnöke, aki 18 éves volt a Little Boy ledobásakor. Vagy egy másik hír 2007 novemberében: Szívproblémái miatt 92 éves korában, ohioi otthonában meghalt Paul Warfield Tibbets, az Enola Gay pilótája, aki az első atombombát dobta Hirosimára.

Az ember megvacsorázik, közben hallgatja, vagy nézi a híreket. Gyerekkoromban gyakran hallottam – amikor a felnőttek beszélgettek – valami olyasmit, hogy az idő képes a sebet begyógyítani. 2010. augusztus 6-án már ezt olvashatjuk: „Először kép-

viseltette magát az Egyesült Államok, Franciaország és Nagy-Britannia a Hirosima elleni amerikai atomtámadásra emlékező ünnepségen. Akiba Tadatosi, Hirosima polgármestere helyi idő szerint 8 óra 15 perckor több tízezer idős túlélő, gyermek és magas rangú tisztségviselő előtt kongatta meg a békeharangot – abban a pillanatban, amikor 65 évvel ezelőtt az Enola Gay B 29-es bombázóról ledobták az atombombát a városra.” Csak emlékeztetőül: Japán a világ egyetlen országa, amely atomtámadást szenvedett el, az Egyesült Államok pedig az egyetlen, amely harcban atomfegyvert vetett be.

Zeng a templom a kórus hangjától. Nem nézem a kottát. Másra gondolok. A Kyrrie után megszólal a Gloria. Egymást követik a liturgia műveletei. Zeneileg megpróbálok a beat helyett inkább a gospel-dzsesszes életérzés hangján orgonálni. Közben figyelem, ahogy a hívők átadják magukat az újszerű zene hangulatának. Felcsendülnek az utolsó akkordok, és utána csak azt érzékelem, hogy az eddig figyelmesen ülő hívők egyszerre felállnak, és hátra, az orgona felé nézve viharosan tapsolnak.

Felgyújtom a kis lámpám. A halvány fényben látom, hogy az óra éjjel fél kettőt mutat. Álmodom újra? Vagy, valami gyorsuló emlékképek mozija kezd peregni, mozdatlan agyam vetítővásznán? Most megint, mielőtt lefekszem, kezdenek szép rendben előmasírozni. Nem tudok szabadulni a gondolattól. Összefüggéseket keresek. A szálak behálózhatnak.

Thomas Morus. Nem csak itt Saarbrückenben, de Hamburgban, 2009 márciusától Rómában is van róla elnevezett templom. Aztán Edith Stein. Ki volt ő, aki zsidóként született, majd 43 éves korától karmelita apáca lesz és halála után az árvák és mártírok védőszentjéül 1998. október 11-én II. János Pál pápa katolikus szentté avatja.

A szent, aki jelentős filozófiai munkákat is mondhatott magáénak az Alsó-sziléziai Breslauban, 1891-ben ortodox zsidó családban született. Tizenhárom éves korában kitért a judaizmusból és ateista lett. Előbb a göttingeni egyetemen Edmund Husserl tanítványa majd annak asszisztenseként, mesterét elkíséri a freiburgi egyetemre. Itt szerez doktorátust 1916-ban. Öt évvel később elolvasta Avilai Szent Teréz misztikus önéletrajzát, ami valószínűleg megerősíti elhatározásában áttérni a katolicizmusba. 1922. január 1-jén megkeresztelték. Ez után 1932-ig a speyeri dominikánus leányiskola tanára. Miközben a katolikus filozófiát tanulmányozta, többek között németre fordította Aquinói Szent Tamás „Az igazságról” (De veritate) művét. 1934-ben belépett a karmeliták kölni rendházába és felvette a Keresztről nevezett Benedikta nevet. Megírja Véges és örök Létezés (Endliches und ewiges Sein) tanulmányát. Ebben megpróbálja összeegyeztetni Aquinói Szent Tamás és Husserl filozófiáját. A növekvő náci fenyegetés miatt már Hollandiába írja meg „Tanulmányok Keresztes Szent Jánosról: A kereszt tudománya” című könyvét. 1942. július 26-án Hitler elrendelte Hollandiában is az áttért zsidók letartóztatását, majd Rosa nővérel együtt az auschwitzzi koncentrációs táborba szállították. Napokkal később, augusztus 9-én gázkamrában megölték.

Engem filozófiai értekezései mellett inkább a szeretetről szóló írásai fogtak meg. Később persze árnyaltabb lett a róla alkotott véleményem. Különösen az ismeretlennel összefüggő meglátások, (Husserl és Aquinói Szt. Tamás filozófiája nyomán)

az alapvető kérdés taglalása – hogy a megismerés során létrejött ismeret mennyiben felel meg a valóságnak, az igazságnak, mennyiben adja meg a valóság lényegét, igazságát – keltette fel figyelmemet. Fontos lesz majd számomra: a megismerés során milyen jellegű és mértékű a megismerő ember (testi, szellemi, lelki tevékenységének) szerepe. Hogy is hangzott a korábbi, a transzcendens állapottal kapcsolatos gondolat: „meg nem érthető, csak átélhető – de elérhető bizonyosság”. Itt most a megismerő ember esetében: „az ismeret a valóságot tartalmazza-e valamilyen módon, vagy pedig csak a tudatunk (pszichénk) önkényes, esetleg véletlenszerű szubjektív reakciója az, amit átélek? Tovább lépve, az egyébként érdekes filozófiai bölcsekedésen, most engem jobban érdekel Edith Steinnek a szeretetről írott gondolatai. Persze ezek sincsenek távol filozofikus alkatától, amikor párhuzamot lát a két filozófus (Aquinoi Szent Tamás és Husserl) gondolatmenetében. Miszerint: a felismerést, absztrakció (Einklammern) útján nyert lényeg (Wesen), segíti a dolgok igazsága (veritas), a külvilág fontos és létező összefüggéseinek a feltárásában. (Előre elárulom, hogy ez a felismert állapot fog majd nekem is az „eligazodásban” segíteni.) Nem véletlen, hogy a keresztény vallás elemzésénél is ez a „Wesen”, illetve „veritas” keresés lesz a módszertani alap, aminek lényege és igazsága Jézus Krisztus megváltást hozó kereszthalála.

„A megváltás az isteni szeretet megnyilvánulása. Isten lényege, igazsága maga a szeretet.”

Valamikor 1958 őszen ismerkedtem meg Latzin Norberttel. Összhangzattan órán mutatta, játszotta zongorán tanárunknak, az ő külön-bejáratú megoldását, egy nehezebb zenei példához. Nem jártunk egy osztályban (ő három évvel fiatalabb volt nálam), de rendkívüli tehetsége miatt nem jelentett neki problémát a felsősökkel lépést tartani. Ebben az időben kezdtünk, az akkor kialakuló jazzéletben, együtt zenélni. Lendületes, intelligensnek nevezhető játéka magával sodró hatással volt rám. Amikor 1959-ben megalakult a Nebuló zenekar, őt ajánlottam, jöjjön hozzánk zongorázni. Ettől az időtől kezdve többször jöttünk össze nálunk. Beszélgettünk, főztünk, zenéltünk. Egy szép napon borosüveg volt a hóna alatt. Jó vörösbor. Akkor ittam először egy „olyan” francia nedűből. Emlékszem én is többször voltam náluk, de nem nagyon jól éreztem magam ilyenkor, mert idős édesanyját számomra kellemetlen módon mindig leteremtette. Később, magyarázóan panaszkodott, szörnyű egy olyan gyereknek, mint ő, akinek aggastyán korú szülei vannak. Bővebben ennek hátrányát, amiért ez neki szégyen (?) lenne, nem fejtette ki soha. Azt hiszem apja már ebben az időben nem élt. 1962-ben zenéltünk utoljára együtt. Nekem a Magyar Rádióban lehetőségem volt saját zenekarral újabb (jazzhangzású) szerzeményeimből párat felvenni, és persze Norbertet hívtam zongorázni. (Mátrai Tamás fuvolázott, Szudy János dobolt, jómagam nagybőgőztem). A felvételek jól sikerültek, még évek múltán is sugározta őket a rádió. Ha jól emlékszem ezután, még ha találkoztunk, egy-két pohár bort ittunk együtt, aztán útjaink elváltak.

Amikor 1971-ben Németországba mentem, Norbert a Bergendy együttesben játszott. Később örömmel hallottam, milyen sikeres volt további zenei útja, annak eredménykeltő jövője.

Valamikor, 1981 nyarán müncheni lakásomban csöng a telefon.

– Brunner Győző vagyok.

- Te meg hogy kerülsz ide?

Győzöt 1964 nyarától ismertem, amikor a Metró együttesből kivált dobost az éppen új zenekart alakító Balassa Tamásnak ajánlottam. Aztán itt együtt zenéltünk. Hány éve annak?

- Latzin Norberttel itt vagyunk Münchenben. Meglátogathatunk?

- Gyertek.

Szívmengető érzés volt a régi időkre gondolni. Ugyanakkor furcsa is. Milyen lesz a találkozás, ennyi év után, egy idegen világban, új környezetben. Aztán, amikor a schwabingi lakásunkban hárman leültünk, elindult a beszélgetés. Győző, a rá oly jellemző szerény vigyorral jelezte: „nyugaton” akarnak maradni. Ő valószínűleg tovább, valamire Amerika felé, Norbert viszont itt maradna Münchenben. Ma, 2014-ben egy ilyen kijelentés teljesen értelmetlennek tűnik. Akkor, a „maradást” még disszidálásnak nevezték, és nem tartozott a legkönnyebb elhatározások közé. Ha nem sikerül kint az elképzelt jövő, nincs visszaút.

Norbertet a bizonytalanság levegője vette körül. De máskülönben is, korábbi lényéhez képest, nagyon megváltozott. Egy régi kedves ismerős idegenné vált személyének benyomását keltette bennem. Nekem éppen ebben az időben indult be a grafikai stúdióm, ami számomra napi feszített munkát jelentett. Az első hetekben keveset találkoztunk, de aztán, egy-két hónap múltán, az együttlétek rendszeressé váltak. Újra közel kerültünk egymáshoz. Próbáltam felhívni figyelmét arra, hogy itt is folytathatja a zenélést. Jó muzsikusokat mindenhol keresnek. Állami pénzből egy panzióban lakott és közben intézte „németesítését”. Homályosan tudtomra adta, hogy ő már nem akar zenélni. Ezt nem csak, hogy nem akartam megérteni, de még továbbra is buzdítottam. Sőt, magam is vettem egy basszusgitárt, szóltam a dobos Kosári Baláznak (aki akkor még aktívan zenélt), alakítsunk egy triót. Szereztem helyiséget, ahol zongora volt, szabadidőmben próbáltunk. Az első nyugtalanító jel akkor jelentkezett, amikor egyszer Norbertet délután fél háromkor kerestem a panzióban. Háromnegyed háromtól percenként nézte az óráját, és rám alig figyelve, készülődött a napi adag elfogyasztásához. Pont háromkor szatyorból kétliteres olcsó bort vett elő. Szertartásosan üvegpoharat tett mellé és inni kezdett. Közben figyelmeztetett, ha akarok még valamit, akkor azt gyorsan, mert nem tudja meddig lesz még józan. Ma sem értem miért ignoráltam teljességgel ezt aényt... még most is nehezemre esik kiejteni... barátom alkoholbeteg. Valami belső kényszer alatt még arra is rábeszéltem, hogy elektromos hangszert vásároljon, zenekart keressen, ahol a játék öröme majd pótolja, de legalábbis késlelteti a három-órákra való figyelését. Rövid idő múlva egy zenekarral már Svájcba mehetett zenélni. Rengeteg munkám mellett is örömmel gondoltam a lehetőségre, hogy mostantól vele minden a rendes kerékvágásba kerül. A kiutazása utáni harmadik vagy negyedik napon cseng a telefon. Norbert jelentkezett. Szomorú lett körülöttem minden. Elmondta, hogy játék közben már képtelen, nem tud a harmóniákra, dallamra koncentrálni. Hakni közben összehalkolta hangszerét és az üvöltő zenekarvezető fenyegetése ellenére visszautazott Münchenbe. Üresség és tanácstalanság volt bennem, amikor letettem a telefonkagylót.

Csak úgy, az üvegből, vizet iszom. Mióta is? Már két hónap óta nem találkoztunk. Közben sok dolgom volt. Mégis – amint kevesebb munkám akadt – meglátogattam.

Hallom, már megkaptam a német származási elismerést és ezzel hivatalosan is hozzájutottam bérlakáshoz, szociális juttatáshoz. Büszkén csengett a hangja, amikor közölte, lakása az Altstadt-Lehel kerületben van. Amikor nála voltam, már nem beszélünk a jövőről, tervekről. Ebben az időben előjött egy olyan dologgal, ami számomra, vele kapcsolatban, teljesen új volt, a csillagjósolás. Egy szép napon vásároltam egy húsz vaskos könyvet. Mind az asztrológiával foglalkozott. Ettől kezdve csak a 12 horoszkópházzal, állatövi jegyekről, csillagképekről lehetett vele beszélni. Megtudtam, hogy az asztrológiai házakhoz külön házszámítási módszerek tartoznak. Külön könyve volt ahhoz, hogy a házak, jegyek és bolygók helyzetét, egymással bezárt szögkapcsolatukat kiszámítsa. Ezek együttes kölcsönhatásainak elemzésével is foglalkozott. Elkészítette mindkettőnk horoszkópját. Így vizsgálva jellemünk, tekintettel az életünkben még feltehetően megélt eseményekre. Csodálkoztunk, mennyire komolyan, tudományként tekint az, amit csinál. Meg volt győződve arról, hogy a lehető legnagyobb tudással rendelkezve, képes „kiszámítani” a jövőt. Valami jelt követően elkezdett lottózni. Hetek múlva lehangoltan jelentkezett. A horoszkóp által kiszámított nyereség elmaradt. Nyugtalanító volt, ahogy mondta: még egy esélyt ad a csillagoknak. Két hónap múlva keserűen közölte, antikváriumba vitte az összes könyvet. Csalódott. Az egészet mégsem lehet tudományként tekinteni. Nincs értelme, valamiben is bízni.

A következő hónapokban gyakran volt nálunk, sőt ha hosszabb, napokig tartó utazásra távol voltunk, ő vigyázott Nyafira, a macskánkra. Egyszer azt mondja Jutkának:

– Emlékszel, amikor körömvágó ollóval nekiálltál a hajamat vágni?

– Úristen, mikor volt az?

– A Nebuló zenekarral Balatonon turnéztunk, te meg a bemutatón manöken voltál.

– Igaz. Valamikor 1961 vagy 62-ben!

Így ment ez. Anélkül, hogy az alkohol okozta problémák, megoldódtak volna, egy darabig még ment tovább minden, mint eddig. Aztán egy napon azzal állított be, hogy beiratkozott egy Augsburgban bejegyzett társasághoz. Ugyan negyven márkát kellett a feliratkozásért fizetni, de egy év múlva megkapja a perfekt öngyilkosság procedúrájához szükséges gyógyszerek listáját. Lemerevedve kértem, hogy ne folytassa. Titokban, abban reménykedtem, hogy ez csak egy pillanatnyi hangulatterméke lehet. De nem. Pontosan egy év múlva telefonál, hogy eladta hangszerét, mert Svájcba kell utaznia. Ott patikában, szabadon lehet vásárolni egy olyan szert, ami az öngyilkosság pillanatait, a halál beállta előtt még „mámorosabbá” teszi.

– Norbert, ne tedd ezt velem!

– Miért, mi van?

Pár nap múlva újra telefonált. Hangja titokzatosan, vidáman csengett. Mindent beszerzett.

Teljesen kiszáradt a torkom. Úgy érzem, magyarázkodnom kellene. Nem mentse-
gemül hozok egy példát arról, hogy ilyen esetekben mit lehet egyáltalán tenni. Éppen ezekben a napokban mesélte orvos barátunk, hogy hónapokkal ezelőtt egy paciense, a rendelésben pötyögte el, vallott öngyilkossági szándékáról. Orvosi etikája rögtön azt tetette vele, hogy értesítse a pszichiátriai intézetet, ahol az ilyen betegek-

ket kezelik, megpróbálva szándékukról őket lebeszélni. Barátunk elmondta, hogy paciense két nappal ezelőtt „gyógyultan” szabadult, majd tegnap sikeres öngyilkosságot hajtott végre. Az ilyen, vagy hasonló hírek – most éppen – nem hangolták szebbé a karácsony előtti hangulatot. A városban fenyőfákat cipelő emberek árnyai között forralt bor és égő gyertya illata terjeng. A vásári bódé előtt, vágyakozással teli gyermekszemekben színes gömbök fénye csillan. Oh Tannenbaum... Jutka, az ünnepi készülődés hangulatában, ilyenkor apró süteményeket és persze bejglit süt. Mint eddig mindig, Norbertnek is készül a mákos és diós.

Jutka mondja, hogy a Norbertnek szánt, becsomagolt bejglik, már napok óta ott sorakoznak a konyhaasztalon. A finomságok várnak arra, hogy a (mindig) magával hordott szatyrába tegye őket. Már öt napja nem jelentkezett. Számunkra mind gyötörőbbé vált az eddig visszafojtott kérdés: hát mégis? Megtette? Kint már sötét volt, amikor Jutkával vettük a télikabátot, elindultunk. Amikor a háznál a kapucsengőt nyomva fent senki nem nyitott ajtót, vártunk, hogy a lakók közül valaki beengedjen. A legfelsőbb emeleti manzárdtérben volt a lakása. Többször csöngettünk. Az ajtón dörömböltünk. Erre a szemközti lakásból fiatal férfi jött elő. Kérdeztük, ismeri-e Norbertet. Csak a vállát vonogatta:

- Csak így, az ajtó előtt. Beszélgettünk párszor.
- Mikor látta utoljára?
- Talán egy hete?

A közeli rendőrségre mentünk. Előbb kelletlenül vette az ügyeletes a bejelentésünket, de amikor az augsburgi öngyilkosoknak „segítő” társasággal kötött szerződését is említettem, komolyra szűkült a fiatalember szeme. Átszólt a másik szobában várakozó rendőrnek, aki rövid eligazítás után velünk jött. Amíg a közeli házhoz értünk, elmondtuk neki a tényállást. Fenn ő is csöngetett. Amikor nem jött válasz – miközben társát hívta az ügyeletesen – kérdezte, ki tudjuk-e fizetni, ha szakemberrel kinyitattja az ajtót. Mindketten bólintottunk.

- Rokonok maguk?

– Közeli ismerősök – mondtam és ebben a pillanatban történt először, hogy torokom elszorult. Még kérdezett valamit a fürkészőszemű, bajszos rendőr, aztán csend lett. Röviddel ezután lépések zaja hallatszott lenről. Kulcsosomóval kezében idős férfi lihegve szuszogott, miközben az utolsó lépcsőket felfelé megtette. Háta mögött egy újabb, fiatal rendőr. A kulcsos csak éppen lehajolt, máris résre nyílt az ajtó. Aztán hátrahőkölt. Csak később sejlett fel bennem, miért. A lépcsőház e kis terébe, valami orrfacsaróan átható, számomra ismeretlen szag kezdett terjengeni. A két rendőr tudta mit jelent ez. Egyikük felém fordult, halkán mondta:

- Várjanak.

Amikor a külső ajtót teljesen feltárták, belülről halk zeneszó hallatszott. Egy pillanatra megálltak. A bajszos bekiabált.

- Halló! Van itt valaki?

Pillanatnyi csend után tovább léptek. Minden ajtónyitáskor ugyanez a rituálé. Amikor a folyosó végén az utolsó ajtót is kinyitották, hangjuk elakadt. Itt a lépcsőházban egyszerre sötét lett. A gyenge fényben Jutka keresni kezdte a kapcsolót. Véletlenül a szemközti lakásba csengetett. Az ajtón lévő kis ablakban a már ismert fiatalember feje jelent meg. Megmutatta hol a villanykapcsoló, de amikor látta, hogy Norbert ajtaja nyitva, kint állva maradt. Az egyik rendőr jött most kifelé. Én háttal

a korlátnak támaszkodva vártam. Amikor mellém lépett, suttogva mondott valamit. Agyam csak azt jelezte, megértettem. Értennem kell! Jutka nézett kérdően rám. Csak a fejem jelezte: igen. A villany megint kialudt, közben a szomszéd ordítani kezdett.

– Jaj! A francba! Miért kellett? Miért pont itt!

Bevágta maga mögött az ajtót. Még bentről is hallatszott, ahogy nyüszítve kiabál. Jaj! Jaj! Érezni kezdtem a hullaszag émelyítő hatását. Csak néztem magam elé, nem tudtam mozdulni. A villany újra világított, ketten álltunk Jutkával a sivár közegben. Bentről a férfi megint kiabálni kezdett: most mi lesz? Mit csináljak? Hogyan? Megpróbáltam ujjaimmal az orromat befogni, de ez sem segített. Közben a két rendőr ki-be járt, telefonált, intézkedett. Egyszerre a fiatalabb elem áll és kérő hangon valami olyasmit mond, hogy azonosítanom kellene a halottat. Miközben bólintani próbálok, újra sötét lett. Agyam szignálokat küld. Ezredmásodpercnyi sebességgel. Segítség, nem bírom. Valami azt sugallja, csak a szíved segíthet. Nincs más erő különben, aki be tudna vezetni abba a szobába, a tett színhelyére. Mi az az erő, amely ezekben a pillanatokban világossá teszi előttem, csak a szeretet befogadásával tudok egyetlen lépést is tenni. Távoli hangokat hallok. Közben ki mondatja velem? Szerető egyesülés, tedd lehetővé, add meg nekem, hogy az Ő isteni lényéből részesüljek. A teremtett szellemek képesek arra, hogy az isteni szeretet egész teljességét befogadják. Ellenállásom lassan oldódni kezd. Különös, fénytől övezett állapot.

„A szeretet önátadás a jóra.”

„Önátadás a valódi értelemben csak egy személlyel kapcsolatban lehetséges. Így a szeretet teljes és valódi értelemben csak személyek közt jöhet létre.”

„Az önátadás az egyé válásra irányul, és ez csak a szeretett személy részéről történő elfogadás révén teljesezhet be.”

„A szeretet magán hordja a személyes sajátosság pecsétjét. Ez, pedig érthetővé teszi, hogy Isten minden egyes emberi lélekben „saját” lakást alkosson.”

Ma már tudom, ezek Edith Stein szavai. Azokban a pillanatokban számomra csak a felismerés (zárójelbe tett) absztrakt formája létezett. Lényegként – megoldásra várva – a segíteni akarás képtelensége világlott fel. Ma már csak sejteni tudom: az Igazság maga segített, hogy ebben a különös állapotban, a világok közötti kapcsolatban, eligazodjak.

A rendőr kérdő tekintetére válaszolva elindultam. Szemét nem vette le rólam, miközben előretessékelt. Nem éreztem szagot. Ellenállásom ez irányban is megtört. A zene erősödött, ahogy a szoba felé közeledtem. Első pillanatban csak a takaró nélküli ágyat láttam, aztán ahhoz közeledve, pár lépés után megláttam a másik oldalon földön fekvő testét. Arca a padló felé, háta a közeli falnak feszülve, bal karja előre nyújtva. Kezének merev ujjai a padlószőnyegbe mélyedve. Felette, a polcon rendre egymás mellett személyi igazolványa és egy – már messziről láthatóan gondosan kitöltött – din A 4-es papírlap. A rendőrnek nem kell magyarázkodnom. Most tűnik fel dühös tekintete. Mutatja a papírlapot.

– Az augsburgiak még egy kitöltendő formanyomtatványt is küldenek a szerencsétlen áldozatuknak, hogy tisztazzák maguk. Aláírásukkal bizonyítják, saját elhatározásukból, tudatuk birtokában hajtották végre tettüket.

Pillanatokig, (vagy percekig?), még maradok. Érzem, hogy egy segíteni akaró kéz gyengéden kifelé tol. Kint, az előtérben, Jutka könnyes szemmel fogad. Érzékelem, a szomszédos férfi, ajtókat csapkodva, most már csak halkán szitkozódik. Érzem, hogy lábam a cipőben fázni kezd. A bajszos rendőr jön ki a lakásból, azt mondja, nincs már ránk szükség. Magyarázóan még mondja, hogy a KRIPÓ bűnügyi osztályától is jön még valaki. Bizonyítani kell, hogy nem történt gyilkosság.

Hideg van és kellemetlenül nyirkos minden. A szürkésfehér, most hó nélküli úton megyünk Jutkával a Waldfriedhof hatalmas halottasháza felé. Ma lesz a temetés. Az egyik mellékravatalozóban megtaláljuk Norbert koporsóját. Csak ketten vagyunk a teremben. Dél előtt tíz óraker kezdődik a gyászszertartás. Fekete ruhában fiatal pap tart felénk. Látva, hogy csak ketten vagyunk, kézfogással kondoleál. Miközben valahonnan hangszóróból zene indul, ismeretlen, fiatal férfi jön a koporsóhoz. Közel hajol, hogy olvasni tudja a halott nevét, miközben a magával hozott virágot a földre teszi. Hangosan zokogni kezd. Döbbenet nézzük a jelenetet. A pap beszélni kezd. Erre a fiatalember felnéz, észrevesz bennünket. Magyarul kiabál felénk:

– Szegény Norbert!

A gyászszertartás nem tart sokáig. Amikor egymás mellé érünk, tisztázni próbáljuk, hogy ki a fiatalember. Válla rázkódik, úgy zokog. Pár hónapja ismerik egymást. Ő is egyedül él itt Münchenben. A városi temető két alkalmazottja targoncára teszi a koporsót. Gurítják a kint várakozó kisbuszhoz, és mint utánfutót a hátsó kengyelhez kapcsolják. A pap int nekünk, hogy ülünk be mellé az autóba. Lassan kigördülünk a sírok közé. Több mint tíz, vagy tizenöt végtelennek tűnő perc után lassít a menet. Megállunk. Miközben a koporsót a földbe engedik, az ismeretlen férfi prüszkölve zokog. A pap rövid imája után a munkások felhantolják a sírt és indulnak a busz felé. Mennünk kell, mert innen kifelé meg sem találunk a kijáratot. Nagy puha pelyhekben hóesés indul. Pislogva próbálom a szempillámra szállt apró terhet lerázni. Mielőtt a buszba szállunk, utoljára visszanezdek. Próbálom a látomást rögzíteni, mert érzem, tudom, emlékének földi jelét most láttam utoljára. A visszaúton fogjuk Jutkával egymás kezét, és szótlánul nézzük az elsuhanó sírokat. Aztán fehér lesz minden.

D Ö B R E N T E I K O R N É L

Visszavonásig

Ismersz-e nála nagyobb urat,
mint az éjszakai büntudat?
Szentől szembe tör rád, vagy orvul,
ajkad harapva fogad csorbul.

Mennyire kiszolgáltatott vagy!
Módod sincs, hogy elégtételt adj,
nem múló kínokat okoztál
szeretteidnek, s kik szerettek,
nem tagadhatod le, te voltál,
s akárhányszor vetsz is keresztet,
nem hiheted, ne légy oly dőre,
hátrálhatsz ott, hol nincs előre!

Jóvátenni mély-sebzést, sértést,
gyötrő gyanakvást, lélek-irtást,
magaslóról a földbe-tiprást,
utólag nincs esély, se részvét,
megalázottjaid megkövesd,
a tetthelyről nincs hová szökhess,
minden, mit megtettél galádul,
– nyomodban könny, düh – mind elárul.

Avas éveidből jön elő,
emlékektől hars az agyvelő,
tartalmuk, mint fölfakadt tályog,
bűzlik, s porcokig leszivárog,
tested, a gyötrelemtől vásott,
romlik, tán bánod, hogy megkésted
elásni lelkifurdalásod,
magad előtt sincs felmentésed,
masszává vonszolhatod térded,
a megbocsájtást el nem éred,
nincs erőd, hogy mélységből kiálts,
mert megbénít a gyóntatórács.

Mardos büntudat, s öl, mint sósav,
azért is, mit el sem követtél,
hánykolódsz és kiüt a sós hab,
arról sem tehetsz: megszületté,

hej amiatt is vezeklettél,
mások manna-hullásban áznak,
hamis próféták hamukáznak,
lőtték rád, de te nem lövettél
nem üldöztél – üldözött lettél.

Rémálom s szörny-valóság: tied,
málhád inaszakadtig viszed,
hátadon bő púpként ered meg,
ősbűnnel roskasztott eretnek.

S nem hiszed, jó vagy még a jóra.
Esküdtél kalózlobogóra?
Nem! Talán van még bűnbocsánat,
estéd nem bűt hoz vacsorának,
nem azért üzen neked Isten,
ne merj pihenni, s kimerítsen.
Nem tudsz hová fordulni: falnak?
Benne kísértethadak laknak,
támadni készen seregelnék,
sosem fekszenek, sosem kelnek,
repedéseken át elérnek,
rettegsz, itt feledvén letétnek,
lábszárad ellilult, zsibbatag,
csontkezük prédája marad,
érintésük, mint dúlt hangyaboly,
tested egészén eláramol.

A kör bezárul, nagy vadászat ez,
csak bánhatod, hogy nem hallhatod,
mikor a szíved már nem neszez,
a halálod tán kialhatod,
de átvirrasztott ébrenléted?
S a naptól áthatott fényteret
miként viseli gyötrött éned,
s a mésszel eltorlaszolt erek?
Néked már gyehenna, vélheted,
kínpadi tánc, test, lélek vásik,
tartást végzet kikezsd, alámos,
sorsod nem több, mint a hatályos,
szenvedés a visszavonásig.

HORVÁTH RÉKA

Mondtam-e?

BÁGER GUSZTÁV KÖTETÉRŐL

Báger Gusztáv 2013-as évben megjelent *Mondtam-e* című verseskötetét tartom a kezemben. A kis kötet borítója letisztult hangulatot, nyugalmat áraszt, amelyen két madár egymást kísérve együtt repül. A kötet versei az emberi kapcsolatok összetettségét, bonyolultságát jelenítik meg, amelyek hangulata a borítón is megjelenik. A költő a párt összetartó viszonyok és erők mélyéről ír verseiben, bevonva az olvasót a legemberibb, a legmeghittebb pillanatokba is.

A költeményekben megjelenő változatos témákat, az azokban tetten érhető finom értelmezési rétegek sokszínűségét, a versformák kiapadhatatlanságát és a nyelv által nyújtott sokféle értelmezési lehetőséget egy fő sodorban tartja Báger Gusztáv az írás mágiája iránt érzett vonzalma. Minden, a verssorokban ábrázolt emlék, legyen az egy bensőséges édesanyját megidéző gyermekkori kép vagy egy szokványos párkapcsolati helyzet, esetleg egy szép ünnepnap, köthető a költő nyelvhez, íráshoz és a nyelv tökéletesítésének vágyához. „A lehető legtermészetesebb módon forgattam a ceruzát kisgyermek koromban.” Írja *Mágia* című versében. Hangokból írott betűket kanyarít, és szavak születnek, majd gondolatait szöveggént formálja meg ceruzája. Ám a varázs nem kopik meg, a költő versei legrejtettebb zugait, minden rétegét megtölti egyedi, hangulatos, érzékletes és személyes gondolataival.

A kötetben három egymásra épülő ciklusba rendezve szerepelnek Báger Gusztáv versei, a *Lépéselőny*, a *Dallammá a dilemmákat* és az *Erővonalak* ciklus címei alatt. A születésének szabályait sajátosan meghatározó szabadverstől kezdve (*Andersen*), a japán kultúrában gyökerező haiku műfajára emlékeztetően megírt verseken át (*Haiku-távlat*), a beszélt nyelv egyedi ritmusát követő kis prózai részek (*Kiállítás*, *Beteg a Hold*) és a rövid szöveges üzenetekre hasonlító költemények (*Szó*, *Intertext*) mellett megtalálható itt, az árbocokosárformáját idéző képvers (*Horizont*), több az írásjelek hiányában egyedi módon tagolható költemény (*Szekér*, *Takarítás*) és egy precíz, rendhagyó humorral megírt műfaji összefoglaló (*Élet és irodalom*) is. A kötet minden verse egy külön univerzumot hoz létre, amelyek között a költő által megalkotott lírai én épít hidat.

A versek a költő személyiségén át láttatják a valós élet eseményeit és betekintést engednek a megélt hétköznapiakba is. Emellett szövegeit átszövi a történelem, a társadalom egyes eseményeit vizsgáló, akár elemző szál (*Rendszerváltás*, *Lépéselőny*), amelyek mellett megférnek a különböző irodalmi, nyelvészeti és zenei hagyományokat felvillantó versek (*Alkímia*, *Hangyák*, *gyöngyök*, *hangjegyek*) is.

A kötet első ciklusában olvasható versekből kivonható esszencia a nyelvi játék, az egymásra játszott szavak és nyelvi képek változatosságában fogalmazható meg. *A Hasonló különbség* és az *Aranybor* soraiban megjelenő „képzavar” „a kognitív nyelvészet gondolata” a „Szótlan képek” mind Báger Gusztáv a magyar nyelven végrehajtott új, szelíd nyelvformálását vetítik előre. Szókészlete egyedi, sajátos ironikus humorral fűszerezett stílusú versei a modern kortárs és a politikából, tudományból átemelt szavakat is befogadja, beilleszti soraiba és a befogadók számára is könnyen

értelmezhetővé teszi azokat. A szavak szerteágazó *Pókháló*jában helyet kaphat minden, a szobák, a tárgyak, az emlékek, az emberek, amelyeket összekötnek bizonyos mágneses erők és a beszéd „rejtett zugai”-ból a *Kapcsolók* működtetésével „elővillannak a versek”. Az írás forrása az ihlet, amely törekenységét és illékony voltát a *Szösz* című versében oly könnyedén ragadja meg. A vers, vagy más műfajú írás, és minden egyes műalkotás születésének és életének összes állomását felvonultatja a *Lépéselőny* ciklusban. A *Recepció* a befogadás erejét írja le, mikor egy mű hatása alá vonja, hirtelen beszippantja, és keletkezésének pillanatába rántja szemlélőjét, és tudomására hozza mondanivalóját.

A *Dallammá a dilemmákat* kötet rész a szerelem, az álom, az ébredés témái köré fonható verseivel még mélyebbre engedi az olvasókat a költői én lelkébe, gondolataiba. A zene dallamára megtörténő *Rendszerváltástól* eljut a gondolkodás és alkotás teljes szabadságát egy futurisztikus ábrándban lefestő *Távlatokig*. A *Távlatok* című verset megelőző művekben minden álmot az ébredés követ, míg itt ez nem következik be, és minden dilemmát, ami ébren vagy álmában foglalkoztatja az ént, a felhők könnyedségével dallammá oldja fel. A ciklus központjaként értelmezhető helyen áll, a gondolataikban szorosan köthető, *Még egyszer* és *Tudatalatti föld* című költemény. A lírai én megrázóan őszinte vallomása olvasható a két versben, amelyekben az élet sorsfordító pillanata után talán ráébred a rövid földi élet értelmére. Az ezt követő versekben a természet ritmusában és az írás aktusában tapasztalható hasonló lüktetés (*Búvárszeműveg*) alkotnak párt, majd a hit, a szerelem és a túlvilág kapcsolódik össze (*Hágcsó*).

A harmadik rész az *Erővonalak*, amelyben a szerelem valódi közelségbe kerül, megmutatkoznak a lélek és a tudatalatti szintjei. A ciklus a *Mit mondtam, mit nem* ars poeticájával indul. Az értelmezésekkel, elmélkedésre serkentő gondolatokkal sűrűn átszőtt szöveg az „ötven feletti ábrándozás jogos önvédelméről” szól. A kapcsolati játszmákat a *Gombfoci*, a minden emberben hasonlóan meglévő töprengésre okot adó gondolatokat pedig az *Éjjeli lámpa* című versben foglalja keretbe. Az egyes költeményekben megjelenő szerelem egy-egy bizonyos élethelyzetben kap helyet. Felbukkan egy étkezés során (*Íz-párbaj*), egy étel elkészítése közben (*Mézes alma*), egy *Buszmegállóban* állva felüti fejét a féltékenység és egy temetés gyászát követően is hozhat szerelmet az élet (*Próza*). A sajátos szerelmi vallomások közhelyektől, kliséktől és az elcsépelet szófordulatoktól mentesen hozzák közel a befogadóhoz a versszakokban megfogalmazott szerelmet. Egy valódi szerelmes férfi aggodalma és tűnődése jelenik meg a *Mondtam-e* című versben is. Számára a szeretett nőben testesül meg a próza, ő és az iránta érzett szerelem a jel és mérföldkő, a meghatározottság, a jelenlét, és a nő lesz a tükör, amin keresztül látja majd önmagát (*Nem a múzsám voltál*). A kötet utolsó ciklusában a szerelemhez kapcsolódva foglalkozik más egyetemes emberi érzéssel, a tartalmas élet kérdésével, az ember sorsát irányító értékrenddel, a dolgok fontossági sorrendjének felállításával. A költő látószöge tágas, amelyből szemléli a világot, ám sikerül meglátnia és versein keresztül láttatnia a lényegét: az önmagunkkal és a másikkal örökké birkózva, ám egymást szeretve és elfogadva élést.

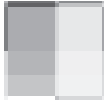
Báger Gusztáv *Mondtam-e* verseskötete sokrétű témái, műfaji sokszínűsége, nyelvi kreativitása, sajátos őszinte hangvétele egy bensőséges, családias légkört teremt meg. A három ciklusba rendezett versek világosan követhető értelmezési

láncre felfűzve szerepelnek és fokozatosan vonják be a versek olvasóit egyedülálló világukba. A kötet egyik különleges jellemzője a költemények összes sorát átjáró személyes hang. A lírai én töredelmesen bevallja, hogy alárendeltje lett a szerelemnek, mesél egyéni tapasztalásairól, abszurd álmairól, vágyairól és a tudatalatti gondolatait meghatározó víziókról. A számos téma mind az írás, a nyelv, a szabad alkotás és nem utolsósorban az alkotó, több arcát is bemutató műzsája köré épül föl.

A kötet jelentőségét, fontosságát alátámasztja, hogy egy-egy költemény elolvasása mély betekintést enged az emberi kapcsolatok bonyolultságába és sérülékenységébe, amely egy lélekelemző szakszöveg alaposságával vetekszik. A versek kendőzetlenül, szinte túlzó keménységgel és őszinteséggel mutatnak rá a kapcsolati problémákra, ám a versek énje nem hagyja olvasóit válaszok nélkül: a vitákat és a konfliktusokat feloldozás követi. E személyes hanggal elmondottakban, a versekben érzékeltetett kapcsolati vitákban, külső és belső vívódásokban mind önmagára ismerhet a befogadó. A sorok között személyes életünk félelmeire, hibáira, örömeire és érzéseire figyelhetünk fel. A költő közel enged magához versei által, és így mi olvasók, önmagunkhoz kerülhetünk közelebb, és tárhatjuk fel az élet mélyebb rétegeit, bonthatjuk ki azt, mint egy értelmezésre váró, nekünk címzett szöveget.

Álom az öregek meséiről

B Á G E R G U S Z T Á V

Angyalszárny

Viszlát, kesernyés realitás.
Úgy érzed, mindent letettél,
munkát, szerelmet és terveket,
lassan leoltogatód a villanyt
minden témakörben.
Bagolyszemmel figyel a sötét,
a függöny ráncai közül
éjjeli lepkék rajzanak.
Mikor felnyögsz, arcod megérintem,
te kidugod talpad a paplan alól,
a kiszámíthatatlant tovább álmodod.
Majd éjfélkor, mikor már én aludnék,
megböksz, figyeljek, én voltam-e,
ki megsimogattalak.
Én, ki más.
Hálát rebegsz, hogy a halálos
veszélyből kimenekítettelek.
Találgatom, mi történt.
Mi fékezte le
zuhanásodat.

Fészek

Mintha egy ragadozó feküdne lábaidnál,
pedig csak fekete, bolyhos blúzod az,
mit letéptem rólad az éjjel.
Hajad is akár egy fecskéfészek
így reggel, mikor még
nincs erőd kinyitni szemed.
Hónaljadban egy tollpihe.
Hálóinged felgyűrve
a legtitkosabb hajlatokig,
mintha dulakodtunk volna.

A fecskék Afrikába mentek.
Testük melege itt maradt.

Hívőjelek

Elengedlek, hátralepek.
Ott állsz, meztelen sziluett.
Lebben a függöny, elillansz,
éji szemhatár.
Szobám falára
hiányod kékje fest.

Nincs baj

Először a fürdőszoba miatt kapok ki,
mert nem húztam meg a kagyló-szifont eléggé szorosan,
s ezért kifolyt a víz a linóleumra.
Azért persze kapok hálát, hogy a dugulás megszűnt.
Másodszor a kád miatt, mert
beletettem egy kis sósavat, hogy lemarja a vízkövet,
s a lefolyónál szétmaródott a zománc.
Harmadszor az ebéd miatt, amit elhoztam, mert
túlsütötték a tarját, a szalonna avas,
és a tegnapi esküvőből maradt püré sem az igazi.
Negyedszer a spájz miatt,
mert nem férnek be a befőttjeid,
meg azok a kurva lekvárok, amiket az anyád hozott,
miért kell ott tartanom az összes lexikonomat.
Ötödször a légy miatt, ami bejött a nyári melegben,
hetek óta nem kapok szúnyoghálót, de mindegy,
én miattam jönnek be a bogarak.
Hatodszor a miatt, hogy nem porszívóztam ki rendesen,
s amint leemelsz egy könyvet, minden felé száll a por.
Hetedszer, hogy éjszaka nem vagyok hajlandó ugrani,
ha akarsz valamit,
de ha nekem van szükségem rád, kikényszerítem a dolgot,
plusz meg horkolok is, mint egy rozmár.

Ennyi egy nap,
legjobb benne, ha elalszol,
és mogyorót ropogtatva kiírom magamból,
hogy túrók, mert valami mégis melletted tart,
pedig elhíhated, lenne más,
aki naponta nyolcszor kárhoztatna el.

Semmi sem illene jobban Pásztor Béla versei elé, mint egy komoly és méltóságteljes Shakespeare idézet egy igen komoly témáról, például szerelemről, vágyról vagy sorsról. „E zord shakespeare-i világ azonban shakespeare-in sokszínű is – írja válogatott verseinek utószavában Vészi Endre. – A tragikus balladai hősök mellett ott állanak a vígballadák alakjai.”¹ Csakhogy épp ezért nincs igazán találó idézet az angol nagymester korpuszában. Pásztor Béla költői életműve befejezetlen maradt, és torzóként sem kelti a tökéletesség benyomását, mint Radnótié; ám titokzatos alakjaival mégsem szorítható egy, bárha mély értelmű mottó bilincsébe.

Pásztor Béla 1907-ben született Budapest „Csikágó” nevű kerületében, és 1943 januárjában Ukrajnában tűnt el, munkaszolgálatosként. Harminchat évet élt. De ne feledjük: a szűkebb értelemben is kortársnak tekinthető József Attila: harminckettőt. Bánkódhatunk az emberi tragédia miatt, amiért a sötét, háborús kor őt is több társával együtt a nemlétbe, másokat a nemlét peremére sodort; de semmi okunk sincs arra, hogy életművét a rövidre szabott életút miatt bármilyen módon „mentegessük”. Pásztor Béla ifjú költőként kiemelkedően indul, 1937 és 1942 között közli többek között a Pesti Napló, a Népszava, a Magyar Hírlap, az Ujság, a Válasz, a Szép Szó és a Nyugat. Igaz, csak két kötete jelenik meg, életében a Méregkóstolók a Vajda János Társaság kiadásában, 1939-ben, majd szintén a Vajda János Társaság által kiadott posztumusz kötet, a Bábúk és halottak 1948-ban. Utóbbinak előszavát Kárpáti Aurél jegyzi, aki sokat tett a költő indulásáért. „Ez a kései, ám egyáltalán nem elkésett kötet teljesen kiérett, csodálatosan gazdag képzeletű, tökéletes formaművészetet revellál. Olyan jelentős valakit, akinek költői rangját megkapó tartalmi és formai értékei közvetlenül József Attila szomszédságában jelölik ki” – pozicionálja a szerkesztői Előszóban a hátrahagyott versek szerzőjét.² A Méregkóstolók megjelenésére még 1939-ben reagál Pap Gábor a Korunkban, Vészi Endre a Népszavában, Végh György a Vigiliában és Kovalovszky Miklós a Szép Szóban. „Modern költészetünkben egyedülálló jelenség. Igen, nyilvánvaló, hogy tanult Füst Milántól, hogy a groteszk képsorok felidézésében József Attila is példát adott neki, hogy egyik-másik víziójában, rímjátékában rokonságot mutat Weöressel, sőt Jékelyvel. Fantáziája, nyüzsgést, színeket, vadászatot, természetet, romantikát és bizarr hangulatokat és humánumot szomjazó alkata, groteszkhez vonzó lény, természete Francis Jammes-hoz teszi hasonlatossá” – helyezi el Vészi Endre – tegyük hozzá, meglehetősen tág keretek között – a kortársak közt Pásztor Béla műveit.³

Kiemelkedően indul, és kitűnő módon jelen is marad. Annak megítélése ugyanis, hogy milyen mély nyomot hagy egy költői munka a világban, erősen relatív. Pásztor Béla, semmi kétség, igencsak a „saskeselyűk” látóterében marad.⁴ „Kortársai közül igen nagyra becsülte Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti Miklós és Weöres Sándor költészetét. De nemcsak a legjelesebbek iránt volt elismeréssel. Például, még az ötvenes években egyszer Pásztor Béla Méregkóstolók című verseskötetével

(megjelent 1939-ben) a hóna alatt érkezett haza, – éppen náluk voltam. Elragadtatva nyilatkozott a versekről, megjegyezve, hogy nem csak azok tartozhatnak a jó költők sorába, akiket 'irodalmilag hivatalosan' kiválóságnak tekintenek" – írja Szentkuthy Miklósról emlékezve Mamusich Tamás.⁵ A Méregkóstolók Szabó Lőrinc könyvtárában is megtalálható, a címdalán: „Szabó Lőrincnek hálás szeretettel tanítványa Pásztor Béla.” – ajánlással.⁶

Minden kritikusa, méltatója kiemeli gazdag, burjánzó, meghökkentő képhasználatát. „Nyelve, minél inkább előrehalad az időben, s mélyebbre hatol költészetének tárnáiban, egyre tömörebb, érzékletesebb; képei mindinkább vadabbak, végzettszerűbbek; hangja egyre jóslatosabb, fellebbezhetetlen. A gyermeki világ vad és tragikus – shakespeare-i díszletek között él! Ballada-hősök, régtűnt alakok, vadak és vadászok tűnnek fel költeményeiben” – jegyzi meg Vészi.⁷ Hasonló Kárpáti Aurél véleménye is: „Pásztor Béla költészete eredetien láttató, friss színekben dúskáló, realiztikus képeinek szokatlan bőséggel és változatosságával egyképp megejtí az olvasót. Versei az álom valóságát tükrözik, elevenebbül és pontosabb részlethűséggel, mint amilyen maga a való élet.”

Hasonló értelmű Jankovich Ferenc kritikája is, amely a Nyugatban jelent meg: „Pásztor Béla tartalmas kötete egy igen érdekes vonással járul hozzá a legfiatalabb magyar költészet arcképéhez. Ez a vonás, a József Attila fiatalkori verseire nagyon emlékeztető szertelenség vált alapjává Pásztor Béla költeményeinek. Pásztor Béla tehetsége szertelen képzeletében rejlik. Ez a szürrealisztikusan elferdült, hat dimenziós, de mindig gondosan és szinte a túlzásig analitikus szemlélet, amely az atomjaira bontott élményelemekből bizarr önkénnyel ácsolja szokatlan asszociációit, nem ismeretlen előttünk, csak kevésbé hangsúlyozott – József Attilában eszköz volt, Pásztor Bélában költői tárgyá, öncéllá lett” – írja, talán kissé vastagabb ceruzával, a Méregkóstolók megjelenésére reflektálva.⁸ Vegyük hozzá Weöres Sándornak a – Pásztor Bélával közösen írt! – Holdas könyv margójára jegyzett mondatait: „...Pásztor Béla volt valamennyiünk közt a legszövevényesebb képzeletű; zsúfolt és szeszélyes motívumok halmozója. Lénye szinte nem is e világból való volt, mintha egy jámbor földalatti szellem, a gyökerek és elásott kincsek manója tévedésből embernek született volna” – mondhatnánk, kortársak és kritika véleménye fiatal költő munkáival kapcsolatosan ritkán ennyire egyöntetű. Ám fel kell figyelni egy másik, zárójelesnek tűnő megjegyzésre – ez Pásztor költői nyelvvel áll kapcsolatban. „Verselés nem mutat sok változatot, de a gyakori jambikus lejtés mégsem teszi egyhangúvá ezt a költészetet, mert nyelvi és képteremtő ereje, szokatlanul gazdag fantáziája bőven kárpótol formai bravúrokért, bár az is igaz, hogy e költő, aki fölényesen uralja anyagát, a formának is újító művésze lehetett volna” – írja a már többször idézett Vészi Endre.⁹ Kárpáti Aurél pedig egyenesen így szól: „Képei, hasonlatai, zenei futamai nem hiába kötődnek a magyar népi költészet eleven hagyományaihoz, amelyek mintegy megújulva szivárványosodnak fel verseiben: tovább gazdagítják az emberi közösségérzésnek legdrágább magyar kincseit.”¹⁰

A kép- és motívumvilág groteszk gazdagságát hangsúlyozó megállapítások nem feltétlenül állnak szemben azokkal, amelyek az egyszerű, jambikus verselésre utalnak; de a „magyar népi költészet eleven hagyományaihoz” való kapcsolódás mégiscsak ellene mond valamelyest az előző állításnak, és legalábbis magyarázatra

érdemes. Pásztor kötetében valóban szembeötlő, hogy a versek formavilágát túlnyomó részt az erősen kötött strófaszerkezet, a jambikus tónus és a végrímes verssor határozza meg, e tekintetben is dominánsnak tetszik a keresztrím. „Nehéz tavaszi levegő / önti el szívem, – drága bor! / Valaki inni engedett / A láz zöld poharaiból” – szólal meg szabályos nyolcas jambusban a jellemzőnek mondható Országúton első versszaka; de a Nyár soraiban már egészen különös ritmusképletet találunk: „Máglya a völgy, / Égnek a fák. / Roppant katlan a tó. / Zöld venyigét / Vet bele hét / Ágkaru, ráncos anyó.” A kötetcímadó vers, a Méregkóstolók trocheikus sorai is erőteljes tagolást mutatnak: „Vartyog, erjed, szakadatlan. / Mint boszorkányfőzte katlan / Ez az őszi táj. / Őszi tónak zöld vízében, / Sűrűsödő sárkányvérben / Fürdik a sirály.” Az időmértékes sorokkal való játék – tudjuk – Weöres költészetében bontakozik ki és a Rongyszőnyeg strófaiban markáns alakot ölt.

De hadd találjunk most vissza eredeti kérdésünkhöz: lehet-e, illetve milyen értelemben lehet a magyar népi költészet látóhatárán értelmezni Pásztor Béla poétikáját? Ez a szál, lássuk be, első megközelítésben nem tetszik erősnek. A nyolc szótagból álló strófa, de akár a szabdaltabb strófaszerkezetű versszakok is ismerősek lehetnek a népköltészetben (előbbi túlnyomórészt a csárdás dallamok szövegeiből, utóbbi a pászortáncok és régi stílusú dalok vadabb ditirambjaiból). De kevésnek tetszik ez a párhuzam. A képvilág felől induljunk el? Ez a kérdés sem egynemű. „Mint szarvas gyúlt erdejétől, / Sorsodtól úgy elszakadtam / S ezredévek halmain át / Száguldottam szakadatlan. // Ezer vadon horgas lombja / Lobog csapzott sörényemben / S mégsem tudom elfeledni / Az erdőt, mit elvesztettem” – kezdődik egy – talán nem annyira szerencsés címadásnak köszönhetően kevésbé népszerű verse, a Szerelem.¹¹ A szarvas toposza nem annyira a népdalok, mint inkább a protestáns szöveghagyomány világában ismerős. Pásztor Béla, ha meg is idézi ezt a regisztert, vélhetően inkább Ady költői világán keresztül idézi meg; mintha Ady volna az oldalajtó, amelyen keresztül ebbe a balladisztikus, archaizáló világba belép. De legyünk őszinték: nem ez az igazi regisztere, és nem is ez a jellegadó vonás költészetében. „Szertelen képzeletét” saját mitológiájában, saját maga által teremtett alakokban látjuk tükröződni. Jellegzetes példa lehet a Kiung király névnapja című vers.¹² Ez – talán a címben jelzett különös, egzotikus hangzású névvel ellentétben – politikai szinten is értelmezhető utalásaival inkább a pamflet-költészet felé közelít, semmint egy Gulácsy Lajos-szerű vízióvilághoz; általánosabban pedig a természetre való reflexión keresztül az alkotásra, versírásra vonatkoztatható, akárcsak a Láz¹³ vagy a Geometria¹⁴ című verse.

A Gólem című szöveg pedig zsidó gyökereit idézi: „Idézlek, porladó rabbi, / Ősöm, Liva ben Becale! / Halotti ruhád rojtjai / Susogjanak az égre fel! // Repess, mint fekete madár, / Kaftánod szárnyán, holt rabbi! / Ezelős király árnya áll / Prágának fellegetornyai.” – Ezt a verset, megjegyzem, sem a Méregkóstolók, sem a Bábúk és halottak, csak a válogatott versek közt találtam meg.¹⁵

Ahhoz, hogy Pásztor Béla költészete és a „magyar népi költészet eleven hagyományai” között kapcsolódási pontot leljünk, alighanem utóbbiról alkotott álláspontunkat kell árnyalnunk, sőt, akár radikálisan átgondolnunk. Ennek egy lehetséges lépését Csoóri Sándor tette meg ismert, 1966-ban írt Szántottam gyöpöt című tanulmányában.¹⁶ Népdalaink értelmezési keretét, amelyet nagyjából a

huszadik század közepéig alapvetően a tizenkilencedik századi népiesség gondolköre határozott meg, ebben a tanulmányban a modern irodalomértés számára is befogadhatóvá tette – közismert, hogy a népdal és a szürrealizmus képpalkotásának hasonlóságaira mutatott rá. Tegyük hozzá: így is az út elején járunk. Mind nyilvánvalóbb, hogy népdalaink olyan viszonylatokat rejtenek, melyek mélyére ma sincs elegendő eszközünk betekinteni. Egy korábbi tanulmányomban más megközelítést javasoltam: a népdal szerkezetét a gnómius tudás ontológiája felől kíséreltem meg bemutatni.¹⁷ Mit jelent az, hogy gnómius? „A gnóma – írja Arisztotelész – kijelentés, de nem valami egyediről, például, hogy milyen ember lpikratész, hanem valami általánosról, de nem is minden általánosról, például nem arról, hogy az egyenes a görbének ellentéte, hanem csak arról, amire cselekvéseink vonatkozhatnak, és amit meg kell tennünk vagy el kell kerülnünk.” Általános „életszabályról” van tehát szó, a mondott tanulmányban egy konkrét, XVII. századi szöveg, a korbán általánosan ismert, Ifjúság mint Sólyom madár, / Addig vig, míg szabadon jár, / De jaj nékem szegénynek már, / Víg örömet szívem nem vár¹⁸ – kezdetű, több helyütt lejegyzett és népdalváltozatokban is ránk maradt vers, vagyis afféle korbéli „sikerkönyv” alapján kísérel meg bemutatni a sajátos retorikai figura, a gnóma „működését”: „A szöveg tapasztalata az idő elröppenése mint egyetemes lételemény, és a változás örömeinek tapasztalata; népszerű versünk első versszakának négy sora mögött, kimondatlanul, a ‘vígság’, az időben való létezés örömeinek kiadása áll, míg az öröm hiánya az elmúlásról való tudást jelzi. Feloldhatatlan ellentét bontakozik ki előttünk. Az ifjúság, a röppenés szépsége társul az elmúlás, az elillanás, az időbeliség bánatával.” A gnómát, amelyet a rövid szövegben tetten értünk, jellemzi valamiféle rejtélyesség: Arisztotelész ezt a szerkezet hiányosságával magyarázza. Az a sejtésem, hogy a gnóma a modern költészetben nagyságrendekkel jelentősebb szerepet játszik annál, amit a szakirodalom jelez, vizsgálata egy lehetséges kutatási irányt nyithat.

„Csapongó képzelete” Pásztor Bélát nem avatja társtalan, rokontalan alkotóvá. A Vándor dal¹⁹ vagy a Fürdő lányok képei („S míg ficánkoltak szakállas hínárban, / Mint hasukat csillogtató halak”)²⁰, de még inkább a Vörös hal²¹ metaforái könnyen párhuzamba állíthatók Kormos István – a francia költészet tapasztalatait is őrző – motívumaival. A vers címében említett Vörös hal mint baljóslatú jelkép (a Halak csillagkép?) az éjszaka vizében lubickol a költő születésekor: „Úszott a háztető fölött, / verte az éj vizét. / Nyomában, mint a tengermély, / Morajlott száz vidék.” A „tengermély” metaforája (utalhatok a Tengermély című versre) Kormos költészetének egyik kulcsa; a Vonszolnak piros delfinek szerzője többször helyezi a vers környezetét úsztatott és lebegtetett, víz alatti világba. „Szobámban fekvé hanyatt, / hol sötétség pezseg, / hallom: a falon bezúgva / jönnek a tengerek. // Nem északi partok vize, / jégtáblát csicsijgató, / fagyott madarat nem játszik / kristályosan a hó. // Sáfrányszagokkal tódul / hullám hullámra fehéren, / padlóra lecsüngő kezem / cirókál vízfenéken.” (Hanyatt a tengervízben) De továbbléphetünk a motívumok – akár véletlennek tekinthető – egybeesésén. Pásztor Béla Álom a három bucsusról²² című versét – nyelvi regiszterét tekintve – akár Kormos István korai versei közé, az Őszi metszet három csavargóval, Téli metszet három csavargóval, Búcsús metszet a mecséri Villonokról sorába illeszthetnénk:

Három papírduda harsog.
Menjünk tüstént!
A búcsúban meggyilkoltak
Három fősvényt.

Az egyik a gyöngyárus volt.
Bárhogy kértük,
Nem adott az iszákjából
Láncot, réztűt.

Faág lett tíz kapzsi ujjal
Már nem ér el...
Megtömhettük zsebünk arany
Lánc-csengéssel.

A másik planétás volt.
Arca: sült tök.
„Ha nincs fillér – sipítozott –
Megvénültök!”

Rút arcából holdvilág lett,
Békák nézik.
Ellophatjuk kincs-igérő
Egérkéit.

Harmadik a bábsütő volt.
Csurrant méze.
Cukor-sípját fujva sóvár
Arcunk nézte.

Édes csontját szopogatja
Már tíz néne.
És mi nagyot haraphatunk
Báb-szívébe.

Ismerte Kormos Pásztor Béla kötetét? Nem tudom. A rövid (négy szótagos) verssorba kényszerített rím jóval erőteljesebben hangzik, mint ha hosszabb verssor végén csendülne, ez a vers groteszk hatásait erőteljesen kiemeli. Fel kell ismerni ebben egy nagyon is modern tendenciát. Tekintsük a vers felületét egységes mezőnek, amelyben jelentő és nem jelentő elemek egyaránt találhatóak. A jelentés a nyelvtudomány fogalmai szerint (akár Ferdinand de Saussure klasszikus előadásaira hivatkozhatunk) önkényes: egy-egy jelsorhoz a hozzá tartozó értelem konvención, az adott nyelvet beszélők *egyetértésén* alapul. De a vers elemei közt nem csupán jelentő elemeket találunk: ami jelentő, az a nyelvhez tartozik. De nem tartoznak oda azok a hangzásbeli sajátosságok (rímek, együtthangzások, egybecsengések), amelyek mind-mind asszociatív és erősen szubjektív, ám mégis

létező jelentéskapcsolatokat *teremtnek*. A kép önállóvá, öntörvényűvé válik Pásztor verseiben; nem az egyes kép jelentése, hanem a képek egymáshoz való viszonyának összetettsége, a metafora komplexitása szembeötlő. A „három papírduda” fogalomkörével a „három fősvény” érintkezik – de valljuk be, ez az összefüggés erősen önkényes, indokolatlan – a vers grammatikáját mégis az egymásra épülő képek összetett *rendszere* teremti meg. Pásztor Béla – akárcsak kortársai közt a komplex metaforában rejlő lehetőségeket erőteljesen vizsgáló József Attila – a vers tartalmi készletének bővítésével, belső szabályrendszerének gazdagításával, szétfeszítésével, és elsősorban a kép komplexitásában rejlő lehetőségek kiaknázásával a hatvanas évek poétikai törekvéseit előlegezi meg.

JEGYZETEK

- 1 Vészi Endre: Pásztor Béla = Pásztor Béla: Válogatott versek. Magvető, Bp., 1959, 266.
- 2 Kárpáti Aurél: Előszó = Pásztor Béla: Bábúk és Halottak, Vajda János Társaság, 1948, 5.
- 3 Vészi 1959, 268.
- 4 Vas István bizonyára nem haragszik érte, hogy Arany Jánost citálva őt is megidézem.
- 5 Mamusich Tamás: Emlékeim Szentkuthy Miklósról, http://szentkuthymiklos.hu/hu_AA-05-ego-katedra.html
- 6 Szabó Lőrinc könyvtárának katalógusát Buda Attila állította össze, lásd: http://www.szabolorinc.hu/index_files/page/szovegek_kiadasok/szl_fuzetek/03/szabo_lorinc_magyar_konyvei.pdf
- 7 Vészi 1959, 264.
- 8 Jankovich Ferenc: Méregkóstolók. Pásztor Béla versei – Vajda János Társaság kiadása = Nyugat, 1939. 8. szám (A Figyelő rovatban.)
- 9 Vészi 1959, 268.
- 10 Kárpáti 1948, 7.
- 11 Pásztor 1948, 131. (Bábúk és holtak)
- 12 Pásztor 1948, 61. (Bábúk és holtak)
- 13 Pásztor 1939, 3. (Méregkóstolók)
- 14 Pásztor 1948, 63. (Bábúk és holtak)
- 15 Pásztor 1959, 243. (Válogatott versek)
- 16 Csoóri Sándor: Szántottam gyöpöt = Tenger és diólevél, Püski, Bp., 1994. I-II.
- 17 Prágai Tamás: *A rejtező tudás. Gnóma és antropomorfizmus a XVI-XVII. századi költészetben és a népköltészetben, Életünk, 2001, 2, 155-172.*
- 18 Nyomtatott kiadás = Mulatságos világi énekek, Vác, 1769.
- 19 Pásztor 1939, 99. (Méregkóstolók)
- 20 Pásztor 1939, 101. (Méregkóstolók)
- 21 Pásztor 1959, 8. (Válogatott versek)
- 22 Pásztor 1948, 132. (Bábúk és holtak)

P Á S Z T O R B É L A

Csonka szonettek

MÁR MEGINT

Évre év, fogy emberi időm,
hátamban a gerinc mind törékenyebb,
elvásik, roppanásra hajlik,
de meg nem: gerincem mind gerincesebb.

Feketén vibrál még szemem,
benne fókuszra élesedik a látás,
pillanatvadász: a célkeresztben

vadak toporzékolnak. Letészem a fegyvert.
A magaslesről az őszi erdő

nyugodt: áldó kezével az ősz aranyujja megint.

KAZAHOK

Rokonok, vagy nem rokonok – zord emberek
és torzonborz állatok zord hegyek között,
egyre közelebb
a hegyeken túli örök fehérhez.

A képernyőn keresztül kilépek
az összkonforttal csábító világból,
csörtetek feléjük

keresztül hidegen, megfagyott jelenidőn.
Egy régmúlt tükör még idegennek mutatott,

de már olyan vagyok, mint akárki más.

VAD

Amikor fogaimmal tépem ezt az állatot,
torkon ragadom és leszorítom a földre,
elroppantom foggal a koponyát, vicsorítva
marcangolni kezdem a gégét,

szánalmas, szellenetnyi csirke-
lelkét végre kilehellje, mert felesleges lett,
és még legjobb neki, ha nincsen,

vagy mielőbb kiszenved –
amikor a vért ingujjal törölöm le az arcról,

tán nem tűnök valami civilizáltnak.

Anonim freskó

Kutyapecér voltam előző életemben

Egy maravedí a közepes testűért, másfél a nagyobbért. Így fizettek. A kicsik, a tascó méretűek szóba se jöhettek, nem pazaroltam rájuk az időmet, amúgy is túl gyorsak voltam hozzá, mire nyúltam volna feléjük a hurokkal, már régen hetedhét határnyira jártak előttem. Nem mondom, kellett a pénz, szerettem a szagát, de annyira azért sose voltam megszorulva, hogy nyakamat törjem a sikátorokban vagy a zsidónegyed meredek lépcsőin, miközben szememet a kutyán tartva rohanok lefelé a hurokkal.

Valahogy mindig megneszelték, hogy jövök. Volt valami hatodik érzékük, tudom, mert sokszor csak egy nyikkanást hallottam, egy megvillanó sárga árnyat láttam, és tudtam, hogy farkát behúzza menekül előlem a barakkoktól a Püspök sor felé. A barakkok környékén volt az igazi lelőhelyem. Nem telt sokba, megérkeztem, és előbb-utóbb sikerült hurokra kapnom egyet. Akkor tudtam a legkönnyebben becserkészni őket, mikor a szeméthalomban turkáltak. A vadállatokkal szemben a kutya nem figyel másra, mikor eszik, csak hogy el ne vegyék előle az ételt, nem úgy, mint mondjuk az őz, mert az folyton éber, legelés közben is jár a füle, minden porcikájával figyel, minden pillanatban ugrásra kész, ha veszélyt sejt. A kutya nem ilyen. Az emberközelség elővigyázatlaná tette. Olyankor kell odaóvakodnom, amikor legjobban belefeledkeznek az evésbe. Persze, vigyáznom kell, mert ha hirtelen csapok le rá, akkor elmenekül. Pontosan fel kell mérnem a távolságot. Nem igényelt mértani tudást, hogy kiszámoljam az optimális megközelítési útvonalat, amúgy is gyakorlat teszi a mestert, mindenre magamtól jöttem rá, az évek folyamán felhalmozott tapasztalatom segített mindenben.

Sose jártam utána, mi lesz a sorsa a kutyáknak, gyanítom, a bőrüket használták fel, a keresztes háborúk idején boldog-boldogtalannak nemesi címet-rangot adományozott a király, úgyhogy nem fogytam ki a munkából. Az ország középső vidékén már régen nem volt egyetlen mór sem, a zsidók meg a spanyolok osztoztak a területen, és irántam mindenki bizalommal volt.

Nem voltam megnyerő egyéniség. Ránézésre is kimondottan mogorva, a bal felső szemfogam helyén volt egy vasfogam, enyhén púpos is voltam, mindenesetre görnyedten jártam, de legalábbis sántítottam. Ha nem férfinak születek, és nem kutyapecér vagyok, egészen biztos, hogy boszorkánynak tartanak, de így, mivel szükség volt rám a városban, inkább babonás tisztelettel öveztek az emberek, gyanítom ugyan, hogy otthon a dajkák meg az egyszerűbb elméjű anyák velem ijesztgették a gyerekeket.

Nem mosakodtam. Akkoriban nem volt divat. Ha nagyritkán elvetődtem valami folyóféleség mellé, esetleg olyankor, de akkor is inkább csak az élvezet kedvéért, mert nyár volt, nagy meleg, különben a tisztálkodás nem volt az erősségem. Feleségem se volt. Fiatalabb koromban, mikor még szóba álltak volna velem a lányok, másval voltam elfoglalva, zsoldosként szolgáltam, folyton háborúztam, és mire harmincöt évesen leszereltem, már öregember voltam, ezt tette velem a tenger.

Hajam, szakállam tiszta ősz volt, torzonborz külsőmmel elriasztottam magamtól a nőket.

Már az utolsó bevetésen elhatároztam, hogy ha leszererek, én kutyapecér leszek. A társaimmal tanakodtunk a sátorban napnyugta után, hogy ki merre tart, ha ennek az egésznek egyszer vége lesz, mert nem tartanak örökké igényt ránk, jönnek helyettünk fiatalabbak, ha mi már nem kellünk. Volt, aki azt mondta, ő visszamegy a Szentföldre, őrizni Krisztus koporsóját, a másik mindenáron maradni akart, erre valaki azt javasolta neki, hogy álljon be hóhérnak, bakókra mindig szükség lesz, hangos röhögés fogadta a javaslatát, de az illető, láttam, mélyen elgondolkodott ezen. Hogy lett-e belőle bakó vagy sem, azt én már nem tudom, én mindenesetre beálltam kutyapecérnek.

Ott a sátorban döntöttem el, miután egy harmadik társam azt mesélte, hogy valaki a falujából kutyapecérnek állt, és milyen jól megy a sora. Kitanulni se nehéz, gondoltam, hurkot szerezni se, más meg mi kell hozzá, némi ügyesség mindössze, semmi egyéb. Végső soron tiszta munka, a piszkosát nem nekem kell elvégezni, csak egy állat, a befogásnál kell vigyázni, hogy meg ne harapjon, mert egy kutya állkapcsának a szorítása erősebb, mint egy mázsás sajtóé, a többi megy magától. Ugyanúgy kell csinálni, ahogy a szentföldi hadjáraton láttam, csak nem emberekkel, hanem egy kutyával. A foglyokat is így szereztük, akikért cserében sokszor élelmet kaptunk.

Akkor éjjel aludni sem tudtam, annyira lázba jöttem. Alig vártam, hogy érjen véget a küldetés, hogy minél előbb nekifoghassak a munkának. Voltaképpen a hadjáratához is azért csatlakoztam, hogy biztosítva legyen a megélhetésem. Abban az időben se volt könnyű, választhattam volna, vagy papnak állok, mert papnak lenni akkor is biztos megélhetést jelentett, éhező papot akkor se látott élő ember fia, vagy ha nem az egyház, hát maradt a hadsereg. Amúgy meg nem nagy különbség volt, mindkettőben Istent szolgáltad, engedelmeskedtél a feljebbvalóidnak, egyszóval rokon pálya, mindenesetre a katonaélet kissé mozgalmasabbnak tűnt előttem, mint a reverendás.

Nem mondhatnám, hogy a katonaság taszított volna, sem a vérontás, sem a sok megpróbáltatás nem tudta elvenni a kedvemet, amíg fiatal voltam, bírtam mindent, háborút, fegyelmet, de ahogy járt fölöttem az idő, egyre biztosabb voltam benne, hogy valami mást kell kitalálnom, életem végéig katona nem leszek. Nem törekedtem, hogy rangban feljebb jussak, hogy én parancsoljak, úgyhogy éppen csak annyit mozdítottak elő, amennyit a szolgálati éveim okvetlenül megköveteltek. Az évek során beleedződtem a látványba, annyi mindent láttam, elevenen muszlimokat karóba húzni, megnyúzni, én magam is segédkeztem ilyesmiben, nem volt ez szokatlan a hitetlenekkel szemben. Mikor a császár belefulladt a folyóba, akkor éreztem, hogy legjobb lenne most észrevétlenül eltűnnöm innen, úgyhogy három társammal együtt meg is szöktem. Külön köteteket tölthetne meg a hazajutásom története, három kerek esztendőbe telt, mire bajor földre értem, két társammal, a harmadikat nem sokkal Szicília előtt vetettük holtan a tengerbe.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nemigen tudtam, pontosan mi is zajlik körülöttünk, tettük, amit a feljebbvalóink mondtak, de én már jobbára csak ímmel-ámmal, főleg mikor eseménytelenül teltek a napok a táborban. Az élmezésünkkel is baj volt, s mivel bizonytalanok láttuk a sorsunkat, nem szerettünk volna a musz-

limok keze közé kerülni, ezért inkább megszóktunk. Azt eszeltük, hogy vándorke-
reskedőnek álcázzuk magunkat, és azt mondjuk, hogy kiraboltak bennünket a ke-
resztesek, mindenünket elvették, a lovainkat, a selymeinket, a maradék pénzünket,
úgyhogy most gyalogszerrel kell hazatérnünk. Könnyű volt elhitetni, a keresztesek-
ről mindenki tudta, hogy inséges idők járnak rájuk, mindenkit megtámadnak, akitől
valami ételmezt vagy más hasznot remélnek.

Leírhatatlan sok viszontagságon mentünk keresztül, mire Antióchiából a Szul-
tanátuson át bajor földre jutottunk. Sokat éhezünk, annak ellenére, hogy ha te-
hettük, akár erőszakkal is szereztünk magunknak ennivalót. Csak ez nem mindig
sikerült persze. Hárman voltunk, harmadik társunk már Tarsusnál feladta a küz-
delmet, elgyötört teste nem bírta a megpróbáltatásokat. Nem tudom, ki temette el,
mert se ásó, se egyéb szerszám nem lévén nálunk, a városból kivezető út mentén
egy kisebb erecske partján hagytuk. Társamtól a francia határt elhagyva vettem bú-
csút, én magam még az ország belsejébe tartottam.

Három esztendőbe telt, mire összeszedtem magamat, és kihevertem a hosszú
vándorlás fáradalmait. Apám házat közben megörököltem, úgyhogy viszonylag sza-
badon járhattam kelhettem a környéken, hogy felmérjem, mire megyek új mester-
ségem gyakorlásában. Nem tudom, mennyit kellene még hozzátennem, reggeltől
estig, estétől reggelig mesélhetném, hogyan próbáltam életben maradni, mert
annak ellenére, hogy volt fedél a fejem fölött, mégiscsak sokat éheztem. Nélkülö-
zésről nélkülözésre virradtam, mígnem aztán egy szép napon rám mosolygott végre
a szerencse.

A Mórok utcáján tartottam a kaptatós lépcsőn felfelé, a zsidó negyed felé, mikor
előttem két úr kinézetű ember azt beszélte, milyen jó szolgálatot tenne nekik, ha
valaki a piszkos munkát elvégezné helyettük. Nem voltam rest, hegyezni kezdtem
a fületem. Hozzájuk csapódtam, és attól fogva nekik dolgoztam. Talpig úriemberek
voltak, mindig azonnal fizettek. Egy maravedí a közepes testűért, másfél a nagyob-
bért. Így fizettek, és én szállítottam szorgalmasan az utánpótlást.

Időnként a kíváncsiságból végignézttem, hogyan végeznek a zsákmányul ejtett
állatokkal. Mondhatom, kíméletes módszert alkalmaztak, nem szenvedett sokat az
állat, egy pillanat alatt vége lett. A tizből mindössze egyszer fordult elő, hogy még
volt élet a kutyában, amikor nyúzni kezdte a bőrös, azt mondta, ez már nem az igazi
élet sikolya. Való igaz, nem evilági hang volt. Akkor el is hittem neki, nem morfon-
díroztam rajta, nem bántott a lelkiismeret, hogy végső soron én hoztam ilyen ször-
nyű állapotba szegény jószágot, de most, ebben az életemben, néha-néha még
mindig fülemben hallok azt az egyszerre panaszos és vádoló hangot. Közben eltelt
nyolc évszázad, én azóta visszajárok, és csak most, ebben az életemben jöttem rá,
hogy azért nem térhettem még mindig vissza az örök körforgásba, hanem itt kell
élnem, ezen a földön, mert vezekelnem kell, és tudom, hiába sajdul meg a szívem
minden kegyetlenségen, amit az emberek a kutyák ellen tesznek, én valahányszor
a szemükbe nézek, akkor is minden kutya tekintetében látom a vádat a bűneimért,
amiért őseiken előző életemben akkor elkövettem.

Adolf a nevem

Negyvenegyben születtem, apai nagyanyám ösztönzésére Adolfnak kereszteltek el, én meg egy életen keresztül viselhetem a Führer nevét. Akkor ez még színtiszta sváb falu volt, a kitelepítettek helyére kerültek ide a felvidékiek, zsidó se volt a boltosékon kívül, de őket is elvitték negyvenegyben. Cigányok se nagyon laktak a faluban, azok is csak később telepedtek le, szinte észrevétlenül, régebben ott sátoroztak a falu szélén a köszörűsök, aztán szép lassan álltak a szélső utcában a vályogházak.

Nem volt könnyű az élet a háború után, nagyon megszenvedtük, a falu határától két kilométerre egy egész hónapra keresztül állt a front, menekülnünk kellett, emlékszem, a dunyhába vackoltam be magam, annyira fáztam, a kishúgommal együtt, aki akkor két és fél éves volt. Apám megjárta a frontot, valahol Máramaroszigetnél megsebesült, átlőtték a kezét, akkor leszerelték.

Apai nagyanyám terelgetett bennünket, anyám csak sopánkodott, olyan vékony volt, mint a cérnaszál, emlékszem, apai nagyanyám mindig mondta neki, Lányom, egyél, mert elfogysz, mint a gyertyaszál. Mondani mondhatta, de nem nagyon volt mit enni, pontosabban éhezni igazán sose éheztünk, aki faluhelyen éhezik, annak úgy kell, mert akárhogy is van, a föld mindig terem valamit, még háború alatt is, annyit nem tudnak elvinni a katonák, hogy a gazdának ne maradjon, pincében, padláson, szalmakazal töviben, bárhol, megette a fene, ha egy faluban éhezni kénytelen a nép.

Elég az hozzá, a nevemmel akkor még nem sokat törődtem, csak megállapítottam, hogy mosolyra húzódik az ismeretlenek arca, mikor meghallják, és bólintanak egyet, mintha helyeselnének, én meg már szaladtam is tovább, mert ki nem állhattam, ha idegenek előtt produkálnom kell magam. Már felső tagozatos voltam, mikor a tanárok háta mögött kezdett csúfolni az igazgató úr fia. Otthon Adinak becéztek, ő meg következetesen Bandinak csúfolt. Rögtön tudta, hogy elevenemre tapintott, hiába mondtam neki, hogy én Adolf vagyok, nem András, ő meg megállt, csípőre tette a kezét, bólintott, és csak annyit mondott, Jól van, Bandi. És akkor nekem elborította a vér az arcomat.

A halastóra jártunk fürödni. Rettenetesen szerette az a fiú a vizet. És nem tudom, hogyan, de szinte vonzotta a bajt. Ahogy rám is rám nézett, mikor mondta, Jól van, Bandi!, és jelentősegteljesen elmosolyodott, félig-meddig gúnyosan, sose annyira, hogy nyíltan nekimehessek, inkább udvariasnak álcázva, de olyan éllel, hogy abban benne volt már a verekedés lehetősége. Tudtuk mind a ketten, hogy mi nagyon nem passzolunk össze, de még váratott magára a nagy összecsapás, amelyen kiderül, hogy kettőnk közül melyiknek kell meghunyászkodnia a másik előtt.

Száz szónak is egy a vége, az igazgató úr fián kívül senki nem kötött bele a nevembe, otthon se volt téma, hogy engem a Führerről neveztek el, egyáltalán, sose beszéltek előttem a helyzetről, legalábbis nem emlékszem. Vacsorakor volt együtt a család, meg ebédnél is persze, már ha nem volt munka kinn a mezőn a földeken, a hostélból harangszóra mindenki előrejött, annyi idő mindig volt, hogy megebédeljenek.

Nem tudom, milyen sora lehetett otthon annak a fiúnak, nagyon okos volt, azt tudtuk róla, de nem úgy, mint a városi okos gyerekek, akikkel később találkoztam

az életben, akiknek fogalmuk se volt a világról, csak a könyveket bújták, de nem tudtak volna megkülönböztetni egy sáskát egy szöcskétől, de még ennél könnyebb feladatnál is kudarcot vallottak volna. Nem, az igazgató úr fia eleven volt, mint a többi falusi gyerek, csak valahogy mégis más. Mindent azzal a kétkedő mosolyával nézett, ahogy engem is, mikor rám köszönt, hogy Szia, Bandi!, nekem meg abban a pillanatban lüktetni kezdett a halántékom, és elborította a vér az arcomat.

A halastónál történt. Egyedül mentem, nem tudom, miért, akkor rajta kívül senki más nem volt ott, mintha a többi fiú előre tudta volna, és tapintatból elkerülte volna a helyet, ahol a leszámolás lesz. Észrevettem, és szó nélkül nekimentem. Meg se vártam, hogy tűnődve rám mosolyogjon, ahogy szokott, várja a hatást, hogy mit szólok megint a Bandira, nem is viszonztam a köszönését, hanem mindjárt nekiugrottam, letepertem, és, emlékszem, azt mondtam neki, Most kitaposom a beledet, te szarházi! Így, ezen szavakkal. Nem sokáig volt alattam. Ügyes fiú volt, sokkal ügyesebb nálam, minden tornaszeren, talajon is, futballozni is jobban tudott nálam, sőt még kosárlabdázni is eljárt a városi csapathoz. Nem irigyeltük érte, az igazgató úr fia volt, neki járt ennyi, talán még többet is lenyeltem volna neki szó nélkül, ha nem szólít következetesen Bandinak.

Kisiklott alólam, mint a kígyó, és azzal a lendülettel a halastóba vetette magát. Meg se kíséreltem, hogy utána ússzak, mert tudtam, hogy reménytelen. Dühömben ököllel belecsaptam a levegőbe, de úgy, hogy könnyektől megrándult a kezem, mintha áramot vezettek volna végig benne, olyan érzés volt. Néztam az igazgató fia után tehetetlenül, amint úszik a zsilip felé, és arra gondoltam, bárcsak fulladna bele, akkor lennék igazán boldog, nem is sajnálnám, egy cseppet sem.

Nem vártam meg, mi történik, nem is derült ki soha, utána sem, mert nem árultam el soha senkinek, hogy én láttam, amikor a zsilip felé úszott. Tudta mindenki, hogy a zsilipet el kell kerülni. Nem is volt nehéz, jól ki lehetett számítani, hogy mennyire szabad megközelíteni. Mindig annyira mentünk közel, hogy érezzük azt a semmihez sem fogható érzést, mikor beszipantana az a zubogó örvény, de még éppen vissza lehet fordulni, viszonylag könnyen, elég egy-két erőteljesebb karcsapás. Még a bátrabbak se merészkedtek ennél közelebb. Nem tudom, mi történhetett vele. Nem okoltam magam érte, sem akkor, sem később, ha miattam ugrott is bele a halastóba, akkor is ő hibája volt, ha nem hív folyton Bandinak, nem verekszem össze vele, de ezt már így utólag mondom, kár is rajta merengnem, ez már úgymint a múlté.

A temetésen a pap mondott egy szép beszédet, elsiratták az osztálytársai, azt hiszem, én nem is könnyeztem, inkább valami elégtételfélét éreztem, végtére is mindig Bandinak nevezett én meg Adolf vagyok, nem Andor vagy András, hogy Bandinak becézzen, miért nem szólított Adinak, ahogy mindenki, akkor talán még ma is élne. Azt hiszem, ennyi kellemetlenség ért mindössze a nevem miatt életemben.

A karnagy

Valamivel az érettségi előtt lehetett, nem sokkal, azt tudom, mert gondolkodtunk, elmenjünk-e egyáltalán, de a kórusvezetőnk, Zotya bá' rázta a fejét, Fiaim, mindig így szólt hozzánk borízú, pincemélyről jövő hangon, mint aki épp az imént ébredt, és közben álmos szemekkel, hunyorogva körbenézett, Fiaim, el köll mönnünk!, mindig ö-zött, ha komolyan beszélt, talán a nagyobb nyomaték kedvéért, Most, hogy már löhet, el köll mönnünk, nem töhetjük mög, hogy nem mögyünk., Aki mög fél a matek éróttsegítül, az legföllebb itthun marad., Hányan vattok negyedikösök?, Tizenketten!, vágtuk rá egyszerre, Zotya bá' erre vakarászni kezdte a fejét, kipattant a szeme, és csak annyit mondott, Akkó' ebbül a tizenkettöbül senki se félhet annyira a matektul, hogy kihagyjon végette egy kolozsvári fellépést.

Pontosan kilencvenben történt, kolozsvári testvériskolánk rendezte a kórustalálkozót, és mivel Zotya bá' szinte a testvérenek tekintette az ottani karigazgatót, azonnal igent mondott a felkérésre, nem is mondhatott mást, a szíve szakadt volna meg, ha nem leszünk ott, valahogy így mondta, mert hatalmas lelke volt, és mindenért a szíve szakadt meg, ami véletlenül nem úgy sikerült, ahogy szerinte kellett volna. Igazi művészlélek, ízig-vérig tanár, imádták, amit tanított, nem lehetett nem figyelni rá, magával ragadott mindenkit, még aki fanyalgott a komolyzenétől, az is képes volt figyelni, amikor valamelyik zenemű megkomponálásának körülményeiről vagy a zeneszerző életéről mesélt, mert úgy adta elő, mintha ő maga is ott lett volna a komponálásnál, vagy mintha ő dirigálta volna az ösbemutatót. Egy szó, mint száz, hiteles volt a szájából minden történet, mert szívvel-lélekkel mesélt. Egy baja volt Zotya bá'nak, pontosabban nem is baja, inkább gyengéje, a jóféle vörösbor, meg úgy általában a jóféle ital, ha nem inkább a jó társaság, ahol szót szóba öltve múlik a délután, az este, mert ha előkerül az első pohár, és megered a nyelve, akkor Zotya bá' az asztaltól addig föl nem kel, amíg a saját lábán tud járni, onnan garantáltan úgy viszik el. Nem sokat tudtunk a magánéletéről, annyit mindössze, hogy régen elvált, egyedül él, gyengéit is csak hallomásból ismertük, mert velünk sose került olyan helyzetbe, hogy kiderüljön, fellépéskor szóba se jöhetett asztaltársaság, beszélgetés, pláne vörösbor vagy hasonlók, Zotya bá' szét tudta választani a dolgokat, ha munka volt, akkor ő nem ismert pardont.

Igent mondtunk végül, mind a tizenketten, láttam rajta, hogy fellélegzett, le se tagadhatta volna, titkon azért remélte, hogy hajlandók leszünk a kedvéért meghozni ezt az áldozatot, ami melleleg nem is volt túl nagy áldozat, legalább indokoltan nem kellett görcsölnünk a matek érettségi miatt. Humán osztály voltunk, mindenki mumusa a matek volt, így legalább a fellépésre hivatkozva elodázhattuk a tanulást. Naponta tartottunk kóruspróbát, nagyon készültünk, Kodálytól az Esti dallal kezdünk, és egy huszáros átvezetéssel a Somogyi népdalcsokorral zárunk, így mondta Zotya bá', ez maradt meg bennem, hogy közte még mit énekeltünk, arra már nem emlékszem, de azt tudom, hogy elég színes volt a repertoárunk. A vonaton is énekeltünk. Nem sokat, mert azt nem engedte, épp hogy csak szinten tarttuk a hangszállainkat, nehogy berekedjünk, beénekeltünk, egy-egy ismétlés erejéig, szólamonként végigvett néhány kritikus részletet, talán éppen az Esti dalt el is éne-

keltük, ahányan a fülkébe befértünk, ő meg folyamatosan mozgott az öt fülke között, harmincnyolcan voltunk, ő volt az egyetlen kísérőnk.

Leírhatatlan jelenet volt, ahogy vártak bennünket a kolozsvári állomáson. Zotyó bá' könnyekig meghatódva ölegette a kollégáját, lapogatta a hátát, úgy tuszkolta felénk, Nézzétek!, Nézzétek!, mondta szinte suttogva, mintha még mindig tilos lenne a beszéd, Így fest egy igazi karnagy!, ő meg szabadkozva hátrált volna. Az egyik tanítvány nagyszüleinél volt a vacsora, kisebb étteremnyi helyiségben, ahol bőven elfért a kórusunk, meg az iskolából az igazgatón kívül néhány tanár, diákok is, bár talán nem az egész kórus, de a végzőseik közül is jó páran, erre határozottan emlékszem. Magyarországról csak mi mentünk, a többi ottani kórus másnap érkezett, még a messzebről jövők is odaértek, mert csak délután kezdtünk, így nekünk maradt egy szabad délelőttünk a városnézésre. Ha már ilyen messzire elmegyünk, lássunk is valamit, legalább annyit, ami egy délelőtti belefér, ezt mondta Zotyó bá', mielőtt elindultunk.

Fergeteges este volt. Zotyó bá' az elején nem engedett énekelni bennünket, nehogy másnapra berekedjünk, azt mondta, türtőztessük magunkat, hallgassuk a házigazdákat, van mit tanulnunk tőlük, de a végén már ő maga zendített rá, mikor nem bírta tovább. Akkor szabadult el benne az indulat. Pedig nagyon tartotta magát, de várható volt, hogy a szíves kínálásnak egyszer majd nem tud ellenállni. Akkor fel se tűnt, annyira el voltunk foglalva az evéssel-ivással, beszélgetéssel, még az elején, a fogadó-pálikakörnél mondta, Gyerekek, módjával a szeszből, nem berúgni, nem dohányozni, nem berekedni!, és ahogy ezt mondta, sejthettük volna, hogy leginkább saját magát biztatja, nehogy elcsábuljon. Állta a sarat sokáig, de egyszer csak átbilient azon a határon, ahonnan már nincs visszaút. Éjfél körül tetőfokára hágott a hangulat, Zotyó bá' ököllel verte az asztalt, úgy énekelte, *Én az éjjel nem aludtam egy órát*, aztán jöttek a kesergők, és akkor kezdett el könnyezni. Eleinte csak a keze fejével törölgette a szeme alját, aztán a végén elcsukló hangon mondta, hogy Nincs szebb ennél, gyerekek, akármi lesz is, ha holnap meghalunk is, ezért az estéért megérte, ki tudja, mit hoz a holnap, de megérte, én mondom nektek!, Bocsássatok meg érte!, ezt még hozzátette, aztán ráborult az asztalra, és abban a pillanatban el is aludt.

Jó negyedóra múlva a fiúk kezdték el költögetni. Már a házigazdánk is erősen kapatos volt, a józanabb fiúk a vállánál fogva rázogatták Zotyó bá'-t, először csak finoman, nehogy megbántsák, aztán egyre erősebben, de semmi válasz, egész testével követte a fiúk mozdulatát, mint egy rongybaba. A fiúk hamar taktikát változtattak, kitalálták, hogy felállítják, hátha el tudják támogatni a szobájáig a saját lábán, négyen támogatják, jobbról, balról, előlről, hátulról, és majd csak eljutnak valahogy az ágyáig.

Nem sikerült, meg se tudták mozdítani, a vége az lett, hogy ott hagyták, az asztalra dőlve, valaki javasolta ugyan, hogy fektessék el a padon, de az osztálytársaim közül az egyik fiú rögtön megszólalt, hogy eszükbe ne jusson, még a végén itt fullad meg az éjjel, Hagyjátok, majd felébred, ha kényelmetlen lesz neki!, azzal tüntetőleg elvonult aludni. Lassan mi lányok is elszivárogtunk a helyünkre, álmosak voltunk, a szobában is elmaradt az ilyenkor megszokott, órákig tartó pusmogás, fáradtak voltunk, egy huzamban aludtunk reggelig.

Valamikor hajnalban vehette észre valaki, hogy Zotya bá' az asztalon alszik, akkor vihette be a szobájába, mert az kizárt, hogy a saját lábán ment volna be, ha csak nem négykézláb, mert talán azt se tudta, hol van, nem hogy az ágyát megtalálta volna, mindenesetre mikor az ebédhez költögetni kezdtek volna a fiúk, átfordult a másik oldalára, valamit motyogott, érthetetlen, összefüggéstelen szavakat, talán álmodott éppen, aztán aludt tovább, és egy időre abbahagyta a horkolást.

Megebédeltünk nyugodtan, még nem idegeskedtünk, azt tárgyaltuk félszavakkal egymás között, hogy egy jó erős kávéval majd észhez tér, elég, ha egykor felébresztjük, háromig még bőven lesz ideje lezuhanyozni, rendbe szedni magát, addig mi is pihenünk, és háromkor frissen, pihenten vonulunk majd ki a színpadra. De ebéd után kételkedni kezdtünk.

A legjózanabb osztálytársunk, Kövér Feri, aki este rászólt a többiekre, hogy hagyják békén, összehívott bennünket, negyedikeseket, a kórus vezérmagját, és azt mondta, ki kell eszelnünk valamit, mert ha Zotyó bá' nem ébred föl, égni fogunk, mint a Reichstag, márpedig ő haza nem megy, ha szégyenben maradunk, úgyhogy ha gondoljuk, ő hajlandó kiállni és eldirigálni a kórust, mert ember nincs, aki lelket verjen Zotyó bá'ba ma estig, arra ő mérget merne venni. Szavazzunk, mi legyen.

Mintha mi sem történt volna, úgy vonultunk ki első műsorszámként a színpadra, mindenki hatalmas elszántsággal, büszkén folszegett fejjel, mintha így akarnánk leplezni azt a mérhetetlen feszültséget, ami a várakozás izalmán felül dült bennünk, és amikor elhelyezkedtünk, legjózanabb osztálytársunk, Kövér Feri némi hatásszünet után bevonult, se túl gyorsan, se túl lassan, úgy hajolt meg, mint a színész a színpadon, még azoknak sem tűnhetett fel, hogy nem ő a kórusvezetőnk, akik velünk voltak a vacsoránál. Vendéglátónk fészkelődött a helyén, diszkrétén hátrafelé tekingett közben, az ajtót leste, talán hogy Zotya bá' nem bukkan-e föl hirtelen, de nem jelent meg, ellenben Kövér Feri úgy állt előttünk, mint egy vérbeli kórusvezető, de láttam rajta, hogy minden arcizma megfeszül, hogy ne nevesse el magát a megszeppent arcok láttán. Körbehordozta tekintetét a kóruson, mielőtt mozdult volna a feje, intett volna egyszerre a szemével meg a kezével, hogy kezdjük, és akkor elmosolyodott biztatón, mint az igazi karnagy, mosolya erőt sugárzott, biztatást, és mi akkor éreztük, hogy megmenekültünk, nem lehet baj, aztán a *crescendo* részhez érve beledtünk apait-anyait, akkorra már a maradék feszültség is elpárolgott belőlünk. Ahogy a záró somogyi népdalcsozor végén, a Sári cinge-cungeráj, Rica te, Sári te!, után megálltunk, egy pillanatra mintha megakadt volna minden lélegzet a teremben, és csak utána zúgott a taps, de olyan sokáig, hogy Kövér Feri még egyszer elénekeltette velünk a Balatoni legényeket.

Zotyá bá' visszafelé még a vonaton is csak hümmögött, nézett elhomályosuló szemekkel Kövér Ferire, csóválta a fejét, Fiam, fiam!, de ennél többet nem tudott kinyögni.

Nem felejttem el Zotyá bá' arcát, ahogy megszorította annak a fiúnak a kezét. Még most is elszorul a szívem, ha visszagondolok rá, de akkor éreztem életemben először igazán, hogy tényleg van valami a mondásban, mint férfi a férfival, mert az egész más, mint amikor férfi a nővel vagy nő a nővel kezét szorít, hogy megköszönjön valamit. Abban a kézfogásban, abban a pillantásban minden benne volt, látszott, hogy Zotyá bá' legszívesebben meg is ölelné azt a fiút, de még így másnaposan sem engedett a késztetésnek, tartotta magát. Egy szót se szólt, azzal a kézfogással kö-

szönte meg, hogy nem vádoljuk, amiért cserbenhagyta a kórust, hogy nem vesztette el előttünk örökre tanári és karvezetői tekintélyét, emberi méltóságát, mi ugyanúgy szeretjük ezután is, mint eddig, sőt, ha lehet, még jobban is talán, attól, hogy megmutatkozott előttünk gyengeségében, esendőségében.

Kövér Feri pedig férfi módjára viselkedett. Nem csinált hőst magából, nem hagyta ünnepelni magát, pedig a fiúk feldobták utána, meg is éljenezték némán, a színpalak mögött, miután levonultunk, és a következő kórus elkezdte a műsorát. Ő meg csak ennyit mondott, Mohost sühürgőhősehen behe kehell dohobnohom ehegy fehelehest!, és miután földet ért, határozott léptekkel el is indult a kijárat felé, mint aki meg sem áll az első kocsmáig. Nem tudom, sikerült-e neki, mert mi lányok egy kupacban maradtunk, és az udvaron egymás szavába vágva századszorra is felidéztük azt a jelenetet, ahogy Kövér Feri ránk nézett, miután elhelyezkedett a dobogón, felemelte a kezét, és a tekintetével átfogott bennünket.

Érettségiig ki se derült, otthon senki nem árulta el az iskolában, hogy mi történt, a leggyávább, legszószátyárabb kórustagokat is megszaroltuk, ha el merik mondani, kitekerjük a nyakukat, úgyhogy hallgattak, mint a sír, a banketten is Zotya bá' hozta szóba, talán csak véletlenül kottyintotta el magát, mert már akkor is többet ivott kissé a kelleténél, nem tudom, mint ahogy azt sem, hogy lehet-e valami összefüggés a kolozsvári szereplésünk meg Zotya bá' leépítése között, a lényeg az, hogy szeptembertől már nem tanított az iskolában. Valamikor nyár derekán közölte vele az igazgató az előnyugdíjazást a hirtelen jött létszámleépítési kényszerre hivatkozva, amibe ő is beleesett két kollégával együtt, akik legalább öt-hat évvel idősebbek voltak nála.

Azt viszont tudom, hogy igenis lehetett összefüggés aztán Zotya bá' betegsége, halála meg a leépítés között, hiszen miután nyugdíjazták, rohamosan romlott az állapota, egyre többet ivott, és a végén hasnyálmirigyrák vitte el, de a mája is teljesen tönkrement. A tizedik érettségi találkozónkon hoztuk szóba, kimentünk a temetőbe a sírjához, és utána a vacsoránál először meséltük el a többieknek, hogyan történt, hogy Kolozsváron Kövér Feri, a legjózanabbik osztálytársunk dirigált Zotya bá' helyett.

OLÁH ANDRÁS

idegen vidék

1. zsákmányát osztja

lábunk alatt topog a járda
dajkálja a sérülékeny múltat
guberálunk egy füstös kocsmazugban
ahol zsákmányát osztja az éj

2. kinőttél

kinőttél mint szárazföldet a tenger
de távoli nevetésed még behálózza a reggelt
régmúlt idők csalitosába visz
ahol a vágnak nincs piaci ára

3. mióta kivándoroltál

mióta kivándoroltál
minden nap szorongást szül a hajnal
várom hogy az idő összebéküljön velem
s fejemet ölébe vonja Isten

4. versenyfutás

a világ csupa ócskaság
s te benne selejtezésre váró kacat
orvosaid már kilakoltatták
belőled a tünetmentes részeket
ezért botránkoztat meg
a test önhitt rövidlátása:
benned a kimért idő fut
versenyt a rettegő reménnyel

5. kifutópályán

reflektorfény nyilall az éjszakába
már nincs meg a hangod
csak a megátalkodott csöndből kiszakított türelem
– hallgatok rólad
hisz felszállási engedélyt már úgysem kapunk

elhalasztott utazás

ölelésedből menekülök
remélve hogy a zápor majd tisztára mos
mert esik ma is és bennem most már örökké esni fog
egyszer már elhalasztottam az utazást
de párnánk alól kisiklottak az álmok
sokallták talán a csöndet az örökös várakozást
s hogy mégis elment aki maradt
ma sem értem miért így szerettél
lecövekelt bennem a kishitűség
lelkünket összecszerélve éltünk
gyerekkori könyvek betűi közé simulva
mint régen amikor áporodott levegőjű várótermek
ablakából anyám kezébe kapaszkodva
néztem a kifutó vonatokat
de nem akarok a lekésett csatlakozások
fölött keseregni hisz tudom
hogy számomra már nincs több mentesítő járat

Dánia gyászban

magad akartál lenni a mérték
mert számodra Krisztus sem iránytű
s a templom sem több már
mint harangok gyáva fészke
borospoharad szélén tántorog a föld
de Hamlet halott és Dánia gyászban

Hatdarabos pogácsaszaggató készlet

Álltam a beépített konyhaszekrényben az üres papírdoboz előtt, kezemben a pogácsaszaggató készlettel, és megint a hangját hallottam a hátam mögül, amint azt mondja, Ezt még én vettem neked egyszer a vásárban. Csak úgy odavetette, mint amikor az utolsó időkben megállt mögöttem a konyhában, és a vállam fölött figyelte, mit csinálok, aztán tett valami ártatlan megjegyzést, én meg a plafonon voltam tőle, de nem szóltam rá semmit.

Egyik lábamról a másikra álltam, néztem azt a pogácsaszaggató-készletet, amivel nekem sose sikerült olyan pogácsát sütnöm, mint az édesanyjának. Két álló napig pakoltam, végig úgy éreztem, mintha ott állna mögöttem, és figyelné, hogy mit tesz bele a papundeikli dobozba, mit hagyok ott a helyén, és a legváratlanabb mozdulatomra meghallottam a hangját a hátam mögül.

Eldöntöttem, hogy kisebb lakásba költözöm, megöregedtem, nem bírom már a takarítást, az állandó keresgélést, hogy soha semmit nem találok, elborít a sok kacat, ami az évek alatt felhalmozódott, mert semmitől nem volt szívem megválni, hiába maradtam egyedül, mindent megtartottam, azzal áltattam magam, hogy emlék mind, része a közös múltunknak, hűséges társaim voltak akkor is, amikor egyedül maradtam, időnként még talán hasznukat is láttam, hát most hogyan válhatnak meg tőlük könnyű szívvel. Aztán elérkezett az idő, és neki kellett állnom csomagolni.

Barátságos ez a kis lakás, harminchat négyzetméter, földszinti, amerikai konyha, kis spájzszekrény is van hozzá, hálófülke, fürdőszoba, külön vécé, pincetároló résszel, közvetlenül a belső udvarra nyíló kis terasszal. Alaposan át kellett gondolnom, hogy mit hozok magammal a százhusz négyzetméteres, pincés, padlásos, mel-léképületes falusi házunkból.

Két évet bírtam egyedül, de a harmadik télen azt mondtam, föladom, hiába biztattam magam, nem ment tovább. Szerencsém volt. Egy Amerikából hazatelepülő nyugdíjas házaspár beleszeretett a házunkba, az ingatlanos azt mondta, az interneten látták a hirdetést, a férj idejött, megnézte, és rögtön ki is fizette az előleget, nehogy eladjam másnak, mert ők ezt megveszik. El se akartam hinni, mikor manapság olyan nehéz házat eladni. Megírtuk a szerződést az ügyvéddel, én kicsit féltem, mert még nem volt helyette más, a vevő meg nyugtatgatott, hogy ne féljek, akkor sincs baj, ha nem találok addig megfelelő lakást, amíg a szerződés szerint ki kell költöz-nöm, nem kérnek tőlem semmit, kötbért, lakbért, ők majd ellesznek addig valami panzióban, bárhol, ha meg nem, hát hárman is elférünk, elég nagy ez a ház. Aztán egy hónappal a kiköltözésre megszabott határidő előtt mégis elkészült az új ház, ahol ezt a lakást kinéztem, volt hát időm bőven a csomagolásra. A vevőimmal abban is megállapodtunk, igaz, csak szóban, hogy amit nem tudok elvinni, azt nyugodtan otthagyhatom, ők úgyse tudnak mindent áthozni, még jól is jön nekik, ha marad némi bútor vagy konyhafelszerelési tárgy, kerti szerszám meg egyéb használati tárgy.

Végül úgy döntöttem, az összes bútoromat otthagynom nekik, nem is dönthettem másképp, ebbe a kis lakásba fölösleges, a folyosón a beépített szekrénybe minden

holmim elfér, ágynemű, kabát, ruha, minek még egy szekrény, a hálófülkébe is elég az ágy meg éjjeliszekrény, a nappaliba meg az asztal, a négy szék, a tévé elé egy kisebb kanapé, fölöslegesen foglalná a helyet más bútor, a konyhában meg ez a beépített konyhaszekrény. Sokáig haboztam, a két fotellal mi legyen, régen azokból néztük a tévét, igaz, az utolsó időkben már csak egyedül ültem az enyémben, az övé üres maradt az alatt a másfél év alatt, amíg feküdt, a végén már olyan nagy fájdalmai voltak, hogy a tévé is idegesítette, úgyhogy esténként felolvastam neki, már olvasni se látott, nem is volt türelme hozzá, Olvass fel inkább, nem látom az apró betűket!, ezt mondta, de én tudtam, hogy nincs türelme olvasni, ha én olvasok, akkor legalább a hangos szóra figyel, nem a fájdalomra, úgyhogy nyúltam a könyvért, szinte már betéve tudtam, a végén már nem is tiltakoztam, hogy Már megint ezt olvastatod velem!, örültem is, hogy legalább nem kell odafigyelnem, mert eleinte még erősködtem, Most inkább valami mást, nem unod még ezt a marhaságot?, de ő összepréselte a szemét, úgy rázta a fejét a párnán, aztán ellentmondást nem tűrve erőltette ki magából a választ, hogy Neeem. Úgyhogy ültem a fotelban, és engedelmesen olvastam, egy kicsit mindig visszaolvastam az előző napi részből, mielőtt nekikezdtém az újnak, ő kérte, Hogy megint beleéljem magam!, ezt mondta, pedig kívülről tudta, éreztem, hogy magában szinte mondatról mondatra együtt halad velem a szövegben.

Sokáig tűnődtem, hogy mi legyen azzal a fotellal, aztán jobban belegondoltam, minek nekem, ott lesz a kanapé, ha üldögélni szeretnék, az is bőven megteszi, hogy nézne ki ott magában egy fotel, még ha mind a kettőt vinném, akkor esetleg, de ha én esténként bele is ülnek az egyikbe, a másik akkor is üres maradna, mert nincs, aki beleüljön. Nem viszem el egyiket sem, úgy döntöttem, és tudtam, hogy nem is fogom megbánni, minek nézegessem azt a fotelt, mindig csak a szenvedést juttatná eszembe, nekem meg nem szabad örökké a szenvedésre gondolnom, mert akárhogy is, de az élet megy tovább.

Még a ruháinkból is hagytam ott az Amerikából hazatelepülő házaspárnak, sokat úgysem tudnak elhozni olyan messziről. Az övét azt mind otthagytam a szekrényben, ki se pakoltam, azon mód ottmaradt minden, ahogy volt, az ingek, a nadrágok, az a néhány öltönyzakó, mert sok nem volt neki, két öltöny meg külön két zakó, négy szövetnadrág vagy talán öt, nem is tudom, nem szerette az öltönyt, csak ha nagyon muszáj volt, akkor vette fel, nem járt öltönyben dolgozni, pedig sokszor jobb lett volna, komolyabban vették volna talán, de ő azt mondta, Ha a ruhám miatt vesznek komolyan, akkor megette a fene!, Ha pulóverben nem tudok tekintélyt parancsolni, akkor öltönyzakóban sem fogok!, azzal faképnél hagyott, mikor szóvá tettem egyszer, ha már kinevezték, legalább néha vehetne fel öltönyt, mégiscsak másképp néznének rá, de nem hallgatott rám, sose hallgatott rám, hiába beszéltem neki, olyan konok volt, amit egyszer a fejébe vett, attól a viláért se lehetett eltántorítani. Aztán én mégiscsak ráadtam azt az öltönyt, pulóveresen mégse temethetem el.

A cipőit is otthagytam, az összeset, mondtam a férfinak, ami nem kell, azt majd kidobálják, vagy odaadják annak a cigány családnak a túlsó soron, ha nem is az apjukra, a gyerekek közül valamelyikre biztos jó lesz. Az enyémeiből is hagytam ott, minek nekem annyi cipő, mondtam, majd próbálja fel a felesége, ami nem jó rá, azt is adja oda a cigányoknak.

Nem tartott sokáig a pakolás, az a két nap mindössze, szerencsém volt, hogy mindent otthagyhattam a helyén, amit nem hoztam el. Sokszor gondoltam közben,

mennyivel nehezebb lenne elköltözni, ha ki kellene ürítenem a házat, vinnem kellene mindent, mert ide nem hozhattam volna, el kellett volna adnom az ócskásnak, vagy esetleg odaadhattam volna annak a cigány családnak, így meg olyan volt, mintha kiválogattam volna, mit viszek magammal egy hosszabb utazásra. Az is megfordult a fejemben, hogy még ez is sok, amit vinni akarok, a fele vagy akár a negyede is bőven elég lenne, sőt, talán nem is kellene vinnem semmit azon kívül, ami rajtam van, meg ami elfér egy bőröndben, aztán észbe kaptam, ennem csak kell, hiába vagyok egyedül, eddig is főztem, az új helyemen se élhetek majd hideg kosztos vagy hozatott ebéden, kevés lenne arra az özvegyi nyugdíjam, meg az nem is olyan, hiába írják, hogy házias, akkor se a megszokott ízek, úgyhogy amíg lehet, inkább főzök magamnak, inkább két-három napig is eszem ugyanazt, csak a saját főztöm legyen, addig jó, ameddig el tudom látni magam, és nem szorulok másra.

Furcsa lesz megszoknom ezt az amerikai konyhát, zavar, hogy nem lehet majd becsukni a konyhaajtót, ha rántást csinállok, vagy ha a hagymát pirítom a pörkölt-höz, de előbb-utóbb úgyis mindent megszokik az ember, nem olyan nagy dolog. Nem kell majd fűtenem, jöhetnek haza a melegbe, nem kell kihamuznom a cserépkályhát, a konyha se lesz reggel hideg. Így van ez, mindennek van előnye is, hátránya is, ezt már régóta tudom. Egy darabig biztos keresnem kell majd mindent, nem emlékezhetek rá, hogy mit hagytam ott és mit hoztam el, képtelenség számon tartani azt a rengeteg holmit, el se lehet hinni, mennyi kacat, fölösleges lim-lom összegyűlik egy életen keresztül, fáj az ember szíve kiselejtezni, nem is az, hogy nem érne rá, inkább úgy van vele, elfér, enni nem kér, akkor miért dobná ki, ha máshol nem, a padláson talál neki helyet, hátha egyszer még jó lesz valamire, legfeljebb kidobja, ha nagyon megrágnák az egerek.

Majd biztos gondolkodhatok, hová is tettem ezt vagy azt, mert nem emlékszem rá, hogy otthagytam-e vagy elhoztam, olyan természetes, hogy megvan, ruha, konyhai eszköz, bármilyen apróság, ami talán nem is annyira fontos, mert ami fontos, azt elhoztam, még olyat is, ami talán nem annyira, mint ezt a készletet, hat különböző méretű pogácsaszagató, eléggé meg van feketedve mind, egy kivételével, amit használtam, nem is tudom, minek nekem ennyi, ha sütők is még valaha pogácsát, úgyis mindig egyformát sütök, elég lett volna az az egy is, de álltam ott a papundekli doboz előtt, kezemben ezzel a hatdarabos pogácsakészlettel, tanakodtam magamban, mi legyen vele, akkor meghallottam a hátam mögül a hangját, olyan szomorúan csengett, Ezt még én vettem neked egyszer a vásárban. Csak úgy odavetette a hátam mögül, mint máskor is az utolsó időben, amíg föl tudott kelni, jött utánam a konyhába, megállt, a vállam fölött nézte, hogy mit csinállok, belebeszél mindenbe, még abba is, hogy mennyi ideig pirítom a lisztet a rántáshoz, pedig azelőtt sose érdekelt, még a hagymát is kevesellte, amit a pörköltbe szelek, sokszor legszívesebben mondtam volna neki, már a nyelvemen volt, Gyere, ideengedlek, csináld akkor te, ha jobban tudod!, aztán inkább másra tereltem a szót, úgy tettem, mint aki meg se hallotta, hanem eszébe jutott valami hirtelen.

Álltam ezzel a pogácsaszagató-készlettel, egy helyen volt, egymásba rakva, egy pertlivel átkötve mind a hat, sose tároltam külön, amelyiket használtam, gondolkodtam, hozzam-e el mindet, vagy csak ezt az egyet, hátha annak az asszonynak jól jön majd a többi. Aztán amint ez végigfutott bennem, meghallottam a hátam mögül a hangját. Mint az utolsó időben, szomorkás hangjából rögtön kiéreztem a rosszal-

lást, tudtam, hogy bántja, amit csinállok, úgyhogy mégiscsak elhoztam mind a hatot, most meg aztán nem tudom, hová tegyem, a fiókban nem fér el, az evőeszközök elfoglalják az egyiket, a másikat a konyharuhák, csak kettő van, én meg világeletemben a három kredenciókhöz voltam szokva, otthon ez a hatdarabos pogácsaszaggató-készlet mindig a harmadik fiókban volt, a többi konyhai aprósággal együtt, ami most az evőeszközök mellé került, de ez oda már nem fér be. Sok mindent otthagytam, amire nem lesz szükségem, csak néhány dolgot hoztam el, habverőt, dugóhúzó, fokhagymaprést, derelyevágót, ilyesmit, bár ki tudja, főzők-e egyáltalán még az életben lekváros derelyét, azt is mindig csak miatta főztem, magam miatt sose álltam volna neki, mert nem nagyon szerettem, különösen mákkal, ahogyan ő szokta meg gyerekkorában az anyjánál. Azért a derelyevágót is elhoztam, nem nagy súly, gondoltam, hátha egyszer még megkívánom, jó prézlisen, fahéjjal, ahogyan az én anyám csinálta, és ahogyan én aztán sose, mert az ő családjá meg svábosan, mákkal szerette.

A fotel hiányzik. Először nem értettem, micsoda, valamit éreztem, minden az új helyére került, és leültem a kanapéra, hogy pihenek egyet, de már keltem is volna fel, mintha még nem végeztem volna. Gondolkodnom kellett, hogy mit nem pakoltam még el, de akármerre néztem, mindent rendben találtam, mégsem voltam nyugodt, mint amikor tudom, hogy még nem végeztem, valamit félbehagytam, nem ülhetek ölbe tett kézzel, amíg be nem fejezem. Meg kell még szoknom, hogy nem a fotel lesz a pihenőhelyem.

Az éjjel azt álmodtam, hogy van itt még egy szoba, tele mindenféle holmival, aminek még helyet kell találnom. Ott volt minden, amit nem hoztam magammal, pedig régen nagyon szerettem, az összes apró tárgy, csetresz, mindenféle kacat, amire semmi szükség, de azt mondták az új tulajdonosék, hogy ne dobjak ki semmit, hátha nekik még kell, jó lesz valamire, nem hozhatnak ide magukkal minden lakásdísz olyan messziről, majd ők eldöntik, hogy mi kell nekik, csak hagyjak ott mindent, amit nem viszek el.

Ez a hatdarabos pogácsaszaggató-készlet is ott volt, abban a szobában, a kávédaráló mellett, ami már olyan zakatolva járt, hogy mindig attól féltem, egyszer szétdurran a kezemben, köszörült-nyikorgott, mintha kínszenvedés lett volna neki megdarálni azt a kis mákot a barátfüléhez. Ott sorakoztak a polcon a tárgyaim, mint régen a spájzban a lekváros, befőttés meg zsíros üvegek, mert a sült zsírt mindig le kellett szűrni, fokhagymástul, úgy tettem el, azt kente a kenyérre, mert nagyon szerette a zsíros kenyeret friss kenyérrel, egészen addig, amíg nem kezdett el járni a kezelésekre, mert attól fogva jószerivel csak leveken élhetett.

Be se lehetett lépni szinte abba a helyiségbe, még a földön is mindenütt a sok holmi, amerre néztem, mindenfelé a régi életünk tárgyai, még a lánykoromban horgolt csipketerítők is egy dobozban, olyan szépen, fehérén, kikeményítve, ahogyan kimosva el szoktam őket tenni, pedig már azt se tudom, hová lettek, olyan régen nem használtam őket. Minden ott volt, amit még nem tettem a helyére. És csak álltam ott dermedten az ajtóban, mert tudtam, ha ezzel végzek, akkor mehetek tovább, még egy helyiség tele van holmival, és utána még egy, az összes holmi vár még rám, amit ott hagytam a régi házunkban az új tulajdonosnak, pincétől a padlásig, aztán hátul, a kamrától egész a tyúkólig, istállóig, disznóólig, pajtáig, mindent be kell rámolnom ebbe a beépített szekrénybe meg ebbe a kis konyhába, ahol én ennek a hatdarabos pogácsaszaggató-készletnek sem találok most helyet.

Kegyes halál

Gyógyszert szedett be. Azt hallottam, aki meg akar halni, az úgyis meghal, aki csak a figyelemkeltés miatt csinálja, az arra azért vigyáz, hogy lehetőleg ne haljon meg, úgyhogy kicsit én is megnyugodtam, nem lesz semmi baj, ezt mondtam is neki, még ott a kórházban. Éppen akkor tért magához, amikor bent voltam nála.

Ezt mondta a férfi, és kezébe temette az arcát, aztán egészen váratlanul elkezdett sírni, rázta a zokogás, könnyek nélkül, ahogyan férfiak sírnak, ritka alkalmakkor, mikor igazán nagy bánat éri őket. A kocsmasztalnál ültünk, a férfi törzshelyén, azóta is bejár, azt mondja, csak egy kicsit kevesebbet iszik, mert most hamarabb megárt neki. A lelki teher, gondolom, de nem mondom neki, csak bólintok megértően.

Nem akartam én rosszat neki, dehog, csak szerettem volna, ha él, akkor is, ha ennek talán épp az ellenkezőjét láthatta tőlem, mert nem voltam eleget otthon, nem becézgettem, nem kedveskedtem neki virággal, bonbonnal, amivel nőket szokás magunkhoz édesgetni, olyan méltatlannak éreztem volna. Húsz évnél többet leéltünk egymás mellett, úgy gondoltam, erre már semmi szükség nincsen, e nélkül is tudja, hogy szeretem, minek ilyesmire fölöslegesen pénzt kiadni, mikor mindig úgyis olyan kevés. Mindennap, amikor leszálltam a buszról, úgy kanyarodtam el errefelé, hogy ma, ma végre pontosan kigondolom, mit fogok mondani neki, mikor belépek az ajtón, milyen kedvességet, amiből érzi, hogy fontos nekem, akárhogy is van, nagyon fontos, nem tudok nélküle élni, félelmeim vagyok nélküle, ilyesmiket. Aztán sose úgy történt, ahogy elterveztem, mindig volt itt valaki, aki szóval tartott, elterelte a figyelmemet, én meg hamar el is felejtettem, mire is jöttem be ide.

A férfi megint kezébe temette az arcát, most nem sírt, csak sóhajtott egy mélyet, aztán jó darabig hallgatott. Nem szólaltam meg, nem akartam kérdésekkel megakasztani, hagytam, hadd mondja, amit magától mondani akar. Nem sürgettem, azért jöttem, hogy meghallgassam, és ha tudok, valahogy segítek neki feldolgozni a felesége halálát, aki öngyilkos lett. Semmit nem kérdeztem, akkor sem, amikor leültem vele szemben, és belekortyoltam a vodka-tonikomba, mert azt kértem, vodkatonikot, talán hogy ne érezze magát olyan egyedül az italával.

Az arcát figyeltem. Hosszúkás feje, kimondottan markáns vonásai, enyhén vastag ajkai, mind, mind a régi, az a jellegzetes vonal az orrától lefelé, egész az álláig, még nem különül el nagyon, de már látszik, hogy hamarosan mélyülni fog, és szinte körbe lehet majd rajzolni, mert egyszer csak összeér az álla fölött húzódnó mély barázdával. Világosbarna haja is őszül már erősen, világos szeme is ugyanolyan, hol kéknek, hol zöldnek látszó, az egyikben mintha sötétes foltot vélnék fölfedezni, nyilván valami kezdődő betegség jele, írszdiagnosztika kellene hozzá, az meg tudná állapítani, mi csoda, én azonban átsiklok rajta, de nem marad előttem észrevétlen, mint ahogy az sem, hogy az orra mennyire hegyes, mennyit nőtt, szinte kiböki a végét a két pici csont. És még az is feltűnik rajta, hogy milyen sápadt. Biztos csak most, hogy ez a tragédia érte, nyilván nem volt eleget levegőn. Ha egész nap az irodában kuksol, munka után már nincs ideje, hogy a szabadban legyen, pláne hogy focizzon, pedig focizott, valamikor aktívan játszott, centerhalfot a kerületi öregfiúkban, ezt tudom, mert ezt még mesélte, mielőtt jó tíz évre szem elől tévesztettük egymást.

Nem mondom ki a nevét, mert az még most is olyan lenne, így leírva is, mintha valami régi titkot árulnák el vele. Gimnazista éveim titkos szerelme, egész életemben elkísér, de időközben ő maga, ez az ember, aki most itt ül velem szemben, mintha lemaradt volna magától valahol az emlékeimben, pontosabban tudom, látom, a saját szememmel látom, hogy ez a férfi már nem ugyanaz a férfi, aki azelőtt volt, ezért is furcsa érzés erről beszélnem, mikor most nem is ez a legfontosabb kérdés, hanem a felesége, a halott felesége, akit tegnapelőtt temetett el.

Meg se próbáltam fölfedezni benne egykori szerelmemet itt a kocsmaszaltnál. Ha álmomban megjelenik, mindig ugyanúgy jelenik meg, ahogyan ott, akkor, ahol és amikor véget ért a gimnázium, leérettségiztünk, szétszéledtünk, majd sokáig nem tudtunk egymásról semmit, aztán egyszer véletlenül találkoztunk, akkor beültünk egy kocsmába, mint régen, csak én már nem Unicumot ittam, hanem sört, egy pohár sört, de azt is csak hosszas unszolásra, hogy ne igyon egyedül.

Nem akartam én utólag okos lenni, hogy sejthette volna, biztos megpróbálja megint, minek, gondoltam, úgysem változtat semmit a lényegen, a feleségét nem fogja feltámasztani, ha tudja, már a jelekből következtethetett volna, hogy mire készül. Nem mondtam neki azt sem, még a legvégén sem, hogy jobb ez így, most már jó helyen van, vagy efféle közhelyet, ami igaz ugyan, de mégis olyan után, olyan szerencsétlenül hangzik, hogy inkább csak ingattam a fejemet, izelgettem a vodka-tonikomát közben, és nem tudtam, nem is akartam őt félbeszakítani.

Mesélt. Hogy hogyan is volt, amikor mentek arra a bizonyos kirándulásra, nagyon készültek, már régóta készültek rá, és a felesége akart vezetni, mindenáron, azt mondta, annyiszor vágott rá életében, hogy egész a horvát tengerpartig ő vezethessen, hogy most az egyszer engedje meg neki. Ennek már kilenc éve, és kilenc évet kellett utána szenvednie. Csoda, hogy egyáltalán nem hagyta el a józan esze, ezt se mondtam neki, csak gondoltam, mert elmesélte, hogyan volt, az egész balesetet, mert ő emlékezett rá, szakmai ártalom, ezt is mondta, hiszen mentős tiszt, világéletében balesetekhez járt eseti kocsival, megszokta az ilyesmit, azt is rögtön tudta, hogy náluk mi lesz, mert ő el se vesztette az eszméletét. Éppen lassítottak, mert már a határon jártak, amikor beléjük rohant egy török kamion, a sofőr nyilván elaludt, mert nem is fékezett. Olyan szerencsétlenül gyúrta maga alá az autót, hogy hátul a két gyerek azonnal meghalt, a felesége meg deréktól lefele teljesen megbénult. Neki egy-két horzsoláson meg a sokkon kívül semmi baja nem lett.

Mintha ott a kocsmaszaltnál hirtelen tovább mélyült volna az a barázda az álla fölött, és máris összeért volna a másik kettővel, amelyik fönről, az orra tövéből indul. Már gimnazista koromból is emlékeztem erre a két markáns vonalra, de akkor még nem gondoltam, hogy egyszer majd ennyire élesen kimetszi az arcából azt a háromszöget.

Elmosolyodtam. Hirtelen, helyzethez nem illően, magam sem tudom, hogyan, de nem tudtam megállni, eszembe jutott egy barátunk, aki azóta messze jár, Amerikában lett belőle énekes. Ritka nagy tehetség volt. Olyan hangja volt, már mutáló kamasz korában, hogy az egész iskola aulájában egy pissenést se lehetett hallani, amikor felállt a lépcsőre, hogy énekelni fog, *a cappella*, bármit, mindenki lenyűgözve hallgatta, még a legrosszabb diákokat is megérintette valami a hangjából, és nyugton maradtak, amíg ő énekelt. Ő is a vetélytársam volt, és ez csak jóval később derült ki. Most eszembe jutott, talán a vodka-tonikról, mert hosszú idő után egyszer vele

is így vodka-tonik mellett beszéltük meg a gimnazista éveinket, amikor még számára nem volt egyértelmű, hogy a fiúkat szereti, meg talán küzdött is ellene.

Cspongni kezdenek a gondolataim, megint felötlik bennem, amit réges-rég dédelgettem magamban, hányszor, de hányszor próbáltam elképzelni, milyen lenne, ha holnaptól együtt élnénk mi ketten, ő meg én, a hajdani titkos szerelmem meg én, milyen lenne, ha teljesülne a régi vágyam, és vele lehetnék, mindennap, elválaszthatatlanul, mert akkor régen ezt kívántam. És most megint erre gondolok. Nem is értem, miért, hirtelen elérzékenyülök, pedig nem is mondhatom, hogy az ital teszi, a második vodka-tonikom, ennyi azért nem szokott megártani, de valahogy mégis, küszködöm kell a könnyeimmel, annyira meghatódom a gondolattól. És ő közben meséli, hogyan találta meg a feleségét a második öngyilkossága után, kivérezve, miután biztos, fájdalommentes módját választotta a halálnak, késsel összeszurkálta magát, érezni nem érezte, deréktól lefelé béna volt, az időpontot is jól kiválasztotta, amikor ő éppen huszonnégy órás szolgálatban volt, és a gondozóját is hazaküldte. Miközben ezt hallgatom, érzem, lassan ráncolom a homlokomat, és ez annak a jele, hogy úgy teszek, mintha erősen figyelnék, de közben egész másra gondolok, hogy milyen lesz majd vele, szinte látom magunkat gimnazistaként, szaladunk egymás felé, mint a rossz filmekben, és így ér véget a jelenet, ezzel a záró képpel.

Gyilkos áldozatok

Nem szólaltak meg. Még szerettek volna mondani valamit egymásnak, kérdésforma is motoszkált talán a fejükben, de ahogy lopva egymásra sandítottak, a másik tekintete láttán inkább magukban tartották a kérdést, nem húzták az időt fölöslegesen. Mindent úgy csináltak, ahogy megbeszélték, és minden úgy is alakult, ahogy eltervezték.

Jól kiszámított mozdulatokkal összekapkodták a holmijukat a parton, majd a fűzfa tövében egy helyre pakolták, aztán fogták a szerszámokat, a vésőt, a kalapácsot, amivel az első ütést mérték, és elindultak. A patakparton egymás mellé guggoltak, mutató és középső ujjukkal sikálni kezdték a vízben a szerszámokat, alaposan körbedörzsölték, utána körbe is forgatták átnézték, elég tiszta-e, nem maradt-e rajta esetleg vérnyom. De nem maradhatott, könnyen lejött a vér a kalapács fejről, a véső hegyéről is, ideje sem volt szinte rászáradni, olyan gyorsan történt minden.

Most nem gondolkodtak, mozdulataikból hiányzott az a lázas sietség, amivel a menekülni készülő szeretne mielőbb túllenni az utolsó, befejező mozzanaton, hogy összetakarít, eltünteti a nyomokat, igyekszik azt a látszatot kelteni, mintha minden háborítatlanul ugyanolyan maradna utána, mint amilyen volt, mielőtt ő ott járt. Nem kapkodtak.

Nem beszéltek, az utolsó pillanatokban sem könnyítették meg egymás dolgát azzal, hogy egyetlen apró, jelentéktelennek tűnő megjegyzéssel is akár, de éreztetik egymással, hogy mostantól fogva még jobban összetartoznak, tettük örökre megpecsételi barátságukat, mert mostantól csak egymásban bízhatnak. Most, itt a legegységén, miközben sikálták a szerszámokat, pedig jószerivel már nem is volt

miért, olyan tiszta volt véső és kalapács, egymásra néztek, szó nélkül kicserélték, a biztonság kedvéért egymásét is átnézték, hogy meggyőződjenek róla, egyikén sincs szabad szemmel látható vérnyom, bőrdarab, haj- vagy szőrszál, ugyanúgy fénylik szinte, mint új korában. Megint egymásra néztek, az alacsonyabbik fiú ekkor mintha a bizonytalanság szikráját látta volna felvillanni a másik szemében, és ettől egy pillanatra visszahőkölt. Most lelassultak, egyszerre, mintha egymást utánoznák, és mintha nehezükre esne minden apró mozdulat, ólomsúllyal mozdult a kezük, aztán a lábuk is, miközben le-föl járt ujjuk a szerszámok fémes felszínén. Nem gondoltak semmire. Agyuk még nem működött, már a legelején kikapcsolt, csak az ütések erejére, jól kiszámított helyére koncentráltak, attól a pillanattól fogva, hogy áldozatuk a földre rogyott az elsőtől, amit a kalapács élével a bal halántékára kapott. Onnantól kezdve aztán már nem is féltek. Egyik mozdulat követte a másikat, kezükben egyre magabiztosabban járt a véső, lendült a kalapács.

Ha most gondoltak volna valamire, talán akkor is csak arra, hogy minél tovább tartson ez a végső szakasz. De még nem gondolkodtak, meg se szólaltak, még akkor sem, amikor már fellélegezve elejthettek volna egy-egy apró megjegyzést, hogy éreztessek egymással, ott vannak egymásnak, túlvannak rajta, nem ment se könnyebben, se nehezebben, mint ahogy gondolták, ahogy eltervezték.

A magasabbik félszemmel a társára sandított. Máskor, más helyzetben talán rászólt volna, Hagyd már abba, nem látod, hogy a festéket mosod róla!, de nem jött ki hang a torkán, mintha valami láthatatlan erő bénítaná a hangszálait, vagy mintha tűzforró teába kortyolt volna hirtelen, és a torkán akadálytalanul végigcsorduló ital rojtosra égette volna a nyelöcsövét. Társa fokozatosan lassuló mozdulatai láttán kivette kezéből a kalapácsot, de nem szólt rá, csak egy fejbiccentéssel jelezte, hogy elég, most már indulhatunk. Az meg mintha tőle várná az első lépést, még mindig nem mozdult. Erre beletörölte kezét a nadrágjába, főlegyenesedett, és közben nem vette le a szemét a másikról, mintha abban reménykedne, pillantása erejével rá tudja venni, hogy fölálljon, és végre elinduljanak. Vagy épp ellenkezőleg. Talán abban reménykedett inkább, hogy a társa mond majd valamit, ami itt tartja még őket a helyszínén. Elpakolják a szerszámokat, és még itt maradhatnak. Mintha éppen csak erre jártak volna.

Sötét ruhájukon nem látszott annak a néhány vércseppnek a nyoma, ami menet közben rájuk fröccsent, hátizsájuk elnyelte a vésőt, a kalapácsot, a szögekkel, csavarokkal kivert láncos derékszíjat, amellyel a végén áldozatuk fejét csapkodták, pedig talán már nem is élt. Szemük előtt még nem villantak fel kimerevített képek, még nem jelent meg előttük az idős férfi borostás, eltorzuló arca, amint könyörgőre fogja, mihelyt hirtelen kijózanodva rádöbben, itt komoly a helyzet, ez a két fiú nem tréfál, tényleg eltökélték, hogy most végeznek vele. Még nem látták a sokadszorra ismétlődő mozdulatsort, ahogy arccal a patakba fordulva rándul a hajléktalan férfi karja, a lába, mintha rúgni akarna egyet, mintha szabadulna a vastag kötél szorításából meg a kövek súlyától, amit rákötöztek, hogy később se tudjon felállni, ha majd esetleg magához tér.

Lassan vállukra lendítették a hátizsájukat, ugyanolyan lassan, kimért léptekkel elindultak. Látszólag közönyös arccal baktattak a város felé. Gyanútlan szemlélő csak annyit látott volna, ha valami miatt megakad rajtuk egyáltalán a tekintete, hogy két fekete kapucnis, bőrdzsekis kamasz fiú tart egykedvűen az

erdő irányából a város felé. De nem látta őket senki, egy teremtet lélek sem járt éppen a környéken.

Ahogy lassan közeledett a forgalom zaja, egyszeriben étellel telt meg körülöttük a levegő, és hirtelen mintha ők is kiléptek volna abból a légüres térből, amelyben idáig mozogtak, minden felgyorsult, a szívük is gyorsabban kezdett dobogni, mintha már a busz után szaladnának, így is láthatták volna magukat, hogy futva igyekeznek a megállóba odaérni, amíg felszállnak a várakozó utasok, és ha gondolkodni is tudtak volna, akkor az lett volna a legnagyobb kívánságuk, hogy egy örökkévalóságig tartson, amíg odaérnek.

Csakra

MISKOLCZY AMBRUS

Emil Cioran útja a gyermekkori paradicsomból „A kétségbeesés csúcsai” felé

II. RÉSZ

A LEVÉLÍRÓ

A levélíró Cioran a „megtisztulás” útjára lépett. 19 éves korából maradtak fenn viszont első levelei.⁹³ Megvallom, amikor leveleit kézbe vehettem, a reveláció erejével hatottak.⁹⁴ Ha ezeknek az ifjúkori leveleknek az írásképe nem igazán hasonlított az öreg Cioran írásképeire, sőt azéra sem, aki a kisebb magán-esszéket írta, a bennük felvetett gondolatok annál inkább. Igaz, fordítva olvastam a ciorani életművet. Először francia, majd román könyveit, és leveleit csak végül. És szinte már az első levélben felvillan a bölcs öreg. Most betartjuk a kronológiát.

Alighanem van némi jelentősége annak, hogy a tizenkilenc éves Cioran levelei a minapi gyermekkori pajtásnak, Bucur Țincunak szóltak. Hitelesebb a feltárulkozás intenzitása. Talán őszintébb is. Bár a cél nem a másik tájékoztatása, hanem a magamutogatás és a gyónás. A címzett inkább csak arra jó, hogy tartsa a tükröt, amelyben a levélíró önmagát szemléli. A címzett soha nem egyenjogú, csak addig, amíg nem fenyeget a veszély, hogy az ő levele jobban sikerül. Ilyenkor még intenzívebb lesz a levélíró vallomása. A megszólítást követő egyes szám második személy pillanatokon belül általános alannyá válik. Íme az első – keltezetlen – levél. A főtéma: az ember lelki nyugtalansága és annak boncolgatása, ami aztán „gyakran belső narcizmushoz vezet”. Mert: „A tény, hogy az ember önmagát kínozza, és ezen elgondolkodik az önmaga, mint egyedüli egyén iránti fájdalmas szeretetnek tulajdonítható. Egyáltalán nem igaz, hogy az ember sajnálattal tekint saját belső vívódásaira; ha ez néha így lenne, akkor ezek mesterségesek voltak, az ambíciói és a külső feltételek közötti meg nem felelésből fakadtak. Amikor azonban érzed, hogy ezek a vívódások az ember szerves alkatából, sajátos struktúrájából származnak, olyan természetes objektivációk, amelyekről nem mondhat le, anélkül hogy önmagáról nem mondana le. Egész életemben egyetlen egyszer sem sajnáltam, hogy ilyen a vérmérsékletem; egyébként az ilyen sajnálkozás abszurdum, ha azt hiszem, hogy jó vagyok olyannak, amilyen vagyok. A tény, hogy valahol szenvedtem, valami miatt szomorú voltam, vagy éppen aljas voltam, oly módon, miként senki azon helyzetben – a személyiségnek éppen azt az egyedi jelleget kölcsönzi, amely egyedül igazolja azt, hogy e személyiséget értéknek tartsa az illető. Így magyarázom, hogy miért nem akar cserélni egyik ember a másikkal.”

A ciorani antropológia nem ismer mellébeszélést. „A legnagyobb emberi képmutatás a hamis szerénység. Attól a pillanattól kezdve, hogy az egyén önmagát elengedhetetlen értéknek érzi, attól a pillanattól kezdve, hogy önmagát a világ

elengedhetetlen részének tartja, vagy azt hiszi, hogy a világegyetem központja, – a szerénykedő megnyilvánulások leplezett ambíciókat takarnak.” Márpedig: „Az emberi ambíciók, amelyek az élet imperializmusát fejezik ki, olyan hatalmasak, hogy senki sem tudja felmérni mekkora frenetikus erővel hatnak.” Akiben nincs becsvágy, nem is él. A becsvágy pedig olyan, mint az elfojtott nemi vágy, utat tör magának. Az önmagunkkal való foglalkozás talán nem éppen azt jelenti, hogy illúziókat táplálunk. Kevesen tudják, hogy ez mindenható szükséglet. Cioran számot adott a rendkívüli elégedettség állapotáról, ill. annak élményéről, de rögtön jelezte, hogy ez csak kivétel; a szabály: az anarchia és a lázadás. „Az életben az öröm pillanatait szeretem a legjobban, a derűs szemlélődés idejét alkotják. Akkor az az érzésem, hogy túl vagyok a történelmen és a léten. Csak ilyenkor tudok háborítatlanul gondolkodni. Egy biztos: filozófiát csak azoknak van joga művelni, akik 20 éves korukban már nem várnak nagy meglepetéseket az élettől, képesek a szemlélődő elmélkedésre, túllépve az életkorból adódó bizonytalankodáson. Gyakran azt hiszem, hogy homokba állva és nem kívánva nagy dolgokat, több mindent lehetne megérteni. De nekünk, moderneknek a szemlélődés már a halál.” Óvta is barátját, hogy mivel az anarchikusabb, mint ő, a dolgokat intenzívebben éli át, mindez káros hatással lehet rá. Hiszen „a nagy hófok veszélyes”. Óvja idegeit. „Mi nagyon szépen beszélünk a belső nyugalanságról, de elfelejtjük, hogy ez csak tényszerű és szerves valóságos állapotok szimbolikus megjelenítése. Ha mi több mindent megértünk, mint mások, ez csak azt jelenti, hogy idegi egyensúlyunk sokkal megbomlottabb. Azt mondjuk: szomorúak vagyunk, de egyikünk sem ad arról magának biztosan számot, hogy mi ennek a szomorúságnak az oka; lehet gyomorbántalom, valami korábbi betegség, amely most hat, vagy éppen idejében ki nem elégített nemi vágy stb... Nagy dolog, ha a szimbolikus kifejezési formák mögé lát az ember. Senki sem fogja fel, hogy az emberiség fejlődését lábfájás miatt is tagadni lehet. Minden abban rejlik, hogy az adott dolgok mögé tekints, de amikor sikerül, akkor az egésznek nincs értelme.”⁹⁵

Tökéletes ciorani gondolatmenet: önmagát megsemmisítő állítás, vagy éppen az ellenkezője: állító tagadás. Egyazon időben minden elfogadása és elutasítása. Útkeresés és az út meglelése is. Egyik vasárnap – 1930. november 2-án – miután a könyvtár zárva volt, a diákotthon hidege elől egy kávéházban húzódva meg –, azon tűnődött, hogy „az a tény, hogy az élet nem kínál számomra polgári egzisztenciát, nem kínál olyan merev és áthághatatlan keretet, amely elvenné a közvetlen rálátásom az életre –, e tény, minden kellemetlensége ellenére, lehetővé teszi a termékeny átélés bizonyos mozzanatait. Ha valami érdemre tehetek szert, személyes minőségi tulajdonságra, akkor ez csak a valóság eleven átérzése, bármiféle illúzió kiküszöbölésével. Nem fogadom el az eszményeket, az álmodozást és a rajongást. Az élet szemlélésének tényét sokkal fennköltebbnek tartom, mint a gyermek rajongást. Sohasem voltam aktív és szenvedélyes típus; sokkal jobban tetszett a szemlélődő és hideg típus.” Egyesek ezt helytelenítik. De „számomra csak egy fontos: az élet megértése. Márpedig ehhez nem polgári egzisztencia kell, hanem őrlődő és szenvedő lélek, mélyen szenvedő, amely egyszerre éli és szemléli az életet stb...” Esménye az olyan antropológia, amely nem annyira tudományos adatokra épül, hanem inkább karakterológiára. Ehhez azonban még gazdag élettapasztalatra van szükség. „Jelenleg tisztán filozófiai kérdések érdekelnek: tér, idő, okság, szám stb... mindez, ami számomra nagyon kedvessé vált. Határozottan lemondtam bármiféle érzelmi filo-

zófiáról, töredékes és steril foglalatosságokról, amelyek csak az élet fölötti siránkozásokhoz és patetikus üdvívalgásokhoz vezetnek. A 'sivár' eleven élettelen tartalmat nyernek azáltal, hogy intenzíven foglalkozunk velük. Szerintem a melankólia leküzdésének legjobb eszköze az absztrakt és személytelen problémákkal való foglalkozás." Ha az ember megundorodik az élettől, akkor nem Baudelaire-hez kell folyamodni, hanem Leibnizet, Hume-ot vagy Zénót kell elővenni. „Hiszen hogyan akarod a szomorúságot szomorúsággal ellensúlyozni, hogyan harcolhatnál ellene a költészettel?” Csak a matematika objektivitása hatékony ellenszer. Ezért nem olvas társadalmi problémákról szóló könyveket. Csak anarchizálná őt. Majd előveszi őket, ha bizonyos metafizikai kérdéseket tisztázott, bár ezek jövője kétséges. „Íme, én lemondtam az elméletről a részletek miatt, amelyek ha nem is fontosak, legalább érdekesekek”. A levél utolsó mondatai így kérdőjelezik meg a nagy szándékokat. Hiszen a metafizikában keres bizonyosságot, de kétségei vannak a metafizika hatékonyságával kapcsolatban. Elméleti kérdésekben keres megnyugvást, de a részletek vonzák.⁹⁶

A részletek vonzatának mélyebb következményei vannak, mint első látásra gondolnánk. November 23-án a művészet, erkölcs és vallás viszonyáról értekezett. Barátja és ő is a kérdést laposnak és anakronisztikusnak tartotta. Hiszen „az életfilozófia azt mutatta ki, hogy az erkölcsben nem a normatív elem, hanem az élet konkrét spontaneitása kell hogy meghatározó és útmutató legyen. Az erkölcsnek döntenie kell: vagy megmarad a régi szellemben, amely a zsidó-keresztény normativitásból nőtt ki (a görög kultúrában nem létezik az erkölcs-élet dualizmusa) vagy megbékél a közvetlen emberi átélés tendenciáival.” A művészet az erkölcs zsarnokságát és stupiditását példázza. Még hozzá Coreggio, Leonardo da Vinci, Mantegna női alakjai. A szűzies mosollyal „mi nem tudunk mit kezdeni”. A modern művészeti kifejezés független az erkölcstől, akár az élet: „irracionális és intuitív átélésünk része”. Csak az Egyetemre jellemző, hogy az említett három terület konfliktusával foglalkozik. Ezért már nem is jár be oda. Egyedül Iorga az, aki iránt némi tiszteletet lehet érezni. De emellett az Egyetemmél szembeni magatartását meghatározza az is, hogy „ez a diploma nem kínál jobb egzisztenciát, mint az utcai koldusé”. A hallgatók jól neveltek és alázatosak, semmi hajlamuk a lázadásra, a heroizmusra, egyik napról a másikra élnek, történelmi perspektíva nélkül. Mentalitásuk rurális. „A paraszt a fővárosban is paraszt marad. A kultúra legnagyobb tragédiája, hogy olyan emberek foglalkoznak az írástudással, akikben nincs semmi intellektuális fogékonyság, tudatilag differenciálatlanok és azt sem tudják mi a gyötrelém.” Kretén nyugalom jellemzi őket, még a nőkhöz sem járnak. Lassan kiderült, Cioran számára kiút ebből az általa megvetett világból: a betegség. De milyen?

Ő sem tudta pontosan. 1959-ben keserűen jegyezte fel: „17 éves korom óta titkos kór emészt, megfoghatatlan, de romba döntötte gondolataimat és illúzióimat: bizsergés az idegekben, éjjel és nappal, soha nem engedi, hogy elfelejtsem, hacsak nem amikor alszom. Örök kezelésnek és szenvedésnek vagyok alá vetve.”⁹⁷ Aztán később arról beszélt, hogy 16–17 éves korábban tört rá a baj,⁹⁸ máskor pedig arról, hogy mintegy 20 évesen veszítette el az alvás képességét. Valószínű ez a legvalószínűbb időpont. A lényeg: az álmatlanság rátörése lett – mint mondta – élete legnagyobb drámája. Ezzel kezdetét vették a nagyszabedű fehér éjszakák, éjjelente járta a várost, amikor már csak az örömlányok voltak fenn. Álmatlansága – fejtegette az

öreg Cioran – megfosztotta az élet titkától, az ébrenlét folyamatossága megfosztotta az újrakezdés örömétől, ezért elvesztette a filozófiába vetett hitét, a filozófia nem adott választ személyes problémáira.⁹⁹ Élete vége felé arra emlékezett, hogy 16–17 évesen kezdte kísérteni a halál gondolata, talán a gyermekkori temető-élmények hatására.¹⁰⁰ Közben minden baját annak tudta be, hogy 1930 nyarán a vízaknai sóstóban kúrálta reumáját, amelyet az otthoni hegyi patakban való fürdészel szedett össze.¹⁰¹ Feltehetően a kúra napallergiához vezetett, és ő, aki korábban olyan szépen írt a napsugarakról, most azokban már ellenséget látott. Álmatlansága és az ezt kísérő betegségek – és azok nyugtázása – útitársként kísérték. Életfilozófiája forrásává váltak. Szinte gondozta és óvta betegségeit, miközben szenvedett tőlük. Mert amikor Sesztovnál azt olvasta, hogy Pascal a betegséget jótékony hatásúnak is tartotta, majdnem felsikoltott a gyönyörűségtől.¹⁰² És némi gyönyörűséget okozott az is, ha később álmatlanságáról nyilatkozva Sartre-ot megfricskázhatta, mert ha az ember virraszt, mindenkitől és mindentől elszakad, „egyedül van a Semmi eszméjével, mely szót már Sartre miatt elhasználtak...”¹⁰³

1930 végén egy hónapra Nagyszebenbe húzódott vissza, orvosi kezelésre. „Az én koromban – írta Ţincunak december 22-i levelében – kevesen tudják mi a betegség és a fájdalom. Lehet, éppen ezért bizonyos dolgokat jobban értek, mint mások. A szenvedés az embert mindig szembeállítja az étellel, kiemeli a spontán és irracionális szférából, kifejezetten szemlélődő lényvé tesz. Meg kell valljam őszintén: erre az állapotra büszke vagyok. Amikor másokkal szemben valamiféle személyes fölényről beszélek, amikor bírálók és gúnyolódok, akkor soha nem valamiféle könyvekből merített kultúrára gondolok, amelyre munkával és ambícióval tettem szert, hanem arra a megértési készségre, amely nem olvasásból ered, hanem érzésből, nem sokoldalú ismeretekből, hanem mély átélésből.” Egyelőre még vonzotta a filozófiai rendszer. Nae Ionescutól Kantot kapta szakdolgozati témaként, és saját problémáinak tisztázását is várta munkájától. Egy évet akart ennek szentelni, miközben némi iróniával írt arról, hogy nagyszabású filozófiatörténetesek egész életüket a kanti kritizmus problémáinak szentelték, „míg mi románok azt hisszük egyszeri olvasással megkíméljük magunkat attól, hogy újra és újra elővegyük”. Cioran személyes munkát akart írni. Nem tartalmi kivonatot. Ilyesmitől irtózott. „Egy monográfia, ahhoz, hogy megítéljen egy rendszert vagy egy személyiséget, túl kell lépjen a rendszer keretein, mert csak így rendelkezhet az értékeléshez szükséges perspektívával. A tájékozódás kritériuma transzcendens és nem immanens kell legyen.”

A vállalkozás azonban baljósan ígérkezett, már e levélben is. Hiszen maga is keserűen észrevételezte, hogy milyen nehezen tolnak a szavak tolla alá, amikor terveiről akar beszámolni. „Lehet, hogy vallomásokra való hajlandóságom és a száraz dolgok bemutatásának igénye között nincs összhang. Vagy az a rendkívüli melankólia, amelyben élek, elfojt bennem minden lírikus lendületet?” Úgy érzi, illúzió volt azt hinni, hogy költői lélek lakozik benne. „Nagyon zárkózott vagyok ahhoz, hogy elmondhassam, mit érzek.” Egyébként, ennek kapcsán azt javasolta a címzettnek, hogy tegyen el néhányat ezekből a levelekből, „nem mintha valami értéket képviselhetnének, Isten óvjon ilyet képzelni, hanem azért, mert később szimpatikusnak fog tetszeni a melankólia és őszinteség eme légköre, amely leveleinket jellemzi. Később, amikor megöregszünk, mesterséges és száraz stílusban fogunk írni.”¹⁰⁴

1931. január 24-i levelében már a könyveket író Cioranra ismerhetünk, igaz egyelőre még csak cikkeket írt, és azokat sem tudta könnyen elhelyezni. Levelében az anti-filozófus mutatkozik be. Mert mint jelezte, egyáltalán nem vitatkozik senkivel filozófiai kérdésekről. E vitákban ugyanis mindenki elsőségre tör. „Márpedig én, mivel nem engedem meg magamnak, hogy egy vitában második legyek, az elsőséget szeretem, amelyet erővel vagy paradoxonnal szerzek meg”. Közben azonban el kellett szenvednie azt a megaláztatást, hogy az egyik kolozsvári lap nem közölte cikkét az európai kultúra hanyatlásáról. Vigaszt legfeljebb csak az a tapasztalata jelentett, hogy nincsenek román értelmiségiek. Objektív értékszempontok nincsenek. „Valami szerencsétlen szubjektivizmus jellemzi azt a nemzetet, ami kérelhetetlenül és elkerülhetetlenül megakadályoz minden igaz érvényesülési kísérletet.” Nae Ionescut is el akarják úzni a bukaresti egyetemről. „Most eltekintek attól a tényről, hogy ezen ember felkészültsége nagyon gyenge, viszont elismerem filozófiai hajlamát, ami vitathatatlan és egyedül igazolja a filozófia stúdiumát. A műveltség csak eltorzítja az ember filozófiai hajlamát, hisztérikussá teszi és kiemeli a naiv szemlélődésből, ami a filozófiai alkotás forrása.” Bukarestben csak hízelgéssel és önmegtagadással lehet kiemelkedni. „Mi erdélyiek, ha nem is képviselünk semmi szellemi fölényt, jellemünk állhatatos, ami alkalmatlanná tesz az érvényesülésre. A Karra eddig egyetlenegy erdélyi sem került be, így minden reményről és illúzióról le kell mondanunk. Három éve vagyok Bukarestben, és professzor sem ismer, nyilván, saját hibámból. Nem tetszik, hogy bárkinél alábbvalónak érzem magam, ezért óvakodom attól az arroganciától és önelégültségtől, mellyel a professzorok a diákokat kezelik.” Igaz, „ha rugalmasabb lennék és alkalmazkodóbb, valószínűleg messzebb jutnék. Mégis, nem sajnálom. Életem olyan szakaszába értem, amikor nem sajnálok és nem is akarok sajnálni semmit. Szörnyű mulatságokat rendeztem, amelyek a mulatókban értek véget, szitkozódtam és csak disznóságokat beszéltem, jártam a kokottoknál, zsebemben a *Tiszta ész kritikájával* – ez biztos a sors hatalmas iróniája! –, nem sajnálok semmit. Miért is sajnálnám? Az egésznek nincs semmi jelentősége. Nem filozófiát művelek, hanem csak bizonyos problémákat szeretnék tisztázni, amelyek nemcsak filozófiaiak. Minek erőltessenek magamra bármiféle megszorítást? A normáknak nincs értéke. Gyakran gondoltam arra, hogy ha majd több információm lesz, írok egy tanulmányt a normatív szellemről. Nagyon érdekes probléma, engem különösen érdekel.”¹⁰⁵

Környezetével egyre kevésbé békült meg Cioran. 1931. november 10-én keserűen tette szóvá, hogy művelt barátai között sem talál „egy kategorikus embert, eszmékben merészet és eleven temperamentumút”. Ritkán értik meg mélyebben az „egyéniesség irracionális jelenségét és az étellel szembeni magatartás eredeti sajátosságát”. Azt kérdezzetik tőle, hogy „miért vagy ilyen?” Szemére hányják, hogy miért foglalkozik történelem – és kultúrfilozófiával. Ebből kiderül, hogy „az ember természetes módon alkalmazkodik ahhoz a területhez, amelyben egyéni módon gondolkodik, míg másokban csak kompromisszumokat köt, inkább objektív és külső információra támaszkodva, mintsem spontaneitásra és naivitásra”. A főváros filozófiai elitjét volt alkalma megismerni. Nem is becsülte semmire. Fölényérzettel tölti el ez, ugyanakkor aggodalommal, a román kultúra jövőjét illetően. Úgy érzi, őszinteségét el kell fojtania az általános vulgáris szkepticizmus miatt. Azt pedig csak nevette, ahogy mások saját lelki állapotukat probléma rangjára próbálják emelni. „Soha ennyire,

mint most, nem hat át ennyire a haladás abszurditásának, a történelem jelentéktelenségének és irracionálisának, a transzcendens finalitás vagy a morális teológia illúziójának tiszta intuíciója. Egyébként láthatod, korunk lényeges vonása a kulturális megfáradtság, az értékekből való kiábrándultság és azok – valamint általában a normatív diszciplínák – elutasítása.” Ezért ragadja meg figyelmét a német filozófiának az az irányzata, amely szembeállítja egymással a szellemet és lelket. Ezért tartja elengedhetetlennek az antropológiát.¹⁰⁶ (A Gusti-féle szemináriumban természetesen még visszafogottan fejtegette, hogy az antropológia az embertől indul az értékek felé.¹⁰⁷)

De amikor érvényesülni akar az irodalmi életben, amikor valamit közölni akar egy-egy folyóiratban, tapasztalnia kell, hogy milyen nehéz fiatalnak lenni, milyen megalázó olyanok kegyeire vadászni, akiket nem becsül semmire. Mégis, amikor erről beszámolt – 1932. március 4-én – mintha magát is hibáztatná:

„Egész tragédiám lényegében a következő: a szellemi tartalmakat és a különböző természetű értékeket nem tudom hierarchiába állítani. Az aktivitás vagy a tétlenség, a nagylelkűség vagy a gyűlölet, az élan vagy kétségbeesés mind valami irracionális kifejeződései, amelyen nem tudok átlépni. Beszéltem neked az átvirrasztott éjszakákról, amikor az ember számolja a perceket, és amikor túl a kétségbeesésen, túl az ellenállás határain, minden egyazon szinten jelenik meg, jelentéktelenként és semmiként. Akkor bekövetkezik a megtisztulás minden elemtől, minden szimbólumtól, az ember szembe kerül a léttel, annak tiszta struktúrájában, intenzívebbé válik a kettősség a tudat és a valóság között egész a paroxizmusig, ami nem más, mint a pusztulás.

Ilyen tapasztalatokkal mire viszem? Az egész attól függ, hogy rendbe hozom-e magam ebben az évben. Ha nem, minden elveszett. Mindent elkezdtem tagadni, anélkül hogy valamit is a helyébe állítottam volna. Nem hiszek a megoldásokban, ami a semmiben való teljes lebegést jelenti.”

Tíz nap múlva újraolvasta e sorokat, és elégedetten tapasztalta, hogy nem múlékony hangulatkitörésről adott számot. Egész Bukarestben egyedüli esetnek tartja magát. „Képtelen vagyok az életet játéknak tekinteni vagy kellemes ringatózásnak. Tudd meg, ha élek, szélsőséges magatartással tűnök ki; félelem nélkül vonom le a végső következtetéseket. Nem félek egyetlen eszmétől és állásfoglalástól sem. Itt engem »cinikus«-nak neveznek. Ha a cinizmus a paroxizmusig fokozott őszinteség, akkor kétségtelenül az vagyok.”

Egyébként, nem tagadta, csak számításból ír a folyóiratokba. Tudja, hogy cikkei értéktelenek, szétomló töredékek. Viszont elhatározta, hogy ír valami komolyat.¹⁰⁸ Felszabadító hatással volt az is, amit többször elmesélt: úgy húszéves korában a díványra vetette magát a felkiáltással: „Nem bírom tovább!” Mire anyja: „Ha tudtam volna, elvételtek!” Ettől is megkönnyebbült – hangoztatta utólag.¹⁰⁹ Mert rájött arra, hogy miután a véletlen terméke, életét nem kell komolyan vennie,¹¹⁰ „nem vagyok senki”. Sőt, „ezért voltam képtelen igazi írói művet alkotni”.¹¹¹ Viszont anyját, akit korábban – mint mondja – megvetett, becsülni kezdte, annál is inkább, mert anyja egyszer elmondta, hogy csak Bachot szereti.¹¹² A kemény anyai kifakadás az ifjú Ci-oran antropológiáját legitímálta, megerősítette társadalomkívüliségének, pontosabban társadalomföltöttségének tudatát. Nyugodtan átadhatta magát aszociális eszméinek.

Nemsokára, 1932 áprilisának elején – április 5-i levele tanúsága szerint – elhatározta, hogy négy hónapra elvonul a világ elől és írásban kamatoztatja felhalmozódott tapasztalatait. Spontán született – ezért autentikus – elhatározás. „Az írás csak akkor érték, ha valami átélést objektivál, amennyiben túl a kifejezésen, az ember életre lel, a formán túl pedig tartalomra. Vérrel akarok írni valamit. Költői hatás szándéka nélkül, konkrétan, a szó materiális értelmében. Bennem minden seb és minden vérzik, erről meggyőződtem. A szenvedés az önkifejezés bátorságát nyújtotta nekem, a kifejezés merészségét és a paradoxonra való hajlamot (pascali vagy kierkegardai értelemben). Elvesztettem az arányérzékét, túlzok, néha az örületig. E vonatkozásban nem haszontalan, ha jelzem, egy éve már nem részesültem a tisztánlátás ama tapasztalatában, melyről neked hajdan írtam, gyöttrődöm és kínzom magam, mint aki pusztulás és halál áldozata. Az az érzésem, hogy úgy vagyok, mint Pascal élete utolsó éveiben, amikor semmit sem tudott már megvalósítani, hanem magányosként, értelem nélkül tengette létét.” Ugyanakkor, „a tény, hogy az egyén szenved, ha intenzív és drámai módon aláveti magát az élet tapasztalatának, olyan értékeket tulajdonít magának, amelyeket nem hanyagolhat el és nem vethet meg, még akkor sem, ha a szenvedés arra a meggyőződésre vezet, hogy ő maga senki és egyetemes szempontból jelentéktelen. Ismerősei közül senkinek sincs ilyen élettapasztalata. „Eddig Thomas Mann *Tonio Krögerjében* leltem fel magam; ugyanakkor megjegyzem, hogy valamiféle démonizáló orosz színezetet viszek bele abba a visszafogott és melankolikus magatartásba, amelyet eddig leírtam, és amely Thomas Mann novellájának hőseit jellemzi.”¹¹³

Szeptember végén – 1932 szeptemberében – úgy érezte, mindketten válaszütra kerültek. Tart attól, hogy az újságírás szellemi eltunyuláshoz vezet. Ami őt magát illeti, „meg vagyok győződve, van mondanivalóm”. És ezért akar fennmaradni. „Azon a napon, amikor úgy érzem, hogy magam számára is idegen vagyok, valamiféleképpen külsődleges és a szubjektív élet centruma szétporladt, akkor vége. A lét legkeservesebb pillanata, amikor az ember magát haszontalannak érzi. Nem fogom elfelejteni azt a furcsa állapotot, amikor Bécs utcáin azt mondtam magamnak: »nevetséges egzisztencia vagyok.« Elgondolhatod, milyen kétségbeesettség az eredmény. Abnormális lelki életemet az jellemzi, hogy az érthetetlen dolgok láttán röhögésben török ki.” Ezek után érthető, hogy – mint hangsúlyozta – már három éve az orosz ember lélektanával foglalkozik. „Csak az abnormális állapotok termékenyek. Ezért kell szeretni a pusztulást, a halált, az összeomlást vagy betegséget”. Így „az egyén végzete, mint belső, irracionális és immanens valóság csak a fájdalomban tárulkozik fel, a személyes problémák belső megértésének egyetlen pozitív útja ez”. A bűn, a vallásos értelmezések szerint nem töltheti be ezt a funkciót, mert a történelmi világ objektivitásához kötődik. „Ezért kell a fájdalmat szeretni.” Ez páratlan élmény forrása. „Szétrombolt ifjúságom olyan lelki állapotba juttatott, amelyet csak a dosztojevszkiji irodalom tudott nekem nyújtani.”¹¹⁴ Dosztojevszkijhez mindvégig hű maradt, őt tartotta minden idők legnagyobb, legmélyebb írójának.¹¹⁵

Egy félév múlva – 1933 április 24-én – már Nagyszebenből jelentkezett. Nem találta unalmasnak, igaz, „ha kurvák nélkül akarnék szórakozni ebben a városban, akkor megőrülnék”. Zenét hallgatott és írta könyvét. „Az egész lírai jellegű (2-3 oldalas) részletekből áll, a legbestiálisabb és apokaliptikus feszültség járja át. Olyan megsemmisítő dolgokat mondtam, olyan deprimáló oldalakat vettem papírra,

hogy felkelést robbantanak ki, ha nem gyakorolnak más hatást.”¹¹⁶ Emil Cioran így már fenn volt „A kétségbeesés csúcsain”. Júliusban még azért egy csomag könyvvel felment a Nagyszében melletti Páltinişre, a hegyekbe – 1400 méterrel a tengerszint fölött –, hogy ott fejezze be művét.¹¹⁷ Szüleinek egyébként azt füllentette, hogy filozófiai értekezést készít.¹¹⁸ Hamar túl lehetett rajta, mert augusztus 19-én miután órákig dolgozott az erdőben, arról számolt be, hogy „itt ezeken a helyeken, ahol több vonatkozásban újra gyermek lettem, ami azt jelenti, hogy nem vagyok annyira elesett, mint állítom, világos és tartós sajnálat támadt bennem csak egyetlen – intellektuális – síkon elemészett életem miatt. Diákkoromban az életfilozófiát a könyvtárban műveltem; nem éltem több síkon, nem viaskodtam immanens módon a létben, az élet beljében, hanem megfertőztem és szétzúztam az életet magamban, hogy a romokon megteremtsem a szellemet. Ha léteemben nem lenne valami rendbe hozhatatlan, valami könnyörtelen és fájdalmas fatalitás, úgy érzem, ragyogó egyén lennék, végtelen nagylelkűsége képes, adakozásra, ami életemet kevésbé tenné elszalasztott alkalmak sorozatává. Tudnám én, miként használjam ki az élet minden pillanatát, hogy minden szikrából lángot és minden cseppből tengert csináljak. Miért vagyok pesszimista? Mert az akaratomon kívül támadó depressziók megölik bennem az elán nekilendüléseit. És ez a kettősség annyiban drámai, amennyiben végtelensége a barokkhoz és a groteszkhez vezet, utolsó és apokaliptikus görcsökhöz. Egyáltalán nem vagyok szomorú most, amikor írok; lehet azért oly élő és erős a tisztánlátásom, mert a szomorúság és kétségbeesés foltjai nem tudják teljesen elhomályosítani lényem ragyogó forrását. Esküszöm az alkonyodó ég derűjére, amely aureolával von be engem, hogy ellenállok e világon, még akkor is, ha magamnak nem marad csak saját emlékem. Remélem, eljön majd az idő, amikor (újra)próbálom az illúziók vitalitását, bekötöm szemeimet, hogy értelmet lássak az életben. És öniróniából arra gondolok, hogy örömhimnuszt írok. // De ne beszéljek magamról többet, mert nem tudom, hol fejezem be. És különben van elég tartalékom, hogy senki se tudja megkülönböztetni az invenciót az autentikustól. [...] De ha már szenvedtünk, használjuk ki fájdalmainkat!”¹¹⁹

Kihasználta: a könyv elkészült. A kétségbeesés feszültségét felváltotta a szellemi kielégülés öröme. Egyik 1984-i interjújában némi öniróniával emlékezett: „Filozófiát tanultam, teljes komolysággal. A filozófia nagyon veszélyes a fiatalokra; beképzeltté teszi az embert, azt hiszi fontos, önnön bűvöletébe kerül. A filozófiahallgatók gyakorlatilag elviselhetetlenek, arrogánsak, ingerlően beképzelték... Akkor történt valami az életemben, összeomlás. Elvesztettem az alvás képességét. Éjjelente nem tudtam aludni, egyfolytában ébren voltam éjjel-nappal. Egy nagyon szép városban laktam, majdnem olyan szép, mint Tübingen: Nagyszében, Erdélyben. Éjszakánként jártam-keltem, mint egy kísértet, a városiak azt hitték, meghibbantam. És akkor azt mondtam magamnak: írnod kell egy könyvet! Így született első könyvem. Címe hangzatos és banális: A kétségbeesés csúcsain.” Akkor ez egyébként az újságok „vegyes hírek” rovatában szokványos kifejezés volt. Az öngyilkosokról azt írták, hogy tettét „a kétségbeesés csúcsain” követte el. Több címet is kigondoltam, de nem tudtam dönteni melyiket válasszam. Mire így jártam el: elmentem a kávéházba és megkérdeztem a pincért: e három vagy négy közül melyiket választaná? Így tettem az első és a következő könyvnel is.”¹²⁰

Cioran első könyvének születése vulkán kitörésére emlékeztet. A többi is. Életformája is vulkányszerű lett. Olykor hetekig jött-ment, barátaival szórakozott, lumpolt, aztán bezárkózott és írt. Cioran azt is hangsúlyozta, hogy az írás számára terápia, ugyanakkor ösztönös tevékenység: „Ösztönös állatként írtam”. A stílus jelentőségére – emlékezett – csak később, Franciaországban figyelt fel. Leveleit olvasva, azonban láthattuk milyen gondosan csiszolta és érlelte gondolatait. Levelezése valamiféle gyakorlat volt, könyvét megelőző erőpróba. Cikkei is beillenek annak. Minden könyvét rövidebb-hosszabb esszék előzték meg. Mindig az elsők a legérdekesebbek.

AZ ESSZÉÍRÓ

1990-ben két válogatás is megjelent Cioran cikkeiből – az újrafelfedezés, a hazatérés örömeiben. Ő viszont nem örült. Hivatalos cenzúra helyett immár ő cenzúrázott. És ez már fordított cenzúra – panasolta egyik őszinte híve éppen Cioran ellenében.¹²¹ Láttuk, milyen reakciót váltott ki belőle az első kötet előszava.¹²² Másodszor már ő írt néhány sort, az általa itt-ott megrövidített cikkeket magába foglaló kötethez:

„Én vagyok? Nem én vagyok? Döbbenet álok az évek, események és oly sok értelmes és értelmetlen szó előtt. Hogyan ne fertőzött volna meg valami mérhetetlen gőg, önmagamba vetett hit és nevetségességtől való félelem legyűrésének diadala? Az igazság az, hogy hittem önmagamban, sorsot tulajdonítottam magamnak, és belső feszültségemet egyszerre kifinomult és vad belső örvény táplálta. Titkom egyszerű: nem volt arányérzésem. Alapjában ez a kulcsa minden vitalitásnak.”¹²³

Ennek a vitalitásnak megnyilvánulásaként első – 1931 elején megjelent – cikkében kora vallási mozgalmának hitelességét kérdőjelezte meg. A modern kultúra – fejtegeti – ugyanis individualista és racionalista, hiányzik belőle a kontemplatív szellem, ezért a vallást „színeváltoztatással adaptálta, és így a vallásból éppen az veszett ki, ami sajátos jellegét alkotta”. Ezért a modern kultúra nem teremthet értéket, ezért keresi a vallásos értékeket, a vallásos mozgalom azonban „nem az élet organikus és irracionális alapjából indul ki”, hanem „a hinni akarás kifejeződése”. Az abszolútum iránti vágy jellemzi a kortárs értelmiségieket, illúzióikat pedig „a lelkesültek perspektíva hiánya igazolja”, azoké, akiket „elbűvölt a mozgalom megjelenését kísérő túlzajos légkör”. A helyzet paradoxonja tehát abban rejlik, hogy a vallási mozgalmakat életre hívó meghatározó körülmények a hitélet őszinteségébe vetett hitet is szétzúzták.¹²⁴ Ezzel a cikkével Cioran egyben kételyeit fejezte ki barátja, Mircea Eliade 1927-es programadó cikksorozatával szemben, és pedig azzal szemben, amely az autentikus vallásosság újjászületése iránti igényét jelentette be.¹²⁵ Eliade írása nemzedéki hitvallás, nemzedékét 27-es nemzedéknek nevezték. Cioran is ehhez tartozott, bár Eliadét csak 1932-ben ismerte meg, az újságot, ahova írt, korábban is falta.¹²⁶ Sokoldalúsága lenyűgözte és taszította. Legbizalmasabb leveleit Eliadénak írta, viszont később a leggyilkosabb kritikákat is róla tette közzé. Egyelőre csak ellenpontozta, amit a nemzedéki vezér írt. Példa még az, ahogy Eliade felvázolta a „tisztá intellektuel” típusát, és az, ahogy Cioran a románét. Eliade a sznobot állította olvasói elé, aki választékosan beszél, és ha valaki őszintén bírál, akkor azt leparasztozza, nem nyújt neki többé teret.¹²⁷ Ciorannál a román értelmiséginek nincsenek belső

konfliktusai, csak azt kivonatolja, amit mások leírtak. Csak kevesen tudnak kiszakadni a régi életkeretek szorításából. „Individualizmusunk nem is az, hanem egyéni tudatok atomizáltsága. Az individualizmus mély belső életstílust feltételez, amire mi képtelenek vagyunk.” Az igazi értelmiségi elutasítja a burzsoá életformát, szenved. Mert a belső lelki élet alapja fájdalmas tragikum. Amikor az ember ki akarja teljesíteni sorsát, önmagát meg akarja valósítani, az egyenlő a halállal; ugyanakkor állandóan fel akarja frissíteni szellemi életét, és így menekül a halál elől. A román értelmiségi lelki élete sivár. Nélkülözi a belső energiát és az eredetiséget, kultúra-teremtő erőt. A nagy kérdés azonban az, hogy milyen kultúráról lehet szó, akkor, amikor „Nyugat dekadens irányzatait éljük át”. Az írástudó tevékenység nem öncél, hanem érvényesülési eszköz, „senki sem követ egy dolgot utolsó elemeiig. Egyetlen eszmét nem boncolnak szét alkotó elemeire, nem követik kialakulási folyamatát, nem szembesítik más eszmékkel azért, hogy rekonstruálják a struktúráját vagy megtaláljuk eredeti forrását”. Közben „szinte valamennyien tudjuk, hogy a modern, individualista és racionalista kultúra összeomlott, kimerült spontán termelékenységének az alapja, a naiv átélés helyét elfoglalta a történeti perspektivizmus, új értékek teremtésének képtelensége, beletörődés az egyszerű kompromisszumba.”¹²⁸

Cioran még egyetemre járt, amikor 1931-ben felvázolta „a szellemi munkanélküli pszichológiáját.” Kórképet adott koráról és saját világáról. „Ma az egyén élete bonyolultabb és bizonytalanabb, mint korábban. Nemcsak az a munkanélküli, aki nem talál munkát, hanem az is, aki bizonytalan az életben elfoglalt helyében.” Korábban „az ember – biológiailag és társadalmilag – szervesen integrálódott az életbe”. Ez esetben: „az egyén önmagával elégedett.” A személyes anarchia akkor veszi kezdetét, amikor az egyén az élet olyan útjaira lép, amelyek ellentmondásban vannak „eredendő rendeltetésével”. Az anarchia forrása a dezintegráció. A szellemi munkanélküli „belső teljessége azokból az ellentmondásokból ered, amelyekben él”. Ugyanakkor önmagával elégedetlen, a szabadság pedig csak illúzió, ha az ember nem önmaga. A modern kultúra eszkatológikus szelleme a kimerülés tünete, nagyrészt a szellemi munkanélküliek egzaltáltságának terméke. A legeltévedettebbek azok, akik megoldást keresnek. „Az életnek megvan a maga értelme, a megoldások a moralistáknak valók.” Nincsenek normák. „Az élet nemzeti és imperialista jellegével szemben a normák rendszerének nincs értéke.”¹²⁹ Féktelen spontaneitás? Nem: „a belső élet mélységét [...] a problémák átélésének intenzitása” méri. „A belső életnek csak akkor van értéke, ha az ember önmagába tér vissza. Bizonyos központi problémák szenvedélye azt jelenti, hogy az ember a gondolkodás objektív formáiban talál önmagára. Íme, a szubjektivitás miként talál önmagára a gondolkodás formális aspektusán túl.”¹³⁰ Cioran saját magáról vallott. Akkor is, amikor a sikertelenségek jótékony hatásáról elmélkedett, mert a kudarcok az embert önmaga meghaladására ösztönzik. És arra figyelmeztetett, hogy az akciónál fontosabb a belső faktor, amelyből az akció indul.¹³¹ Ezt a belső faktort olyan empátiával fedezte fel Kokoschka művészetében, hogy egyértelmű: másban láttatta azt, ami benne forrt. *A kóbor lovag* képeinek „a szubsztanciája lebegés a káoszban, felfedi a gyönyört a reménytelenségben, az őrült elragadtatást saját összeomlásában, a semmi extázisát”. Mert: „Az állandó szorongás a legbiztosabb út a káoszban és a semmiben.”¹³² Lucian Blaga azon filozófiai értekezéséből, mely a dogmák korát jósolta, Cioran azt olvasta ki, hogy a

jövő metafizikája az eksztatikus értelemhez folyamodik.¹³³ És bár egyik recenziójában tárgyyszerűen jelezte, hogy a katolicizmusban az ember és az istenség feszültsége tragikus jelleget öltött, míg az ortodoxiában nem létezik az Isten elérhetetlenségének tragikuma,¹³⁴ hallgatólagosan már ott lappang ezekben a sorokban a Pascal iránti csodálat. Azt már nem is tagadja, hogy „a megváltás útja illúzió”.¹³⁵ „Egyelőre – írja 1932-ben – a mai ember számára nincs megváltás.”¹³⁶ Az egyén nem változtatja meg a történelmet, az aktivista illuzionizmus helyett „a derús szemlélődés helyezi el a dolgokat a maguk normális keretében”.¹³⁷ Csakhogy hol van a derű, amikor „a szubjektív átélés, ha intenzív, revelálhat gazdag élettartalmat”? Hiszen – írta a huszonéves Cioran mély elismeréssel – Heidegger éppen azt mutatta be, hogy „az unalom a létezőt a maga totalitásában revelálja, a szorongás pedig a semmit”.¹³⁸

Kísérteties a párhuzam Cioran és Walter Benjamin diagnózisa között. Ez utóbbi szerint „az iszonyatos technikai fejlődéssel valami egészen új szegénység szakadt az emberekre. És ennek a szegénységnek a másik oldala az eszmék fojtogató gazdagsága: az asztrológia és a joga, a keresztény tudományok és a tenyérjósítás, a skolasztika és a spiritizmus feléléde.” És mindennek oka a tapasztalathiány, az emberi tapasztalatok hiánya. Az eredmény: új barbarizmus, a gazdasági válság és a háború fenyegetése.¹³⁹

Cioran fő témái: miként lehet valamit visszanyerni az élet elvesztett teljességéből? Miként lehet kitörni a régi formák szorításából? Egyáltalán milyen világban élünk? Cioran válaszaiban lázadásának anatómiája rajzolódik ki. Csak intuitív szemlélet tudja „a szellem hozzávetőleges egységét visszaállítani”. A pszichoanalízis – amely maga is az unalom terméke – lerombolta a kultúrába és annak haladásába vetett hitet. „Az élet elveszti varázsát, ha kiemelik természetes tartalmaiból. Akinek a természetes nem problematikus, az egységében élheti meg az egzisztenciális formákat. A meghasonlás ott kezdődik, ahol a dolgokat kiemelik természetes kereteikből.” Az emberek nem hisznek, csak hinni akarnak. Az egyéni spontaneitást felváltotta a letűnt formák megértésének igyekezete, az ember, mint történeti lény pedig a történeti formák foglyává válik. A történelem végéről kialakított képzetek nyomán feltámadt a profetikus szellem. Ugyanakkor „a mai ember magatartását a beletörődés, a cinizmus és a szemlélődés keveredése jellemzi”. Az élet viszont közömbös a morális elvekkkel és kritériumokkal szemben. „Egyelőre a mai embernek nem marad más, mint saját sorsának és kultúrájának megismerése.”¹⁴⁰ A kultúra az életben rejlő irracionalitás csökkentése, a kultúra meg akarja állítani az élet irracionális spontaneitását. Az ember állatias idomulása az élet irracionalitásához egyensúlyi állapothoz vezet. Az ember dekadenciája visszatérés az élet irracionalitásához. Kilépés az élet normális kereteiből: ez az ember nagy kalandja.¹⁴¹ Csakhogy a történelem azt tanítja, hogy az ember, mint történeti lény, képtelen az univerzalizmusra, az élet partikuláris formái zárják magukba. Korunk arra van hivatva, hogy felszámolja az optimizmust, mert csak pesszimista antropológia fedheti fel a történelem tragikus értelmét.¹⁴² Az ember nem annyira az egyszerű unalomban, hanem inkább a melankóliában kerül szembe a léttel – hangsúlyozta Heidegger ellenében.¹⁴³ Az erkölcsi abszolútizmus a középszerű embereknel érvényesül, aki viszont a maga eszkatológiájából kirekeszti a megváltást, annak nem marad csak a semmi heroizmusa.¹⁴⁴ És szembe kell néznie a halállal. A halál az az esemény, amelyben az már nem néző.¹⁴⁵ Cioran a halál immanenciájával való foglalatosságai során szakított

végleg Kanttal, holott amikor korábban őt vagy Kierkegardot vagy Schopenhauert olvasta, valami istennek érezte magát.¹⁴⁶ Akkor – emlékezett – „minden, a világ, a nők, én magam is közömbös lett. Valami monstrum jelentkezett bennem. A válság nagyon komolyan elharapódzott. Visszatértem az irodalomhoz, főleg a költészet-hez.”¹⁴⁷ Amikor az északi művészet halálszemléletéről értekezett, már anakronisztikus formalizmusnak nevezte a kanti filozófiát, és arra a már melodramatikusnak ható antik bölcsesség megfontolására intett, hogy vajon az élet nem-e a halál, és a halál nem-e az élet?¹⁴⁸ Mire Mircea Eliade, aki évek óta a „Levelek egy vidékihez” sorozatában nemzedékének minden egyes tagját kitanította, Cioran is megintette, hogy hagyjon fel a halál-cikkeivel.¹⁴⁹ De már nem volt visszaút. Nem is kereste. Először mintha a „Levél a magányból” sorozattal válaszolt volna az eliadei intésekre – a hegyek magányából, mert a hegyek a transzcendencia érzését sugallják. Innen már abszolút biztos, hogy a kultúra idegi egyensúlytalanság. Az öntudat is idegrendszeri zavar terméke. A hegyi ember derűs és humoros, a művelt viszont miként lehetne az, amikor barátai különböző politikai és ideológiai irányzatokhoz csatlakoznak. Miként tudhatná, mi az örökkévalóság perspektívája, amikor a karrierhez több száz ostoba könyvről kell beszélnie, és minden imbecillis szerzőt ismernie kell. A kortárs ember nem tartalmakban, hanem cserélgethető formákban él.¹⁵⁰ Ha az örökkévalóság perspektívájából szemléljük a világot, oda jutunk, hogy minden szabad. Az örökkévalóság előtt a világnak nincs értelme. Azokra kell felfigyelni, akik megvalósítják azt a tragikus paradoxont, hogy elfogadják az elfogadhatatlan világot. A sors tudata fájdalmas világot fed fel. Ezért kell a filozófiának a halállal foglalkoznia. A sors, az örökkévalóság, az örökkévalóság problémái fontosabbak, mint a dialektika paradoxonjai.¹⁵¹ És itt már az a Cioran szólal meg, aki Dosztojevszkij és Nietzsche olvasmányait élte át, anélkül hogy említette volna őket, inkább velük dialogizált. Kijelentései az ő világukban gyökereznek. Dosztojevszkij hősei mondogatták: ha nincs Isten, mindent lehet. Nietzsche tragikus sorsszemléletét, az *amor fati*t élte át Cioran. Amit pedig a dialektikáról írt Cioran, a bűnt elkövető és bűnhődő Raszkolnyikov megvilágosodásával rokonítható, mert amikor a szerelemben feltámadt, „a dialektika helyét elfoglalta az élet, és lelkében valami egészen új világnak kellett kiépülnie”.¹⁵²

De milyen legyen Cioran világa? Milyen világ épült az ő lelkében? Ő már „a semmi lovagjainak rendjébe” kezdett tartozni. Tudomásul vette, a társadalmi élet lényege az igazságtalanság. Az élet önmagában „középszerű szubsztancia”. Ahhoz, hogy valami különöset lehessen alkotni, „transzcendentálni kell az élet kereteit, a csúcson kell élni, ahol a megváltást már nem hozhatja meg sem az élet, sem a halál”. Akik pedig megértik, hogy az ember a halálnak van odavetve, „bizonyítják, hogy nincs mit nyerniük és veszteniük e földön, amelyetől a nap még nem vonta meg a fényt”.¹⁵³ 1932 novemberében mintha saját depresszióját írta volna ki, úgy ecsetelte, hogy a depressziósok azért mondanak le végyaikk kiteljesítéséről, mert a belső fatalitás rögtön levágja szárnyaikat, és ezért a kétségbeesés életelemük, viszont a paroxizmusig fokozódó elszigetelődés intenzívebbé teszi az öntudatot, a drámát úgy élik át, hogy nem naiv módon kapcsolódnak be a lét áramába, és innen „az a lírizmusuk, amelynek a jellege mindig filozófiai, és így objektíválják a szubjektív átélést”.¹⁵⁴ Eliade már közben egyik újabb tanácsosztó – „A fiatalok órája” című – szkeptikus hangütésű levelében kifakadt: „Komolyan nem tudom, mit akarsz.” Mert

„innen a metropoliszból” senki sem változtathatja meg „azon élet csodálatos ritmusát, amely életre meg vagy hívá”.¹⁵⁵ Mire Cioran válasza: „Ütött a fiatalok órája. De nem klasszikus és normális ritmusban, hanem hírt hozó és apokaliptikus módon.”¹⁵⁶

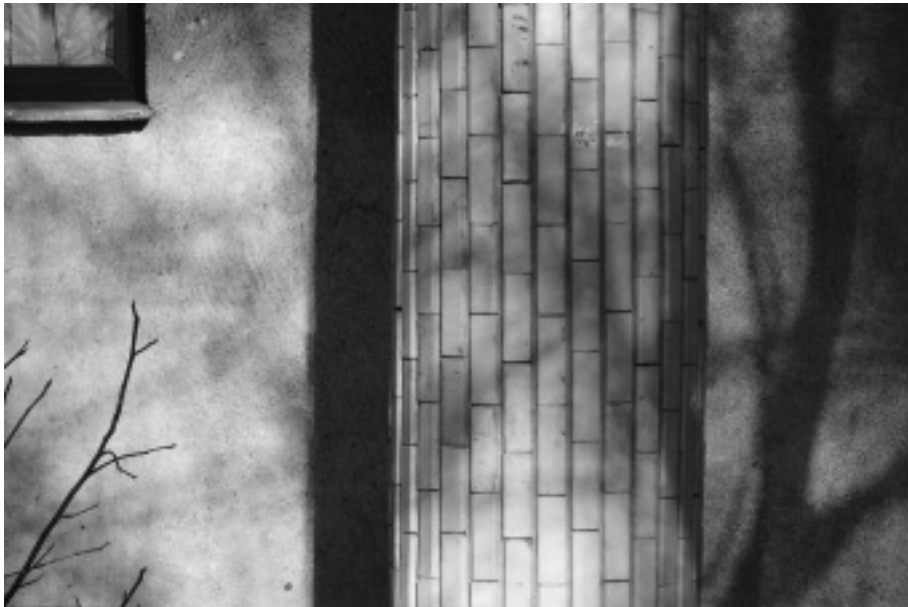
Cioran kisebb cikkeiben burkoltan saját életprogramját fejtette ki. Olykor még kicsit tudálékos, sematikus, iskolás. Ha egy-egy könyvet ismertet, érezni, nehezeé esik, mert eltéríti fő témájától: önmagától. De ezekben a fentebb kivonatolt cikkekben itt van minden: aktivizmusának indítékai és annak aztán elvetése. Feltérképezte kora szellemi táját és a magáét, jelezte a választási lehetőségeket, amelyekkel élt, és aztán amelyeket kárhoztatott. Leveleiben érzelmileg telített, sőt túlfeszített lírizmusra adta a fejét, pontosabban a lelkét, talán azért is, hogy ellensúlyozza testi bajait. És bár Kant filozófiáját messziről csodálta, a lírizmus a noumenális világ illúzióját nyújthatta vagy pótolhatta. De ha valaki, akkor Nietzsche adhatta volna a mottót a ciorani lírizmusnak is: „a lét és a világ csak mint esztétikai jelenség igazolható örökre”.¹⁵⁷ Az esztétikum kiszorította a morált. Cikkei azt példázzák, hogy miként hagyott fel a reflexív fogalmi gondolkodással, miközben a kétségbeesés racionalitását tárják fel. Átadta magát a kétségbeesés örömeinek. Kellemesebb lehetett a kétségbeesést közvetlenül szavakba önteni, mint róla értekezni. Levetette a filozófiai nyelv kényszerzubbonyát. Leveleiben már megtalálta az önkifejezés közvetlenségének stílárís szintjét, most az irodalmi szintet kellett kialakítani, az irodalmi exhibicionizmusét. 1964-ből visszatekintve visszatekintve az elmúlt évtizedekre tömören jelezte, nem filozófál, „benyomásokat, tapasztalatokat írok le – többé-kevésbé absztrakt formában”.¹⁵⁸ És miután Husserl fenomenológiájáról olvasott, beleborzongott az „iskola-terminológiába”, és „a szektás gögbe”, megvetéssel jegyezte meg, hogy ennek hordozói, „»filozófiai antropológiáról« beszélnek és nem az emberről. Egyébként, én is átmentem ezen, amikor belesodródttam ugyanebbe a kalandba és nyelvi misztifikálásba. De Pascal, Nietzsche és Sesztov kiemeltek ebből. // Oly nehéz a dolgokkal szembe nézni, és oly kényelmes a problémákhoz tartani magunkat.”¹⁵⁹ Cioran jellegzetes apodiktikus stílust alakított ki, és ezt egyelőre lírizmussal ötvözte.

Következő – 1933 elején megjelent – cikkei, mint „A fájdalom revelációi”, „Az örökkévalóság tapasztalata”, „Az igazi agóniáról” már könyvének előhírnökei. Persze az előzményeknek is vannak előzményei. És nemcsak a már idézett töredékek. Úgy 18–19 éves lehetett, amikor Verlaine „Szorongás” című versét lemásolta. (A költeményben a költő elzárkózik a természettől, kineveti a művészeteket, megtagadja Istent, a gondolkodást, a szerelmet, és retteg a haláltól.¹⁶⁰ És ki tagadná: elég banális egy vers tartalmát egy mondatban összefoglalni, de több mondatban is az.) Cioran néhány mondat erejéig eltűnődött azon, hogy a költemény kiemeli az embert a töredezett és banális létből, és amit mond, megfelel a bergsoni folyamatosság eszméjének, végül kvázi-ars poeticájaként leszögezte: a verset nem szabad elemezni, az elemzés megsemmisíti azt, ami benne értékes, és „az az érzésem, hogy amikor Verlaine a verseit írta, elveszett hallucinációs álmaiban, irracionális szenvedélyei vezették, a költészet számára nem más, mint a közönséggel és mindennapival szembeszegülő érzékenység rejtett, dallamos és szenvedélyes ritmusának poétizálása.”¹⁶¹ Cioran, miután nem talált megnyugvást az alkalmi cikkezésben, nekilátott a világ átpoetizálásának.

JEGYZETEK

- 93 Ion Vartic: Cioran înainte de Cioran. *Apostrof*, 1991. 10-11. sz.; Cioran: *12 scrisori de pe culmile disperării*. Cluj, 1995.
- 94 Muzeul Literaturii Române, București
- 95 Cioran: *12 scrisori*, 19–21.
- 96 Cioran: *12 scrisori*, 23–25.
- 97 Cioran: *Cahiers*. Paris, 1997. 33.
- 98 Cioran: *Entretiens*, 33.
- 99 [http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#: D_miurge_Emil_Cioran.mp3](http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#:D_miurge_Emil_Cioran.mp3) (2013-11-13)
- 100 Liiceanu: *Itinerariile*, 74.
- 101 Petreu: *Despre bolile*, 10–11.
- 102 Cioran: *Cahiers*, 114.; Cioran: *Entretiens*, 40.
- 103 Cioran: *Entretiens*, 86.
- 104 Cioran: *12 scrisori*, 33–36.
- 105 Cioran: *12 scrisori*, 37–40.
- 106 Cioran: *12 scrisori*, 41–44.
- 107 Marta Petreu: *Cioran*, 389.; Cioran: *Antropologia filosofică*. Craiova, 1991. 33.
- 108 Cioran: *12 scrisori*, 48–50.
- 109 [http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#: cioran michael jacob 1989.mp3](http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#:cioran_michael_jacob_1989.mp3); Cioran par jean amrouche 1950 .mp3; D_miurge_Emil_Cioran.mp3 (2013-11-23)
- 110 Cioran: *Entretiens*, 88., 288.
- 111 Cioran: *Entretiens*, 186.
- 112 Cioran: *Entretiens*, 88.
- 113 Cioran: *12 scrisori*, 51–53.
- 114 Cioran: *12 scrisori*, 55–58.
- 115 Cioran: *Entretiens*, 70.
- 116 Cioran: *12 scrisori*, 59.
- 117 Petreu: *Cioran*, 391.
- 118 Cioran: *Sur les cimes du désespoir*. Paris, 1990. 9.
- 119 MLR, 14065
- 120 Cioran: *Entretiens*, 147.
- 121 Mariana Șora: Avem nevoie de modele mai puțin metafizice, mai pragmatice, mai aplicate la real. „22”, 1993. aug. 26. – szept. 1. 33. sz.
- 122 Emil Cioran: *Revelațiile durerii. Eseuri*. Szerk. Mariana Vartic – Aurel Sasu. Cluj, 1990.
- 123 Emil Cioran: *Singurătate și destin*. Szerk. Marin Diaconu. București, 1991. 7.
- 124 Cioran: *Singurătate*, 9–11.
- 125 Mircea Eliade: O generație. *Cuvântul studentesc*, 1927. okt. 4. 2. sz.; Mircea Eliade: *Profetism românesc*. I. București, 1990. 19–62.
- 126 Cioran: *Exerciții de admirație*. București, 1993. 115., 118.
- 127 Eliade: *Profetism românesc*. I., 81–83.
- 128 Cioran: *Singurătate*, 12–17.
- 129 Cioran: *Singurătate*, 18–20.
- 130 Cioran: *Singurătate*, 21–23.
- 131 Cioran: *Singurătate*, 24–26.
- 132 Cioran: *Singurătate*, 29.
- 133 Cioran: *Singurătate*, 32.
- 134 Cioran: *Singurătate*, 35.
- 135 Cioran: *Singurătate*, 42.
- 136 Cioran: *Singurătate*, 54.
- 137 Cioran: *Singurătate*, 57.
- 138 Cioran: *Singurătate*, 61.
- 139 Walter Benjamin: *Illuminationen*. Frankfurt am Main, 1961. 314.
- 140 Cioran: *Singurătate*, 69–78.
- 141 Cioran: *Singurătate*, 85–88.
- 142 Cioran: *Singurătate*, 91–93.

- 143 Cioran: *Singurătate*, 94–96.
 144 Cioran: *Singurătate*, 100.
 145 Cioran: *Singurătate*, 87.
 146 Cioran: *Entretiens*, 271.
 147 Rosa Maria Pereda: Cioran l'étranger. *Magazine Littéraire*, 1984. 204. sz. 81.
 148 Cioran: *Singurătate*, 105.
 149 Cioran: *Exerciții*, 119.
 150 Cioran: *Singurătate*, 108–109.
 151 Cioran: *Singurătate*, 116–117.
 152 Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. II. Bp., 1967. 269.
 153 Cioran: *Singurătate*, 120–121.
 154 Cioran: *Singurătate*, 123–124.
 155 Eliade: *Profetism*, I. 108.
 156 Cioran: *Singurătate*, 132.
 157 Friedrich Nietzsche: Die Geburt der Tragödie oder: Griechenthum und Pessimismus. <http://www.nietzschesource.org/#eKGWB//GT> (2013-11-22)
 158 Gabriela Melinescu: O scrisoare inedită a lui Cioran. *România literară*, 1995. aug. 9–15. 31. sz.
 159 Cioran: *Cahiers*, 206.
 160 L'angoisse // Nature, rien de toi ne m'émeut, ni les champs // Nourriciers, ni l'écho vermeil des pastorales // Siciliennes, ni les pompes aurorales, // Ni la solennité dolente des couchants. // // Je ris de l'Art, je ris de l'Homme aussi, des chants, // Des vers, des temples grecs et des tours en spirales // Qu'étaient dans le ciel vide les cathédrales, // Et je vois du même oeil les bons et les méchants. // // Je ne crois pas en Dieu, j'abjure et je renie // Toute pensée, et quant à la vieille ironie, // L'Amour, je voudrais bien qu'on ne m'en parlât plus. // // Lasse de vivre, ayant peur de mourir, pareille // Au brick perdu jouet du flux et du reflux, // Mon âme pour d'affreux naufrages appareille.
 161 Emil Cioran: Lecturi la 18 ani. *Cotidianul*, 1995. dec. 11. 47. sz.

Rossz álom

Csendélet

Egzakt

Felülnézet

Felület

Jelenések az égi kertből

Kapujanincs átjáró

Megújulás

Nappalishoba